

واریق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

اوچونجو ایل صایی ۶۰۵ (آردیجیل صایی ۲۸ ۲۹۹)
سال سوم شماره ۶۰۵ (شماره مسلسل ۲۸ ۲۹۹)

مرداد و شهریور ۱۳۶۰
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
3rd Year No.5,6 (Serial No. 28,29
August, Sept. 1981

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

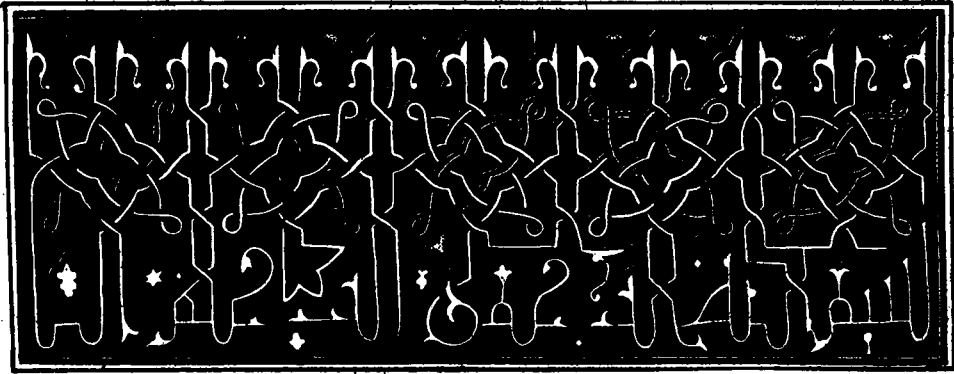
بسم الله الرحمن الرحيم

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

- ۱- گونش دن بیربای (۲): دوکتور حمید نطقی ۳
- ۲- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۲۴): دوکتور جواد هیئت ۱۳
- ۳- سؤز و کلاسیکلریمیز (۳): پرفسور غ. بیگدلی ۲۴
- ۴- حضرت علی (ع) نین اوگودلریندن: ج. ه. ۲۵
- ۵- آذربایجان شقای خلق ادبیاتی (۵): دوکتور جواد هیئت ۳۴
- ۶- آبیده: دوکتور حمید نطقی ۴۹
- ۷- معدنچی و رباعی: سؤنمز ۵۰
- ۸- بؤیوک خلق شاعری سلیمان رستم له ساوالان آراسیندا مشاعره ۵۱
- ۹- هدایت حصار ی دن بالاش آذراوغلونا ۵۳
- ۱۰- مرغی لی (ساوه) ترکمن محمود: علی کمالی ۵۵
- ۱۱- مدرسه معرفت خامنه ای: ع. منظوری خامنه ای ۶۰
- ۱۲- وطن و خلق معبیتی: گنجعلی صباحی ۶۸
- ۱۳- معرفت یولو: حسینعلی رئیس شقاقی ۷۳
- ۱۴- برهان بخارالی (آنکارا) دان شهریار اسلام ۷۴
- ۱۵- مادرم تبریز، تقدیم بامتاد شهریار: حامد ۷۵
- ۱۶- آذربایجان زادگاه شعر نو: صمد سرداری نیا ۷۶
- ۱۷- یثنی کتابلار: قاضی برهان الدین دیوانیندان سئچمه لر کتابی



وارلیق

آپلیق توز کجه و فارسجا فرهنگنی نشریه
مجله ماهانه فرهنگنی فارسی و ترکی

اوجونجی ایل - ۵ و ۶ نجی حایی - مرداد و شهریور ۱۳۶۰

دوکتور حمید نطقی

گونشدن بیر پای (۲) ●

۴۳ - ائون = قاباق ، مقابل

یئنه جانلاندی آسکی خاطیره لر * یئنه گوردوم ائوننده سفوگیلمی

" صون مکتوب " ص ۱۶۶

جانلانیرگوز ائوننده باشقا منظره * یاغان یاغیش آلتیندا یویوندوقجا داغ

دره . دوست کیمی ، قارداش کیمی " ص ۲۵

۴۴ - اونودولماق = یاددان چیخماق

کونوللردن سیلینیب آدیم اونودولاردی ،

اوره گیمه دونیانین غم - غصه سی دولاردی .

" اولماسایدی " ص ۸۲

۴۵ - اویدورما = اصلی اولمایان ، اویدورولموش

بو اویدورما دگیلدير، بئله دیراللی ایندیر :

من سفره چیخاندا آنام هیجانلانیر .

" آنام و من " ص ۳۶

یاغشی اولار اولماسا بسولوخاطره لر * اویدورمایلا ، یالانلا دوپ - دولو

خاطره لر . " اوجوز خاطره لر " ص ۲۷۸

۳

* بئویوک شاعر سلیمان رستمین (منیم گونشیم) آدلی شعرکتایی نین

لغوی تدقیقی نین ۲ - نجی حصه سی .

- ۴۶ - اوگره نمک = اوگرشمک .
قارداش اوگرن ، دوشونمه کئی، سؤیله دیگیم بئیرا فسانه دیر .
"جواب" ص ۲۱۲
- ۴۷ - اوغور = یوغور .
آفاقینی سارمیش، گوروروم من ، یقنه آفات ،
هقج بیلمه ییرم اوغوردا سان سن نغیه ، هیبات !
" عصیان یاراتا " ص ۱۰۷
- ۴۸ - اویماق = اوسوک (انکستانه)
هامیمیزین ننه سی هوا حضرت لری نین ، ایگنه سینی ، ستاپینی ،
اویماقینی تاپیب دیر . " تاپیب دیر " ص ۱۵۹
- ۴۹ - ایچ / ایچی یانماق = یعنی اوره کی یانماق
یقددی قارا زنجی گنجین هجرانیله یانیر ایچیم .
" یقددی زنجی " ص ۱۰۹
- ۵۰ - ایچینی چمک = آه چمک .
چکه - چکه ایچینی * ییغیشدیریب کؤچونو * توراجی ، بیلدیر -
چینی ، طور اغایی ، ککلیگی کیمه تاپشیریب گلدین .
" کیمه تاپشیریب گلدین " ص ۱۱۶
- ۵۱ - اثرکن = تئز .
سمر اثرکن ، بیلیرسن می افقرده قیزاران نه دیر ؟
" جواب " ص ۲۱۲
- ۵۲ - ایزله مک = تعقیب ائتمک .
ایزله ییب ، من سنی بیرکولگه کیمی
اقتدیم اوغوروندا فدا گنجلیگیمی " مکتوب " ص ۱۶۷
- ۵۳ - ایسینیشمک = عادت ائتمک
هله ایسینیشمه می سن سن باکی یا
باغلی یام کورپه لیگیمدن باکی یا " قارا باغلی دوستوملا صحبت " ۱۳۱
- ۵۴ - ایشکنجه = عذاب ، شکنجه
نهیه گرهک باهار ، دقدیم ، نهیه گرهک اگلنجه
قان قارداشیم ظالم لردن گورورکن مینا یشکنجه
" ۱۲ - نجی توفنگ " ص ۳۶۲

- ۵۵ - ایلگین = ان اول ، لاپ باشدا
ایلگین وطن سوزونو معلمدن اؤگره نیر
من لیگینی، اوزونو معلمدن اؤگره نیر " معلم " ص ۳۴
- ۵۶ - ایله = بورادا " ایللرایله " یعنی " ایللربویو " ، " اوزون ایللرده "
او ائولرکی، یارانمیشدی اللریله " صبری " نین
اوره گینی، اریتمیشدی ایللرایله " صبری " نین
" تیریزده قیش " ص ۳۵۹
- ۵۷ - اینله مک = زاریماق ، صیزیلداماق
دونه جکسن گفیری یه اینله یهرک
توکه جکسن ییغنی دن گوز یاشینی " مکتوب " ص ۱۶۸
- ۵۸ - بارداش قورماق = باغداش قورماق اوتورماق
اوره ک لرده ابدی لیک بارداش قوروب ایلک باهار
یوز یاشینی اوتن لره دشک اولماز قوجادیر
" یئنه داغلار قوینوندا یام " ص ۱۱۷
- ۵۹ - بالدير = آياغين ديزله طوبوق آراسینداکی اتلی حصه سی
بیری کیسه چکدیردی بالديرینا ، بقلینه ،
بیری حنا یا خدیردی آياغینا ، بقلینه .
" سفرجه بالاداسی " ص ۲۷۱
- ۶۰ - باها اوتورماق = چوخ باها یا مال اولماق ؛
بیرگفجه لیک محبت ، سنه باها اوتوردو ، سنه باها اوتوردی
" قیزدردی ، آتادردی " ص ۳۴۰
- ۶۱ - ببهک = کیچیک اوشاق ؛
هله ده کورپه ییم من ، هله ده کورپه ییم من
اقله بیل کی کیمسه سیز بلک لی ببهکم من
" آنام و من " ص ۲۷
- ۶۲ - برابر = فارسجا دا (باهم) سوزونون معنا سیندا دیر
یوز ایل یا شاماسام دا ، گله جک نسل لرله
بو دنیا یا ییغنی دن گله جگم برابر .
بقله او خوشبخت لرله من میلیون - میلیون ایل لر
عمر اقله ییب برابر ، گوله جگم برابر .
" گله جک نسیل لرله " ص ۹۷

۶۳ - بری = بو طرفه :

خزربین ساحلینه خزری قوشونلار یئریدیر
تیتره بیر قوملارین اوستونده سحر دن بری دیر...

ص ۱۳۳

" شووه لان دا "

۶۴ - بسته کار = نغمه یار اادان ، (آهنگساز) :

سحر قیزیل گولون عشقیله نغمه لر اوخویار
باها ریمین ساری کوینگ لی بسته کاری منه

ص ۶۹

" یادگار "

بسته کار دوست ، دونن منی دعوت ائتدین ائوینه ،
دوز سوزومدور ، گلدیم سیزه من سئوینه - سئوینه .

ص ۱۵۰

" بسته کارین ائوینده "

۶۵ - بورکو = ایستی و بوغاناق هاوا :

گؤیدن یغره طور آتاندان گونش ، بورکودن
کلیب بوردا سرینله نیر قولخوزچو تورکمن

ص ۱۳۰

" فیروزه "

۶۶ - بورمک = دوداق بورمک : استهزا ائتمک ، ناراضیلیق گؤسته رمک ،

نار ائتمه گه ده " دوداق بورمک " دهسیلیر ؛
قوجا کندلی گوله رک بو سوره دوداق بوردو
امنیه رئیسینی باشدان آیاغا سوزدو

ص ۳۶۴

" ۱۲ - نجی توفنگ "

۶۷ - بوسبوتون = تمام ، تماما :

یامانجا گولدو منه ، بیر قدر ال اویناتدی
منیم یغمه اونا البته ، بوسبوتون یاددی .

ص ۲۷۷

" یاد آدام "

۶۸ - بويا = رنگ :

ماتم چوکوب هر افوه هر اوجاغا ،
آند ایچهرک قان بو یالی بایراغا ،
کفن کئیب ایلر قالغیب آیاغا .

ص ۲۴۳

" ماتم چوکوب هر یغره "

۶۹ - بویو = " ایلر بویو " ، " ایلر عرضینده " دمکدیر :

طوزکیمی هاوایا سوووردو یامان * اوزون ایللر بویو قازانديغینی
"صون بئشیک" ص ۱۵۲

۷۰ - بویونجا = (درطول) ، امتدادیندا :

ماهنی دئییب دو یونجا * چایین ساحل بویونجا
گوزلرینده ایلک باهار * گزیر اوغلانلار، قیزلار .

"قیزیل گوللر" ص ۱۳۶

۷۱ - بیاض = آغ :

ای کناریتداکی آغ قوملوغو چین - چین آرازیم
ای بیاض دالغاسی آزاده گوگرچین آرازیم

"یاغشی یولداش" ص ۳۲۱

۷۲ - بیرآزدان = بیرقدر صونرا :

گونش هله افق لزه اوووشدورور گوزونو
تلمه یین او بیرآزدان گوسترچک اوزونو

"یغنه داغلار قوینوندا" ص ۱۱۷

۷۳ - بیلش = بیلک ایشی ، بورادا "بیلدیک لریمیز"

گوروشورم تانیشلارلا ، * بیلش لرله

"بایراغیمین آلتیندا" ص ۱۹

۷۴ - پارا = پول :

اوتانمادین بلکه سنین عوضینه من اوتاندم

سافا ، صولا پاراسی چوخ جیب لرینی گوستریردین .

"سنین جانین جیبینده دیر" ص ۲۵۸

۷۵ - پئیک = قمر ، تورکیه ده بونا "اویدو" دئییرلر ، (قمر مصنوعی) :

دونیا دا بیلیر هرکیم * گوی لرده گزیر پئیکیم

"کل ، کل" ص ۵۸

اولدوزلار گئدیپ گل سین پئیکیمیزین کاروانی

"یادداش" ص ۶۶

۷۶ - تاوان = سقف :

بیر قوجا زیلله یهرک گوزلرینی تاوانا ،

اوووشدوروب اوووجوندا توتون تئکور قلیانا .

"۱۲ - نجی توفنگ" ص ۳۶۲

- ۷۷ - تانری = الله ، تارى :
 تانری بو خوشختلیگی قوی منه چوخ گورمه سین
 منده کی بو جلالی اوزگه لره وئرمه سین
 " ایلک محبت لر " ص ۲۸۲
- ۷۸ - تک = کیمی :
 بولبول تک اورتورانسان * گلشن دیر آذربایجان .
 " گل ، گل " ص ۵۸
- ۷۹ - تک باشینا = اوز - اوزونه ، یالنیز ، (تک و تنها) :
 اقله ظن اقله دین کی تک باشینا
 گووه نیب اوز بزه ک لی داش - قاشینا
 اولاجاقسان یگانه بیر دلبر .
 " صون مکتوب " ص ۱۶۷
- ۸۰ - تکین = کیمی :
 عهدینه وفالی بیرا وغول تکین * دؤگوشن قلبیمی سنه وئرمیشم .
 " وطن " ص ۵۵
- ۸۱ - تلخک = مسخره ، (دلکک) :
 شرقه قان اوددوران جهانگیرلرین
 کوله سی ، تلخکی ، ال - آلتی سی ایدی . " صون " ص ۲۵۳
- ۸۲ - تمل = بوتغوره :
 فخر ائت بو مقدس آنا تورپاق تمه لین دیر
 یوللاردا بیلیر اقل نه یورولدون نه ده آزدین .
 " قلبینده محبت " ص ۱۴۹
- ۸۳ - توتدورماق - ادا مه وئرمک ، دوام ائتمک ، " نغمه توتدورماق " یعنی
 دواملی اوخوماق :
 گفجه اولدوزلارا اوز نغمه نی توتدور ، صحرا !
 بیزه سن کهنه ، آغیر دردی اونوتدور صحرا !
 " یاخشی یولداش " ص ۳۰۸
- ۸۴ - توکنمک = صونو گلکمک ، بیتمک :
 دیله گی میلیونلارین توکنمز دیله گییدی ،
 دشمن بیلیمردی آنجا ق . " ریخارد زورگه " ص ۱۱۰

دوگوشکن شاعر کیمی سیناقلاردان چیخمیسان
توکنمز ظفرلرین دوست الینی صیخمیسان

" دوستوم بیلیرسن می " ص ۱۵۷

۸۴ - تول = طور ، اینجه اورتو :

بعضاده بورونور دوماندان توله * تزه گلین کیمی حیالی داغلار

" قارتالی داغلار " ص ۱۳۵

۸۵ - تهلکه = خطر :

کیم منی تورویاردی تهلکه دن ، اولوم دن ؟

" اولماسایدی " ص ۸۲

۸۶ - تئل = سیم

سلندیکجه کامان تک اوره گیمین تئلری

دشمیرم کی ، ماهنیمیز دیندیرسین کؤنولری .

" وارا ولسون " ص ۴۸

تلگراف تئلری بیر دردلی کامان دیر امله بیل

اینله بیر چونکو بو چارپشما یا بیگانه دگیل

" شوبه لان دا " ص ۱۳۴

۸۷ - تین = کوچه نین دؤنگه سی ، (پیچ) ، (کنج)

تین باشی ، آددیم باشی ، گیزلی آچیق آتیلیر

گورن گۆزه گولله لر

دوغرو سۆزه گولله لر . " آمریکا نه دیر بو؟ " ص ۱۱۳

۸۸ - جان اشوی = اوره ک

من سلیمان رستم ، ائل دیر ، وطن دیر وارلیغیم

جان اشویمده ان بؤیوک نعمت بوثروت دیر اوغول

" اوغول " ص ۱۰۵

۸۹ - جانسیز = روحسوز :

بیتهگی لره جانسیز دشمک دوز دگیل

یوخ جانلی دیر مثینه ، آغاج ، گول ، چیچک ...

" تورپاق و محبت " ص ۱۱۴

۹۰ - جان صیخماق = داریندیرماق :

گول کیمی بختیم گوله چک * جان صیخان هجران کؤچه چک .

" کؤنول ماهنی سی " ص ۲۱۰

- ۹۱ - جانلانماق = روحلانماق
 یئنه جانلاندى اسكى خاطره لر * یئنه گوردوم اؤنومه شوکيلیمی.
 " صون مکتوب " ص ۱۶۶
- ۹۲ - جوشماق = هیجانلانماق
 آرابانین آرخاسینجا ایکی کولگه قوشوردو
 ایکی کولگه یومروغویلا تهدید ائدیج قوشوردو
 " تبریزده قیش " ص ۳۶۰
- ۹۳ - جیب - جیب = قوش سسی (جیک - جیک)
 اونودا عرض ائدیم کی، بوشدو هامیسی نین جیبی
 بلند اولدو گنبدنه سئره لرین جیب - جیبی
 " سئره بالاداسی " ص ۲۷۱
- ۹۴ - جیغیر = کئچی یولو، اینجه یول :
 جیران دیرناقلاریلا دارانمیش جیغیرلاری
 طبیعت الریبله یارانمیش جیغیرلاری
 " کیمه تاپشیریب گلدین " ص ۱۱۶
- ۹۵ - جیندیر = بیریق، بیرتیق پارچالار :
 اؤنلرینده جیندیرلارا ساریلی بیر اؤللو وار
 ساغلیغیندا ائل دئیهردی : عجب قابل الی وار .
 " تبریز و قیش " ص ۳۵۶
- ۹۶ - چالاماق = شدتلی حرکت ائتمک ، اوغراشماق :
 قیزدیرمالار پنجه سینده اونون عمور یولداشی
 چالاییب چیرپینیردی، آخیداراق گوز یاشی
 " تبریزده قیش " ص ۳۵۷
- ۹۷ - چاتماق = بیرله شدیرمک :
 قییمق گوزیله سوزوب آلنیمین قیریشلارینی
 بیرآزجا باش بولادی، صونرا چاتدی قاشلارینی
 " یاد آدام " ص ۲۷۷
- ۹۸ - چاخماق = ایلدیریم وورماق ، پارلاماق :
 دیلیم آلولانمازدی ، گوزوم چاخمازدی شیمشک
 هر آلدیغیم خبردن پریشان اولماسایدیم
 " سلیمان اولماسایدیم " ص ۲۲۹

- ۹۹ - چاغ = دؤور، زامان، وقت :
- باشيم داشدان - داشا دگيبدير آرتيق ،
 سئوگيليم بو چاغيم او، چاغيم دگيل .
 "آياغيم دگيل" ص ۱۷۳
- ۱۰۰ - چيک = تشويق اوچون وورولان آل ، آلقيش :
 "گوزون اوستونده قاشين وار" - دئيه نه ووردو تپيک
 گولمه دی طوی دا اوزو، ياسدا دوروب چالدى چيک
 " يئنه بعضی لری" ص ۲۷۳
- ۱۰۱ - چتين = مشکل ، آسان اولمايان :
 ان چتين ان آغير زامانلاردا * اريديب هر عذابي قلبينده
 داشیدی انقلابی قلبينده " ائللسقويمیسی" ص ۸۱
- ۱۰۲ - چرن = (چرند) ، هاداران - پاداران :
 برلده رک گوزونو چوخ چرن دانیشدی يئنه -
 وورونجا ساغ الینی، لووغا - لووغا سول دوشونه ...
 " ياد آدام" ص ۲۷۸
- ۱۰۳ - چلهک = (بشگه) :
 چلهک ده قاب - قارادير دميري صويودان سو ،
 خياللارا دالازکن اوردا سوزون دوغروسو،
 اغز - اغزومو گورورم ، اغز گوزومو گورورم .
 من او قارا گوزگوده گوندوزومو گورورم .
 " يئنه دميرچی خانادا" ص ۴۲
- ۱۰۴ - چلنگ = (تاج گل) :
 نادر کله مه لایق چلنگ هورمه ين لرله
 بو صنعت ميدانيندا ، صلح دگيل ساواش گرهک .
 " باشا دوشمه يه نين نطقى" ص ۲۹۱
- ۱۰۵ - چيچک = گول، قيزيل گوله خاص دير، چيچک هر نوع گول دئمکدير :
 هر گولون ، هر چيچه گين عطرينی يايسين نفسين
 دوداغی ، کؤنلو وطن ماهنيلی انسان کیمی اول .
 " هئج اولمازسا" ص ۱۰۴
- ۱۰۶ - چيرپى = چؤر - چؤپ :

- آلاچیق دان بیرآز گفن ده کؤزه ریردی بیر اوجاق
اوجاقداکي چیرپیلاری اوفله ریردی بیر اوشاق
"قاراچی محمدین حکایه سی" ص ۳۴۳
- ۱۰۷ - چیرپینماق = وورماق ، چارهماق ، حرکت و تلاش :
اوز - گؤزو ، پار - پالتاری مرکبلی کؤرپه لر
چیرپینان اوره ک لری خوش مطلب لی کؤرپه لر
ص ۳۴ " معلم "
- قیزدیرمالار پنجه سینده اونون عمور یولداشی
چا بالایب ، چیرپینیردی آخیداراق گؤز یا شی
ص ۳۵۷ " تبریزده قیش "
- ۱۰۸ - چئوره = یان ، طرف ، اطراف :
آرتیق قایالیقدا یام ، دؤرد چئوره م قایالیق دیر .
ص ۱۳۲ " قایالیق دا "
- ۱۰۹ - حاکیم = (حاکم) ، قاضی دئمک دیر :
محکمه لر سالونوندا ، حاکیم لرین گؤزونده ،
گناه سیزلار ، گناه لی دیر ، گناه لیلار ، گناه سیز .
ص ۱۱۱ " اوزه ک دؤزه رمی "
- ۱۱۰ - حریف = فارسجا دا بونا قارشی " یارو " دئییرلر :
حریف ده دویدوکی داشمیش صبر کاسام آرتیق
اودورکی ، یاد کیفی ال وئرمه دن تئز آیریلدیق
ص ۲۷۸ " یاد آدام "
- ۱۱۱ - خاطیرینی ایسته مک = سئومک ، طرفینی توتماق ، تحسین ائتمک :
خاطیریمی رحمتلیک ایسته ردی دونیا قدر
اونسوز کئچن عمرمو چولغاییب دیر ، غم - کدر
ص ۲۷۹ " اوجوز خاطیره لر "
- ۱۱۲ - خریطه = جغرافیا نقشه سی :
قیریشلی آلنیم ، آمان آیریلیق خریطه سی دیر ،
باخا ممیرام اؤزومه گوزگونون قارشیسیتدا
ص ۲۲۹ " آراز قیراغیندا "
- _____ قالانی گلن صایی دا

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

یازان: دکتر جواد هینت

۲۴

بختیار و اها ب زاده . بختیار و اها ب زاده ۱۹۲۵ده شکی (نوخا) ده آ نادان اولموش و ۱۹۳۴ ده عاقله سیله بیرلیکده باکویا کؤچموشدور . اورتا تحصیلینی باکیدا بیتیردیکن صونرا آذربایجان اونیورسیتیه سی فیلولو—وژی فاکولته سینه دوام ائتمیش و ۱۹۴۷ده مآذون اولدوقدان صونرا ۱۹۵۱ده فاکو—لته ده آ سیستان اولموش و ۱۹۶۴ ده صدوورغونون حقینده یازدیغی تئزله ادبیات دو قتورو اولموش و ایندی ده معاصر آذری ادبیاتی پروفیسورو عنوانیله چالیشما قدادیر .

بختیار و اها ب زاده مشهور شاعر ، نما یشنا مه یازان و عالمریمیزدن دیر . اونون لیریک و فلسفی شعرلری تضا دلارلا دولوعصریمیزین نبضیله هما هنگ دیر ، و بیرگه دؤیونور ، کیچیک و بؤیوک اثرلرینده ، و اها ب زاده ، حییات ، اولوم ، قهرمان لیق ، جا و دان لیق و دنیا و طنداشی نین مسؤلیتی کیمی مسئله لره جواب و اثرمه چالیشمیشدیر . اونون یازدیغی یغیندا آ نا خط ، اساس و آ پار — یجی جریان " وطن " مسئله لری دیر . کیچیک شعرلریندن باشقا بؤیوک منظومه لر (پوئما) و نما یشنا مه لریا زمیش و مختلف ترجمه لرا ائتمیشدیر .

اوزون منظومه لری آراسیندا الجزایرین آزا دلیغینا حصرا ائدیلمیش (یوللار — اوقوللار) ، فضولی نین حیاتی و ادبی شخصیتی باره سینده یازدیغی (شب هجران) ، صابری توصیف ائده ن (آغلار — گوله یین) و عزیز حاجی بیگوف ا تحاف ائتدیگی (موقام) ، تاتار شاعری موسی جلیل ایچون یازدیغی (اچون نغمه لریم) و بالاخره (آتیلیمیشلار) منظومه سی واردیر .

واها ب زاده بیر چوخ ماهنیلاریا زمیش و بونلارین چوخو بسته لنمیشدیر (۱) نما یشنا مه لریندن (ایکینجی سس) ، (یا فیشدان صونرا) ، (آرتیق آدام) ، و (جدال) اثرلری آذربایجان دولت قاتریندا تماشا یا قوبولموشدور . (ایکینجی سس) آلمانجا یا ترجمه ائدیلمیشدیر .

۱ — آهنگ دوزه لینمیشدیر .

واھا بزادہ ، عین زماندا علمی آختاریشلارلا برابر تدیقی مقالہ لریا زمیش
ویومقالہ لری نین بیر قسمی (صنعتکا روزمان) و (سادہ لیگدہ بئوکلوک) آدلی
ایکی کتابدا توپلانمیشدیر (۱۹۷۶-۱۹۷۸) .

واھا بزادہ آسیا ، آفریقا و اروپا نین بیرچوخ یئرلرینی گزمیش و انطباعلا-
رینی شعرو نوتلاریلہ نشر ائتمیشدیر .

واھا بزادہ ۱۹۷۵ دە آذربایجان دولت مکافاتینا لایق گؤرولموش و اونا
(امکدارا اینجه صنعت خادمی) عنوانی وئریلمیشدیر .

ایندیہ تک نشر ائدیلمن شعرکتا بلاری نین مهم قسمی بونلاردیر :

(منیم دوستلاریم ، ایلک شعرکتا بی ۱۹۴۹) ، (باہار ۱۹۵۰) ، (دوستلوق نغمہ سی ۱۹۵۳)
ابدی ہیکل ۱۹۵۴) ، (چنار ۱۹۵۶) ، (سادہ آداملار ۱۹۵۶) ، (جیران ۱۹۵۷) ، (آیلی
گجہ لر ۱۹۵۸) ، (شاعرین کتابخانہ سی ، شعرلر مجموعہ سی ۱۹۶۱) ، (اعتراف ۱۹۶۲) ،
(شب ہجران ۱۹۶۲) ، (انسان و زمان ۱۹۶۴) ، (بیراورہ کدہ دوردفصل ۱۹۶۶) ، (کؤکلر
بوداقلار ۱۹۶۸) ، (سچیلیمیش اثرلر ۱۹۶۷) ، (دنیز- ساحل ۱۹۶۹) ، (مین دؤرد یوز
اون آلتی ۱۹۷۰) ، (بیرباہارین قارانقوشو ۱۹۷۱) ، (دان یئری ۱۹۷۴) و (سچیل-
میش اثرلری ، ایکی جلد ۱۹۷۵)

واھا بزادہ داھا چوخ ہجا وزنیلہ شعریا زار ، لاکن بعضی شعرلرینی عروض وزنی
ایلہ یازمیشدیر . عروض وزنیلہ یا زدییغی شعرلریندن (گل گل دییہ) آدلی
شعرینی نمونہ ایچون درج ائدیریک :

گل گل دییہ ہجریندہ کمان تک مہلہ دیم من

بیر عمر و سنین عشقینہ قربان ائلہ دیم من

آسودہ طفیلدین نہ غمین واردی نہ دردین

دردیملہ سنین گؤزلرینی سورمہلہ دیم من

حسیم سنہ گل گل دئدی ، عقلیم دئدی گئت گئت

بوقانلی دؤگوشدن سنہ امداد دیلہ دیم من

عشقیمدہ قاخینج (۱) اولدو منیم با شیماہرگون

بیر عشقین اوجوندان نہ قدہر طعنہ یقئدیم من

اؤز حسینی دوستاق ائلہ یین بختیار اولماز

اؤز عشقیمہ اؤز کؤنلومو زندان ائلہ دیم من

واھا بزادہ ، شعرین محتواسی باخیمیندان دا کلاسیک شعر عنعنہ سینسی

تعقیب ائدہن ویوگون شعرینی کئچمیشین احساسلاری واسلوبیلہ بزہ یین بی-

۱ - با شیمما قالخدی ، سرکوفت

شاعر دیر. عصریمیزین شعرینده هم کلاسیک ادبیات عنعنه لرینی دوام ائتدیرمک همده گونوموزون احتیاجلارینا جواب وئره بیلیمک طرفداری دیر. کلاسیک آذری شعرینه بئویوک حرمت گؤسته ریر. کلاسیک شعرین، خلق شعری نین، مخصوصاً فضولی نین تأثیری اونون اثرلرینده محسوسدور.

واها بزاده شعرله دوشونن (۱) بیرشاعر دیر، شعرله، مقاله، تدقیق و تنقیدیا زارکیمی دیر. باشقالارینین شعرینه گیرمه میس موضوعلار و اها بزاده - نین شعرلرینه داخل اولموشدور. او، شعری انسانین ایچینده یانان آلولو بیر آتسه و اودا اوخشادیر، عصرین نبضی شعرین آهنگینده آتمالی دیر و شعر درین - درین دوشونن و دوشوندوره ن هویته صاحب اولمالیدیر. بقله بیرشعر وطن و ملت سئوگیسیله، ملی فرهنگ عشقیله دولوب داشمالی دیر. شعر، وطنینی، اقلینی و ملی منلیگینی انکار ائده ن، یاد دوشونجه، یاشاما و عادت لرینی - یامسیلایان قیریشمال لارین و طفیلی لرین باشینا وورولان یوموروق و تازیانه پئیرینه کئچمه لیدیر. و اها بزاده نین عقیده سینه، شاعرین وجودی وطن تورپا - غیندادیر. هرشفی، وطنسیز یا شار، آما شاعر وطنسیز و ملت سیز یا شایانماز، شاعرین ان بئویوک وظیفه سی وطنی سئومک دیر، شاعر، حق و حقیقت یولوندا ساواشان، جیبی بوش، قلبی دولو انسان دیر، شاعر وطن و ملت یولونون مجنونو دور. (منیم) آدلی شعرینده، آؤز شعری حقیقته بقله یازیر:

ابدی بیر اود کیمی اؤز ایچیندن کؤزه ریپ

هفی یانیر شعریم منیم

بوگونده ن صاباها

بو یلانیر شعریم منیم

گریب دیلده، دودا قدا

اوچور اوچور همیشه اؤزومده ن ده قاباغدا

ادراکیمین گؤزلی

عقیده مین ان تمیز، ان معنالی سؤزلی

دویان اوره گی شعریم

بوتون دیلکلریمین ان صاف دیلگی شعریم

سن آیین اولدوزلارین نوروندان یوغرولموسان

باتان گئجه لریمین آچیلان سحرله

سلامی سن اولموسان

۱ - فکرله شن

ایستهره م سطرلریم بو گونوندن سن آلان
 عکس صدایا دؤنسون
 عصریمیزین نبضی ده آهنگینده دؤگونسون
 ایسته میره مکی شعریم نرمه - نازک قیزلارین
 ساچیندا عطر اولسون
 ایستیره م گون آلتیندا پامبوق پیغان قیزلارین
 باشیندا چتیر اولسون
 جان و فرمه هر او ترگی (۱) درد - غمه شعریم منیم
 سن آتش اول سن اود اول !
 یاندیردا سن ، یاخدا سن .
 ایلدیریم اول چاخدا سن
 گوستره او ز ایشیفیندا بودنیایا اوزونو
 بیر آن یومما گوزونو ،
 هم گورسن ، همده گوسته ر .
 دئمیره مکی ذره نی گنیش کره ده گوسته ر
 قدرتین وارساستین
 سن بو بویدا کره نی کیچیک ذره ده گوسته ر
 سن دوشون درین - درین ، دوشوندور درین - درین
 وطنینی اقلینی دانان طفیلی لرین
 وطنی یوخ
 مانا ت چون یانا ن طفیلی لرین
 یوموروغا دؤن باشیندا
 کفشیکچی اول بو یوردون تورپاغیندا ، دایشیندا
 وقاری اول ، عزمی اول اگیلمه یین باشلارین
 جیبینده پارت بیلیط (۲) اول ، اصیل وطندا شلارین
 صونسوز دوشونجه لریم ،
 بو دنیا یا سؤالیم ،
 هر ایسته گیم خیالیم ،
 عشقیم حسرتیم منیم
 ایلک محبتیم منیم

۱ - گلیب کفچن، زودگذر ۲ - عضویت کارتی

حدسيز شادليغيم منيم
 بودنيادا ابدى ناراحاتليغيم منيم
 سنه قربان وئرمگه بير عمر آزدير، آز.
 يالنيز بيرجه گونومون صونسوز هيچانيني
 نغمه يه چئويرمگه اون عؤمورده چاتيشماز
 من سنين ايچون ،
 آنامسا منيم ايچون ياندى ، شعريم ،
 بالامين راحاتليغي يوغدور دئيه او، منى
 سنه قيصقاندئ (۱) شعريم .
 آناچاق او بيلمه دئىكى من آنامدان دوغولدوم ،
 سن سه منيم قلبيمده بالام تک بسله ديكيم
 دو يغولاردان دوغولدون .
 منى آنامدان آليب وطنيمه ، خلقيمه
 اوغول ائدهن سن اولدون ! (۱۹۶۴)

(شهيد مزارلارى) آدلى منظومه سينده انسانين وطنه مديون اولدوغونو، و
 لازم اولدوغو زمان وطن يولوندا شهيدا ولماغي وظيفه و شرف صا يما سيني يازير
 چونكه شهيد مزارلاريله ملتين وارليقى مُهرى تورپاغا وورولور. شهيدى اولان
 تورپاغين صاحبي واردير. وطن اوچون اولن يوخسا، وطنين اؤزو اولور.
 ايشته شهيد مزارلارى شعريندن بعضى پارچالار:

شهيدلر بويلانيب عصرلر اوستوندهن
 دولانير زمانه
 دؤنور قرينه
 نجه ياشا ماغين، نجه اولمه گين
 طمريني (طرحيني) اؤيره دير نوله رينه
 وطنى سئويره م دشين چوخ اولار
 دئمه گه نه واركى ديل يورولماسا
 وطن ده، بيزيم تک اولر، يوخ اولار
 وطنين يولوندا اولن اولماسا.

گليريك بودنيا يا بير آمال ايچون
 گئديرىك ...
 ياشا بير بو يورد، بوتورپاق
 اوله ربيزيم كيمي وطن ده بيرگون
 وطن ايچون اولومه حاضر اولماساق !
 شهيد مزارلارى ... دشمن غنيمي !
 وطنين كؤيسونده وقارلا دوروب
 منيم وارليغيمى بير تصديق كيمي
 يوردون سينه سينه مَهْرلر ووروب

واھا بزادەنن شعرلريندە ، ملت ودىل مىھىتى دەمىھىتوتار . او ، آنا دىلىنە وطن دىلى دىيىر . (رىكار) آدلى شىرىندە ، اۇزدىلىنى بىگىمىنلرە . و اونو حقيركۇرە نلرە نىغرتىنى بىان اقدىروا ونلارنى قىچىلەيىر . واھا بزادە يەكۇرە دىل ، انسانن آناسىندان اۇگرەندىكى ان قىمتلى شى و وطن و ملت سئوگىسى نىن باشلانقىجى دىر . (منىم آنام) آدلى شىرىندە سواد سىز آناسى نىن اونادىل اۇگرەندىكىنى سۇيلە يەرەك :

<p>ھرنىمە مى بوخ ، من ھىچەم من يالانام كىتاب كىتاب سۇزلىرىمىن مۇلفى منىم آنام .</p>	<p>بودىل اىلە تانىمىشام ھىم سئوئىنجى ھىمدە غىمى بودىل اىلە ياراتمىشام ھىر شىرىمى</p>
---	--

دىلىنى سئومەين ، آناسىنى دا ، وطنىنى دە ، ملتىنى دە ، سئومەز .
بعضى شىرىلرندە اۇزونە مخصوص ھىجو واستىھزاۋاردىر . ھىلە مىللى فرھىنگىنە بىگانە مودە شقى و تىقلىد سئوھن قىرىشمال ضىعىف سىجىۋالى انسا نلاروسا ختەكارلار ھىقىندە يازدىغى منظرە لردە بوخصوصىتى آيدىن شكىلدە كۇروروك . (دبلىر) شىرىندە مودە شقىنى و تىقلىد چىلىگى بارە سىندە بىلە يازار :

<p>اى دىلرە اوپان اوغلان سەن دە بىلە ! اۇز بارىن كى بوخدوسىن وقارىن كى بوخدوسىن گرەك آفىزىن تىز سولانا اۇزگە لرىن مىوھ سىنە اۇزسىن كى بوخدو سىن اقلە دم توت يادسىنە !</p>	<p>من بىلىمىرەم اۇزگە نىن قا باغىندا قالانى آخى نە يە كۇوشە يەك ؟ (۱) مگر بىنىلىك مى دىر ؟ اۇزونو بىگىمە يىب اۇزگە نى دوغما توتماق گىشىب اۇزگە چىكەسى پىرىشىنى اونوتماق</p>
---	---

بختيار واھا بزادە نىن شىرلىرى نىن مېھم موزوعلارىندا ن بىرى دە (عاقىلە) دىيىر .
آنا ، آتا ، بابا و اوشاقلارونوھلر و بونلارىن بىر - بىرلىرلە مناسىبتلىرى ،
كىچىمىشلىرلە ياشاپان قوجالارلا كۇزلىرىنى صاباھا دىكىمىش گىنجلر آراسىندا كى
تضادلار و كىشمىكلەر ، گىلىن - قىنىنانا دەوالارى فىلسفى دوشونجە لرلە يوفىرولموش (۲)

۱ - نىشخوارا قىتمك ۲ - شكىل و فرىلمىش ، ووزدادن - قارىشىد پىرلىمىش ، ما يالان مېش

اولراق نظمه چکلمیشدیر .

(آتیلیمیشلار) آدلی بوئوما سیندا بوموضوع مختلف زاویه لردن اله آلینمیش و تائثیرلی بیر قلمله یازیلیمیشدیر . بو بوئومادان نمونه اوچون بیر- ایکی بندی درج ائدییریک :

آنا وطنیمیز آذربایجاننا ؟
بس بونون سببی نه ایمیش گوره ن
حکیملر هر هسی یوردو (۱) بیرینا
.....
نه تورپاغیندادیر ،
ندهه سویوندا .
کیچیکه مرحمت ، بئویوکه حرمت
سببی بوندادیر ، سببی بوندا ! !
۱ - تفسیر ائتدی .

بعضاً با بالاری بیه نمه ییریک ،
بعضاً بیز اولارا جاهل دئییریک .
صداقت ، دیانت ، دوزلوک ، عدالت
اعتبار ، کیشیلیک ، بئویوکه حرمت
اولو با بالاردان میراث دیر بیزه
گلین بیرده با خاق عملیمیزه !
انصافی دانانا امان و شرمه مک ،
یئدیگی چوره گه دال چئویرمه مک
یاشلیلار اولکھسی دئییلیر نهدن

واها بزاده نین شعرلری سووئتلر اتفاقیندا کی بیر چوخ دیل لره و تورک لهجه لرینه ، استانبول تورکجه سینه و آلمانجا ، فرانسیزجا یا ترجمه ائدیلمیش و کتاب حالیندا نشر ائدیلمیشدیر .

بختیارین شعرلریندن بیرنچه سینی نمونه اوچون درج ائدییریک :
(ایکینجی یارا) آدلی شعرینی ۱۹۴۳ده جبهه ده اولن جبهه یولداشینین خاطره سینی آناراق یازمیشدیر (۲)

"جبهه دن دانیش" دئییه ، سن اوزومه باخیرسان
اوراداکی ، وورها ووردان دانیشماق دگیل آسان
من بیرایلین ایچینده نه لر گوردوم ، آه نه لر ؟
هله بو دهشتلری گورمه میش قرینه لر (۳)
اه ... اوگونلر ... جبهه ده بیر یولداشیم وارایدی
من اونا سرداش ایدیم او ، منه غمخوارایدی
تن یاری یا بؤلردیک اونونلا دردی میزی
آیری سالا بیلمزدی نه بوران ، نه قار بیزی
آراسا کتله شنده دوستوملا بیریشرده بیز
اوتوروب درده شردیک ... آچیلاردی قلبیمیز

۱ - تفسیر ائتدی ۲ - خاطرلایاراق ۳ - قرن لر

اۇتن گنجلىگىمىزدن دانىشاردىق ، گولردىك
 بىز اورادا ھىمىشلىك دوست اولماغا سۆز وئردىك
 لاکن طالع قويماى ... اء دىلیم گلمىر باجى
 او گوندن اورەگىم دە بىران دىنجلمىر باجى
 بىرگون دۇيوش زمانى دوستوم دىلىندە " وطن !"
 بىر اوغورسوز قورشونا قربان اولدو غفلتاً
 تىز يانىنا آتلىدىم آھ نەلر گۆردوم ، نەلر
 بالاسىنى بو كۆكدە گۆرسەنلار مەلر
 باشىنى قوجا قلادىم ياراسىنى باغلادىم
 آنجاق آرتىق گىچايندى حزين - حزين آغلادىم
 دۇش جىبىندىن بىر يايلىق چىخاراراق اوزاتدى
 "الابونو، اونا وئر !" دىيىب اوستومە آتدى
 سونرا تىترەك سىيلە دىدى : "تيرىلان زمان -
 آلمىشدىم بويايلىغى من اوز وفادارىمدان
 آرتىق اوقىز اونوتسون اوز گلەجك ارىنى ..."
 دىيىب دوستوم قاپادى ابدى گۆزلىرىنى
 او، تۆكدوردو ايلك دفعە عمرودە گۆز ياشىمى
 اونوتما رام ھىچ زمان او جبە يولداشىمى !
 ايندى يايلىق مندە دىر لاکن قىزىن عنوانى
 منە معلوم دىگىلدىر ... قارداش او يايلىق ھانى ؟
 جىبىمدە دىر ، بودور باخ !

آھ ... قارداش سىنىلە من اولدوق بودردە اورتاخ
 دايان ايندى من دىيىم آمان قوروسون اليم
 بو يايلىق منىمكى دىر ، دىمك اودا سئوگىلىم !
 آھ ، باجىم ، سن نە دىدىن سن ھارا ، دوستوم ھارا
 بىر يارالى كۆنلومە ووردون ايكىنجى يارا .

بوشەر ، اوريژىنال نىسخە دە سربىست شىركىمى مصراعلارى بىر - بىرى نىسب
 آلتىندا يازىلمىشدىر . لاکن ھجا وزنى رعايت ائدىلدىكى ايچون بىز
 ايكى مصراعى بىرىت شىكليندە بىر سطر دە يازدىق .

(اھرام لارىن اۇنوندە) آدلى شىرىنى مصرىفرىندە سا مبر ۱۹۵۹ دا يازمىشدر .

اهرام لارین اُونونده گوندوزلر آخسامادک
 فونف پیاستر (۱) دئیهرهک
 اُوز دوغما ائلینده
 دیله نیر عرب اوغول اجنبی نین دیلینده
 زامانا باخ ، زامانا !
 ایچیدن یانا - یانا
 باخیرام آی قوجا شوق ، نه گونده سن ، نه گونده
 عربین وطنینده
 باشی اوجا توتوب اجنبی اهرام کیمی ،
 عرب گزمیه قورخور اُوز یوردو ناخام کیمی
 قارداشیم دیله ننده ککچمیشینی آنسانا !
 بابانین اوجالتدیغی اهرامدان اوتانسانا
 اُوز حلال پولونو اجنبی دن بو گونده
 سن صدقه آلیرسان .
 باباتین اوجالتدیغی اهراملارین اُونونده
 گور نجه آلچالیرسان !

* * * * *

حسین حسین زاده حسین حسین زاده ۱۹۳۴ ده آقستافا محالی نین "یعنی گون"
 کندینده آنادان اولموشدور . خلقی - غنائی شعرلریله مشهور دور (تصنیف ها) .
 یعنی دنیا محاربه سینده اشتراک ائتدیکن صونرا آذربایجان اونیورسیتیه سی
 شرقیات شعبه سینده تحصیل آلمیش دیر . اونون سبکی موجز ومختصر و خلق شعری
 نین عنعنه سینده دایانیر ، و خلق شعرینی و عاشقلارین اوخودوغو ماهنیلاری
 یاغشی بیلیر . دنیا گؤروشو خوشبین وصمیمی دیر .
 تصنیفلریندن باشقا صدوورغونون حقیقنده یازدیغی (یولدا) آدللی
 منظومه سی ده مشهور دور . اسکی فورمالاردا یعنی فکرلری ودویغولاری ترنم
 اتمیشدیر . شاعر اُوزوبئله یازیر :

نسللردیل آچیب وقریرسن سه بوردا ایللرنه دیر ، عصرلرنه دیر ؟
 باشیمیز نه قدر یوکسکلرده سه گؤکوموز اوقدهر درینلرده دیر .
 حسین زاده نین دیل لرازبری اولان (شعر دگیل می) قوشماسی عنعنه وی
 عاشق قالبیندا یازیلیمیشدیر . آما مضمونو تماما میله یعنی وطراوتلی دیر .

۱-۵ قریش

شاعر، بوکهنه قالب دابوگونکی شعرین قارشى سیندا دوران طلبردن دانیشیر .
 مندهن تزه شعرخبر آلان دوست بس یازین گلمه‌سی شعر دگیلمی
 گزمکه چیخاندا چولون، چمنین اوزونه گولمه‌سی شعر دگیلمی

یئنه گوزوم قالیب باغچادا، باغدا مین مین گول آچیلدی آراندا، داغدا (۱)
 ایوانا اگیلن چارپاز یوداغدا بلبلون نغمه‌سی شعر دگیلمی

سئیر ائله حسنونو گویده دورنانین قایادا کهلیکین گولده صونانین
 آینابند اوطاقدان گلین آنانین شیرین لای - لای سسی شعر دگیلمی

دره ده موروق در دشته چیه لک^(۲) گاه یاغیش خوش گلیر گاه سرین کولک
 یاش اوتوردویما پیردن یادان اورک یاشاماق هوسی شعر دگیلمی

کیم دئییر شعرین میداندا دیرر صونو گورونمه‌ین بیر ایلک بهار دیرر
 نجه کی حیات وار، شعرده وار دیرر حیاتین نفسی شعر دگیلمی

شعری حیاتین نفسی حساب ائدهن شاعرین یارادیچیلیق منبعی طبیعت، و
 جانلی حیات دیرر.

حسین حسین زاده‌نین سچیلیمیش اثرلری ۱۹۶۹ داباکی دا نشر ائدیلمیش دیرر .
 بو کتابا یازدیغی مقدمه ده بختیارواها بزاده حسین زاده حقیقته‌ده بلله
 دئییر: "حسین عنعنه‌نین اوزینده یوکسه لن، اؤز قلبی‌نین سینی دینله‌ین
 شاعر دیرر."

کل چیخاق سئیرینه اوجا داغلارین چمن اولان یئرده خالچانه لازم
 گوزوندهن صوایچک بوز بولاغلارین لیلپار اولان یئرده دولچانه لازم

تورپاغین عطرینی فکرله شنده ایپک تئلرینه چیچک تاخارسان
 سحرلر یادینا گوزگو دوشنده مارال باخان گوله سن ده باخارسان

تیتره مه صویوفا، یانما سازاغا اوشوسن اوتلاردان یورقان ایستهریک
 داش - کسک توخونسا اله، آیاغا لقمان چیچکلردن درمان ایستهریک .

بوشعرده دئییلن سوزلر صانکی طبیعتین اؤزودور ویا خودبختیارواها بزاده‌نین
 دئدیگی کیمی : ائله بیل بوشعری شاعر فکرله شیب یازما میشدیر، مصراعلار ،
 طبیعتین قوینوندان اؤزو سوزولوب کاغذه توكولموشدور .

۱ - آران = دشت ، ۲ - بیر نوع میره ۳ - وحشی قوت زگی

حسین چوخ سیاحت ائدیپ وشعرلری نین چوخونودا سیاحتده یازمیشدیر .
اوناکورهده اونون شعرلری جانلی دیر . ان گۆزهل شعرلریندن (پرده لری)
تکجه بند درج ائدیریک :

پرده وار گۆزونو یومورانسانین فتنه نی قورویوب ، شری یاشادیر
پرده وار ، چکیلیب کسیر آرانسی بیلیمیرسن تاماشا ، نه تاماشادیر

پرده وار قاپاییر گۆیون اوزونو اولدوزلار گیزله نیب ظلمته باتیر
پرده وار بلکهده اونون دالیندا آیلارین ایللرین مین سری یاتیر

پرده لرمختلف پرده لررنگ - رنگ پرده وار ایپکدن تولدن یارانیر^(۱)
پرده وار بولوددان ، پرده وار اوددان^(۲) پرده وار گولوشدن ، گول دن یارانیر

سۆکوب بیردفعه لیک آتاق اونلاری یاشاییب عمرا دده ک بو پرده لرسیز
تکجه بۆیوک - کیچیک آراسیندا کی حرمت پرده سینه توخونما یاق بیز .

حسین زاده نین سئچیلیمیش اثرلرینده مختلف شعرلریندن باشقا بیرتکجه
منظومه لری (پوئما) " محبت ، فاطمه آنا ، ابراهیم کورپوسو ، داغ کندی ، وسایره
ده درج ائدیلمیشدیر .

سوز و کلاسیک لر میر

(۳)

سعدی شیرازی

همه ثروت سعدی سخن شیرین بود۔

این ازا و ماند، ندانم که چه با خود برده است

دو غرودان دا دنیانین ان بویوک سوزا ستادلاریندان و ان قدرتلی کلام صاحب لریندن بیری سعدی شیرازی دیر، اونون، سوزون قیمتی، تأثیری، قدرتی حقیقنده چوخلو دگرلی فکر و ملاحظه لری واردیرکه، بشریت اوچون، بوتون انسانلیق عالمینه آنجا ق خیر و فیره بیلر،

بودور بیز اونلاردان بیرنجه سینی نظر دقتینیزه چا تدیریریق :

هر ششی دن اول قید ائتمه لی یه م که، ایستر اولونظامی، واسترسده بویوک سعدی، حیاتلاری بویوا و زیارادیجیلیقلاریندا قرآن آیه لرینه و امله جهده امیر المؤمنین علی (ع) نین " نهج البلاغه " سینه درین دقت یقتیریب، بو ایکی اثری اخلاقی، تربیه وی، و معنوی مسله لرده اولگو گوتوروب رهبر توتوموشلار. بومدعا میزی ثبوت ائتمک اوچون یوزلر مثال گتیرمک اولارکه، بیز بورادا بیرجه مثال گؤسته ره رک سعدی یارادیجیلیغینا قاییدیریق: حضرت علی (ع) بویورور: تَكَلَّمُوا تَعْرِفُوا فَإِنَّ الْمَرْءَ مَخْبُوءٌ تَحْتَ لِسَانِهِ " همین فکری سعدی بئله فاده ائتمیشدیر:

زبان درده ان ای خردمند چیست ؟ کلید در گنج صاحب هنر

چو در بسته باشد، چه داند کسی که گوهر فروش است یا پیله ور

یا خود دیگر بیت ده :

تا مرد سخن نگفته باشد عیب و هنرش نهفته باشد

سعدی ده شرقین بویوک کلاسیک سوز استادلاری کیمی "اول اندیشه وانگهی گفتار"
دئیه رهک ، دوشونوب ، اولچوب بیجیب ، یاخشی - یا مان ائتدیکده ن صوراسؤزه
باشلاماقی مصلحت گورموشدو ، آرتیق دانیشماقی ردا اتمیشدیر :

مزن بی تأمل بگفتاردم نکو گو ، اگر دیرگوئی چه غم
بیندیش آنکه بیاور نفس وز آن پیش بس کن که گویند بس
سخندان پرورده پیرکهن بیندیشد آنکه بگوید سخن

سعدی نین فکرینجه سوزو ، ائله دانیشماق گرکدیرکه ، اونو ، هریشرده دئییب ،
دانیشا بیله سن ، یوخسا خلوتده ، آرخادا آرتیق اسگیک دانیشماق ، بوش بوغازلیق
اقتک انسانالایق بیردانیشیق دگیل . دانیشانین ، دوشونولموش ، مضمونلو ،
احتیاطلی و معنالی دانیشماقی گرکدیر :

هرکه تأمل نکند درجواب بیشتر آید سخنش ناصواب
یاخود :

سخنی درنهان نباید گفت که بر انجمن نشاید گفت
شاعر حقلی اولاراق سؤیله بیرر : "سخن میان دودشمن چنان گوی که اگر دوست گردند
شرمزده نگردی "

سعدی ده بو عقیده ده دیرکه ، سوز ، ککجه بین یئرده دانیشما مالی دیر .
بسیج سخن گفتن آنگاه کن که دانی که درکار گیرد سخن
متفکرین فکرینجه تواضعکار اولماق لازم دیر ، لوقالیقدان ، بوی دقت دن اوزاق
اوزاق دورماق گرکدیر . بیریمی دانیشاندا اونون سوزونو کسمه مک واجب دیر .
چون درآید به از توفی گرچه به دانی اعتراض مکن
سعدی یه گوره یغرسیز سوز دانیشماق دان ، مصلحت اولمایان مسئله دن سوز
آچماقدان سوسوب ، دینمه مک یاخشی دیر . انسان نطق ایله ، دوشونجه سی ایله ،
عقلی و ذکاسی ایله حیوانندان سنجیلیرو بو اوستونلوگو ساخلاماق گرکدیر .
به نطق آدمی بهتراست از دواب دواب از توبه گرنگوئی صواب

یا سخن آرای چومرد بهوش یا بنشین چون حیوانان خموش

سعدی و اختیندا سوساغین طرفداری اولسادا ، یئری گلن یئرده سوسا ماغی ، سوزه ،
دانیشیفا کیریشمگی تکلیف ائدیر . شاعرین فکرینجه سوساغین اوز یئری ، و
دانیشماغیندا اوز یئری واردیر . انسان گرک بونلاری سنجیب یئرینده عمل
اقتسین . اگرچه پیش خردمند خامشی ادب است
بوقت مصلحت آن به که درسخن کوشی

دو چیز طیره^۶ عقل است، دم فرو بستن بوقت گفتن و گفتن بوقت خاموشی
بویوک معلمه گوره آنجا ق دانیشیق. کرک معنالی، معرفتلی، فایدالی و گوزه ل
اولسون، دینله یینه بیر خیر و فره بیلسین . سوزون دگری و اثری اولسون .
سوزده صفا و صمیمیت، ذوق و لطافت کرک دیر .

کنونت که امکان گفتار هست بگو ای برادر بلطف و خوشی
که فردا که پیک اجل در رسد بحکم ضرورت زبان در کشی
سعدی بو عقیده ده دیر که، دلیلین اختیاری دلیل صاحبین الینده اولمالیدیر .
اونون ایستک و اراده سینه تابع اولمالیدیر . یوغسا آغزینا گله نی دانیشماق
ونالایق سوز لر دمک یا راماز . بقله بیر دلیل کؤکوندن کسپله یا خشی دیر .
زبان بریده بکنجی نشسته مُم بُکُم

به از کسیکه نباشد زبانش اندر حکم

شاعرین فکرینجه دانیشاندا مصلحت روزگاری، افشیده نین وضعیتینی ده نظرده
توتماق کرک دیر . یوغسا دینله بیجی^۷ او چون سوز تا تیرسیز اولار .

حکایت بر مزاج مستمع گوی اگر خواهی که دارد باتو میلی
هر آن عاقل که با مجنون نشیند نباید کردنش جز ذکر لیلی
شاعر، سؤال اولما دان جواب و فرمکی مصلحت کور مور، باشاق سینی سوزونه
قاریشماغی، سؤیله دیگینی سبب سیز انکار اتمگنی منع اقدیر . نزاکتلی
اولماقی دؤنه - دؤنه تا پشیریر .

ندهد مرد هوشمند جواب مگر آنکه کو او سؤال کنند
گرچه برحق بسود مزاج سخن حمل دعویش بر محال کنند
سعدی نین اوزونون نثری ایله بقله بیر کؤستریشی وار: " دروغ مصلحت آمیز به
از راست فتنه انگیز " . شاعر همین فکرین عکسینی شعر دیلی ایله ده گوزه ل
افاده اتمیشدیر .

تانیک ندانی که سخن عین صواب است

باید که بگفتن دهن از هم نگشایی

گر راست سخن گوئی، دربند بمائی

به زانکه دروغت دهد از بند رهائی

بورادا شاعرین فکرینده قدیت اولسادا، بوضدیت مقبول دور، هم "دروغ مصلحت
آمیز... " توصیه اقدیر، همیده "دوز سوز دانیشیب زنداندا قالماقی" مصلحت
کورور . هرایکی واریانت قابل قبول و تطبیق اولونمالی دیر .

شمس المعالی قابوس بن وشمگیر دئمیشکن، دوز دانیشا نلیقلاتانینان بئیر
 آدام، اضطرار ابیریالان دانیشسادا گذشت اولونور، سعدی ده همین فکرده دیر:
 یکی راکه عادت بود راستی خطائی رود در گذارند از او
 وگر نامور شد به قول دروغ دگر راست باور ندارند از او
 سعدی ده سؤزو قنددن وبالدان داها شیرین بیلپ اونون گؤزه ل لیگینی
 دفعه لر ترتم ائتمیشدیر. بیز آشاغیدا بو حقه قلمه آلدیغی شعری ایله،
 شاعرین اوجسوز- بوجا قسیز حکمت خزینه سی اولان مدنی، ادبی، بدیعی میراثیندا
 گؤستر دیگیمیز نمونه لری صونا چا تدیریب، عزیزا و خوجولاریمیزی سعدی لرین،
 نظامی لرین، فردوسی لرین، بوکیمی دهالرین اولمزا ثر لرینی دؤنه- دؤنه
 اوخوماغی آرزو ائدیریک .

مراگر تهی بود از آن قند دست سخنهای شیرین ترا ز قندهست
 نه قندی که مردم بصورت خورند که ارباب معنی به کاغذ برند
 داهی نظامی نین بو یوک معاصری اولان خاقانی شیروانی ده، اؤز اثر لر-
 پنده سؤزه و سؤزون مقام و تأثیرینه بو کمک قیمت و ثریب، بو باره ده فکر و
 ملاحظه لر سؤیله میشدیر. آنجا ق مقاله میز چوخ اوزانما سین دئییه، بیز همی-
 فکر لردن نمونه اوچون بیرا یکی بیتینی نمایش ائتدیریریک .
 خاقانی ممد و حونا یا زدیغی شعر لرینده، سؤزو، جان ایله برابر توتور
 واوندان اوستون حساب ائدیر و اونو ابدی و توخونولما زیبر گنج آدلاندیریب
 قیمتلندیریر. "منم در سخن مالک ملک معنی" سؤیله یه رک یا زیر:
 شه مرانان دادومن جان دادمش یعنی سخن

نان او تخمی است فانی، جان من گنج بقا است
 شاعری خراساناسفرا ائتمکدن منع ائده نده سؤزون قدر تینی نمایش
 ائتدیره رک، کلامی نین عطری ایله بوتون خراسانی فتح ائدیپ، او مقدس دیاری
 گزیب دولاشدیغینی سؤیله بئیر:

بوی مشک سخنم مرز خراسان بگرفت - میرو د بوی گرایشان شدنم بگذارند
 خاقانی نین ده ادبی ارثینه دقت یقتیریلسه اونلارلا بوکیمی گؤزه ل اولچولو
 و بیچیملی، سؤزو قیمتلندیره ن بیت لر و ملاحظه لر تا پیلار که، بییز اونلاردان
 بئیر- ایکی بیتینی نمایش ائتدیردیک .

اٹلہ بیر کلاسیک کلام صاحبی تا پماق چتیندیرکه، سؤز وکلام حقینده، اونون اؤیود وثریجی، تصفیہ ائدیجی، اوگره دیجی تأثیری باره ده ملاحظه سؤیله میش اولسون. وسؤزون حقیقی قیمتینی اؤده مه سین. بؤیوک متفکر صوفی و موحد شیخ عطار نیشابوری اؤزونون "خسرو نامه" اثرینده سؤزو بئله قیمتلند- یریر: "سخن بعضی که چون زر نامورشد در آتش بردمش تا آب زرشد کنون بشنوسخن تاراز گویم زمغزقصه، معنی باز گویم که در هر نقطه صد معنی نهان است ولی در چشم صاحب دل عیان است

گورورسونوز بؤیوک متفکر هر نقطه ده بقله یوزلرله معنائین گیزلی اولدوغونو و عارف اولوب بوچوخ چشیدلی^(۱) معنی لری درک ائتمه کی سؤیله ییروسائره .

جلال الدین رومی. ایندوده شرقین دیگر کلاسیکلرینده ن سؤز باره ده، کلام حقینده نظری میزه چاتان ملاحظه لرینی اؤرنک اولاراق گؤستر مک ایسته ییریک. هر کسده ن اول جلال الدین رومی دن سؤز آچماق لازم دیر. جلال الدین اٹلہ بیر بؤیوک متفکر دیرکه، انسانین حیاتی نین بوتون بوجا قلا رینا ایشیق ساچیب، اؤزونون داهیا نه و مثل سیزا ثر لری ایله بشریتی حیران ائتمیشدیر. سؤزو، جسمین غیداسی و یا شادانی آدلاندیران و کلامی آسمانین نردووانی ساییان (نردبان آسمان است این کلام) سؤیله یین بو بؤیوک انسان بیرنجه مصراعدا سؤزون معنی و مضمونونو، قدرت و اهمیتینی اولدوقجا مولوی یانه نظمه چکمیش، سؤزوننه اولدوغونو، رولونو ونه لرین عهده سیندن گلمه سینی ترتم

ائتمیشدیر. بودور دقت یکتیرین :

آدمی مخفی است در زیر زبان	این زبان پرده است بر درگاه جان
چونکه بادی پرده را درهم کشید	سر صحن خانه بر ما شد پدید
کاندر آن خانه گهر یا گندم است	گنج زر یا جمله مار و کژدم است
این زبان چون سنگ و چون آهن و ش	آنچه بجهد از زبان چون آتش است
ظالم آن قومیکه چشمان دوختند	وز سخنها عالمی را سوختند
عالمیرا یک سخن ویران کند	رو بهان مرده را شیران کند
نکته ای کان جست ناگه از زبان	همچو تیری دان که جست آن از کمان
دل بیاراید ز گفتار صواب	آنچنانکه تشنه آرامد ز آب
جلال الدین رومی به گوره آغیز دیل	تعلیم و قرمک، اوگره تمک و یا خشکی
دانیشماق او چون دور .	

۱- متنوع، مختلف ۲- نمره

ناطقه، اندر دهان تعلیم راست ورنه خود آن آب راجویی جداست
 افی خدا جان راتوبنمای آن مقام که درو بیحرف میروید کلام
 بئویوک مولوی یه گوره بوتون حیاتین دوگونلرینی آجاغاقا دراولان سؤز
 تکجه حقیقی محبت قارشیسیندا قدرتهن دوشور، اؤز با جار یغینی ایتیریر.
 معشوقون جمالینین جلوه سی برابرینده سؤز، یشرینی گۆزه وئیریر. باخیش
 جمالین سیرینه دالیر. دلیل توتولور وگؤز آچیلیر.
 آشاغیداکي رباعی ده مولانا بوفکری تام دولقونلو قوایله بیان ائتمیش

اولور:

بادل گفتم اگر بُدی جای سخن

بادوست غم بگو در اثنای سخن

دل گفت به گاه وصل یایار مرا

نبود ز نظاره هیچ پروای سخن

مشهور کلاسیکلریمیزدن بیری ده ماراغالی اوحالدین اوحدی دیر (۱۳۲۸
 - ۱۲۷۴ م) که، بو حقه درین مضمونلو، تأثیر و تربیت ائدیجی، اویا دیجی، متین
 و یولاگتیرجی فکر لرسؤیله میشدیر. "جام جم" مثنویسی کیمی یوکسک، تربیه وی
 و اخلاقی اثرین مؤلفی و مکمل بیردیوانین یار ادیجیسی اوحدی گؤرون نه لر
 سؤیله میشدیر. اوحدی نین فکرینجه یگانها بدی یا شایان، محوه، فنا یه، فساده
 اوغرامایان وارلیق، سؤز دور:

جاودانیت من بگویم راست سخن آنکه چنین سخن که مر است

نگشاید جز این سخن دل تنگ که بماند چون نقش بر دل سنگ

یا خود:

هیچ شک نیست که بسیار بماند سختم - سخن سوختگان بود که بسیار بماند
 بئویوک معلم و متفکر اوحدی ده نتیجه دانیشماق ونه سایاق دانیشماق باره ده
 سؤیله بیر:

بکوش تا سخن از روی راستی گوئی تو خواه از همدان باش و خواه از اهواز
 اوحدی ده یغنی چیلیک طرفداری دیر، اونا گوره کهنه و چئینلیمیش سؤز،
 اوخوجونو یورور و روحونو اولدورور:

کهن افسانه هالختی ترش شد سخن چون کهنه شد، خواننده کش شد
 شاعرده سلفاری کیمی بو عقیده ده دیر که، سؤزون خریداری و قدر بیله نی
 اولمایان یفرده سوسماق، دانیشماقدان دها مصلحت دیر:

سخن را چون خریداری ندیدم به از ترک سخن کاری ندیدم
 اوحدی ده ادبیات ساحه سینین بئویوک نظریه چیلری کیمی نجه سوزدانیشماق
 حقینده ،گؤزه ل گؤستریشلر و قریب ،جدی ملاحظه لر سؤیله میشدیر ، بو دور
 شاعرین " ده نامه " یا " منطق العشاق " ادلی اثرینده ن بوباره ده بیر پارچا :
 چو خوش باشد سخن در پرده گفتن
 سخن بایدکه بر بنیاد باشد
 سخن گرنیک دانی زاند مبردی
 به قدر راستی گیرد سخن سنگ
 سخن گربد بود بنیاد جنگ است
 سخن نوباهه بستان روح است
 سخن کشف اسرار نهانی است
 سخن کز روی دانش باشد و هوش
 اوحدی ده سکوتون ، واختیندا سوسماغین بئویوک اوستونلوگونو سفارش
 ائدیر و رواگؤر مور ، صبری ، دؤزومو بیر چوخ چتینلیکلرین حلالی ، ویفرسیز
 دانیشماغی بیر صیرا موفقیتلرین آچاری حساب ائدیر :

از خموشی رسیده اند وز سیر
 از پس ناامیدی انت
 نه صدف نیز از آن دهن بستن
 غنچه کودر کشد زبان دوسه روز
 گرچه پرسند و کم جواب دهد
 راه مردان بخود فروشی نیست
 زکریا و مریم اندر دیر
 این به عیسی و آن به یوحنا
 شد بدریا بگوهر آبستن
 هم بزاید گلی جهان افروز
 به نفس بوی مشک ناب دهد
 در جهان بهتر از خموشی نیست

مشهور فارس دیلی هندشاعری امیر خسرو دهلوی ده سلفلری کیمی
 سوزون نجه بیان ائدیلمه سی باره ده اؤزونون بئویوک ادبی میراثیندا چوخ
 قیمتلی اینجیلر داخل ائتمیشدیر که ، بیر نجه بیتینی نمونه اولاراق تقدیم
 ائدیریک :

سخن بایدکه در جان جای گیرد
 سخنهای بسی گوینده زان مرد
 حدیثی کآن نه ورد هر زبان است
 سخن چون کس نخواهد مرده خوانش
 نظامی چون سخن ناگفته نگذاشت
 که چون پیوند جان یابد ، نمیرد
 که نتوانست پی در ملک جان برد
 شاید زنده خواندن گرچه جان است
 و گرهست آب حیوان در دهانش ...
 ز خوبی گوهر ناسفته نگذاشت

من از وی چیده‌ام پیرایه‌ای چند در این گنجینه‌خواهم کردنش بند
 مگر گوید مرا عقل‌گرامی زهی شایسته فرزند نظامی
 مشهور "گلشن راز" اثری نین مؤلفی شیخ محمود شبستری، امیرحسین هروی
 نین سؤالاریندان بیرینه جواب اولاراق سؤزون، نطقون، کلامین نه اولدو-
 غونا بئله جواب وئیریر: سؤال

چه بھراست آنکه علمش ساحل آمد ز قمر او چه گوهر حاصل آمد
 شیخ شبستری جواب وئیریر:

یکی دریاست هستی نطق ساحل صد حرف و جواهر دانش دل
 بهر موجی هزاران در شهوار برون ریزد ز نقل و نصّ و اخبار
 هزاران موج خیزدهردم از وی نگرده قطره‌ای هرگز کم از وی
 وجود علم از آن دریای ژرف است غلاف درّ او از صوت و حرف است
 معانی چون کند اینجا تنزّل ضرورت باشد آنجا از تمثّل
 آنجا ق و حشی با فقی یه گلدیکده، شاعر، دانشیغی الہی بیر موهبت
 آدلاند بیریب اوندان اولدوقجا یارارلی استفاده ائتمگی تاپ شیریرو بیو
 عوض سیز نعمتین برابرینده شکر ائتمگی سفارش ائدیر:

آنکه بما قوت گفتار داد گنج کهر داد و چه بسیار داد
 کرد بمالطف ز لطف عمیم نادره گنجی و چه گنجی عظیم
 آنکه از این گنج نشد بهره مند قیمت این گنج چه دانده چند
 دخل جهان گشته مهیا از این بلکه دو عالم شده پیدا از این ...

وحشی کلامی حدیندهن آرتیق آتشین ودرین تأثیرلی اولموشدور. شاعرین
 اؤزوده بو فکریه دیرکه، سؤزگرک تأثیرلی اولسون. کلامگرک اوددان حرارتلی
 اولوب، دینلیه نین اوره گینی آلاولاندیر سین. وحشی یه گؤره، یان یقلی اورکدن
 چیخما یان سؤزون تأثیری و حرارتی ده اولابیلمز.

سخن کز سوز دل تابی ندارد چکدگر آب از او آبی ندارد
 بودورکه، بورادا بیر قدر مقاله نین علمی سمتینی وحشی ایسته دیگی کیمی،
 محبت سمتینه، یان ندیر جی سؤز، و آل وولانان اوره ک سمتینه چئویره ک، شاعرین
 دغدگی کیمی:

بگذار درس دانش که نهایی ندارد - ز کتاب عشق و حشی بنویس یک دوبابی
 بیزده "یک دوباب" با زانما ساقدا، بیر نچه بییتی وحشی نین عشق کتابیندان
 بورا یا آرتیر ما قلا، ایسته پیریک وحشی نین نجه یان یب یا ندیر ما سینی، نه کیمی

سۆز مۆلفی ، استادی و خریداری اولدوغونو نمایش ائتدیرهک . بیرباخین
نه قدر گۆزهل ویانیقلی سۆیلنمیشدیر :

الهی سینه ای ده آتش افروز
هرآندل راکه سوزی نیست دل نیست
دلیم پرشعله گردان ، سینه پرسوز
کرامت کن درونی درد ، پر درد
به سوزی ده کلامم را روائی
دل مرا داغ عشقی برجیین ده
سخن کز سوز دل تابی ندارد
"فرهادوشیرین" مثنوی سنین باشلانقیچیندان اولان و فردیکیمیز پارچا
گورورسونوز نه حزارت و شراره ایله نظمه چکلمیش ونجه درین تاثیر و استیلیک
بوراخماقتادیر . بودور حقیقی و اورهک دن چیخان سۆزون قدرتی و اقموسیونل
تائیری .

ترکمن محمودون تالان :

بوندان بقله ساوا تورک شاعر لرینی آثارینی بیر- بیر معرفی و
اولکه میزده و آنا دیلینده نشر اولان متین " وارلیق " مجله سینده چاپ
ائیلییه جاقیک وسورا بیر توپلویا کتاب شکلینده . منتشر ایله یه جاقیکه
منتظر اولون کی ، تورک لرین بؤیوک ادبیات باغیندا مین - مین گول
آچولسین .

ساوانین قارقان بخشی نین بندا میرکن دیندن بیرینجی درجه لی
عدلییه وکیلی (علی کمالی)

حضرت علی (ع) نین اویود لری

- ۱ - زَلَّةَ الْقَدَمِ تُدْمِي زَلَّةَ اللِّمَانِ تُرْدِي
آیاقین قایماسی (زویوشمه سی) قان آخیدار، دیلین قایماسی باشی بادا ویره ر
- ۲ - كَمْ مِنْ اِنْسَانٍ اَهْلَكَهٗ لِسَانٌ
نعجه انسانلارکی دیللری اونلارین باشین بادا ویرمیشدیر
- ۳ - مَنْ طَالَ عَمْرُهٗ فُجِحَ بِاَحْبَابِهٖ
هرکسین عمر و اوزانسا دوستلارین داغین گوره ر
- ۴ - ثَمَرُهٗ طَوَّلِ الْحَيٰوةِ السَّقْمُ وَالْهَرَمُ
اوزون عمرون گمره سی قوجالیق وخته لیک دیر .
- ۵ - كُنْ سَوْحًا وَلَا تَكُنْ مَبْذُورًا
الی آچیق اول ، لاکن اسراف ائتمه
- ۶ - ذَرِ السَّرْفَ فَإِنَّ الْمُسْرِفَ لَا يُحْمَدُ جُودُهٗ وَلَا يُرْحَمُ فَقْوُهٗ
اسرافی بوراچ چونکی مسرف آدامی باغیشلادیغنی زمان مدح ائتمزلر و
یوخسوللوغوندا الینده ن توتما زلار .
- ۷ - اَلْكَیْسُ مَنْ كَانَ یَوْمُهٗ خَیْرًا مِنْ اَمْسِهٖ
زکی و آبیق آدامین بوگونو دوننیدن یاخشی دیر .
- ۸ - ثَلَاثٌ لَا یَنْظُرُ اِلَیْهِنَّ اِلَّا یُحْمَدُ اَلْعَامِلُ بِالظُّلْمِ وَ اَلْمُعِیْنُ اِلَیْهِنَّ وَ اَلرَّاضِیُّ بِهِنَّ
تاری اوچ آداما رحمت گوزیله باخماز: ظالمه ، ظلمه یاردیم ائده نه ،
وظلمه راضی اولانسا .
- ۹ - اَلْبَغْيُ یُخْرِیْبُ الدِّیَارَ
ظلم اولکهنی ویران ائده ر
- ۱۰ - مَنْ ظَلَمَ ظُلْمًا
ظلم ائده ن ظلم گوره ر .
- ۱۱ - لَا تَنْظُرْ اِلَیَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَنْظُرْ اِلَیَّ مَا قَالَا
باخماکیم سوئله دی ، باخ نه سوئله دی .
- ۱۲ - اَلْكَلَامُ كَالِدَوَاءِ قَلِيْلُهُ نَافِعٌ وَ كَثِيْرُهُ قَاتِلٌ
سؤز، داوا تکین دیر، آزی فایدالی و چوخو اولدور و چودور .
- ۱۳ - لَا تَكَلِّمْ مَنْ اِذَا لَمْ تَجِدْ لِكَلِمٍ مَوْعِدًا
گرکمه دیگی یئرده دانیشما .

آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی (۵)

یازان : دوکتور جواد هیث

"کتاب دده قورقود"
داستانلاری
دده قورقود کتابی دنیا اولچوسونده
کلاسیک اثرلر دندیر و تورک - اوغوز -
آذربایجان ادبیاتی نین شاه اثری دیر
بو اثر اون ایکی داستان و بیر مقدمه دن تشکیل اتمیشدیر. داستانلارین
هر بیری بیر قهرمانین بویو اولدوغو حالدا آرا لارینداکی مناسبتلره
گوره هامیسی نا بیر داستان مجموعه سی کیمی باخیلایله ر.
دده قورقود داستانی قهرمانلیق داستانی دیر. اوغوز ائلری نین
جسارت، ایکی تلیک و ساواشداکی قهرمانلیقلارینی داستان شکلینده بیان
اقدیر. بوندان باشقا کؤچری حیات یاشایان اوغوز ائلری نین عادت،
معیشت و دوشونجه لری داستاندا اساس یئر توتماقدادیر. بوتونلایناشی
بورادا وطنپرورلیک، قوناق سئوه رلیک، آنا و اولاد محبتی، قادینلار
حرمت، مبارزلیک دشمنلره نفرت، مردلیک و قهرمانلیق و بو کیمی گؤزل
انسانی حس لر و خلصت لر عکس اتمیشدیر. بو داستانلار نثر و نظم قسملارا
آیریلیمیشدیر. نثر حصه سی نقل اشدیلیمیش، شعر حصه سی ایسه ایکی مین بیت
قدر دیر و کتابین یوزده اوتوز بیشینین تشکیل وئیریر. شعرلری اوزانلار
(عاشیقلار) قوپوز (ساز) چالیب معین ها و ایله اوخوموشلار، بو حصه
لر عضوی صورته بیر - بیرینه باغلی دیر، بیری دیگرینی تاما ملاییر.
دده قورقود داستانلاری اوغوزلارین خلقی و ملی داستانی دیر و ملی
داستانین ایلك خصوصیتینی مؤلفی نین بیر فرد دگیل بیر ملت و یا خلق
اولماسی دیر. بو داستانلاردا دیگر ملی داستانلار کیمی خلق حیاتین
بیر آیناسی و ملی کولتور و فولکلور و موزون خزینه سی دیر.
پروفیسور محرم ارگین دده قورقودون بوگونکو تورکیه تورکجه سیله
نشر اشدیگی کتابین نین مقدمه سینده تورک ادبیات تاریخی نین ان بؤیوک
عالمی فواد کؤپرولونون قولوندا ن بئله یازمیشدیر :

"بوتون تورک ادبیاتینی ترازینین بیرگوزونه ، دده قورقود و او بیری
گوزونه قویسانیز گینه دده قورقود آغیر باسار . " حقیقته " دده قورقود
تورک دیلی خلقلرین خصوصاً اوغوزلارین ان بئویوک ادبی آبیده لیری
اولوب و تورک دیلی ان گوزهل اثرلری نین باشیندا گلیر .

دده قورقود داستانلاری XIX عصره قدر علم عالمینه مجهول قالمش
دیر . اثرین ایلك ال یازماسی آلمانیا دا درشدن کتابخانا سیندا فیلیشر
(FLISCHER) طرفیندن ۱۶- نجی عصره عاید ال یازمالاری لیسته
سینه آلینمیشدیر . ۱۸۱۵ ده . آلمان شرقشناسی دیتس بو ال یازماسی نین
اوزونو چیخاراراق برلین کتابخانا سینا گتیرمیش و " تپه گوز " داستا -
نینی آلمانجا ترجمه سیله نشر ائتمیشدیر . دیتس بومنا سبتیله یازدیغی
مقاله ده تپه گوز بویونو هومرین اودیسه (سیکلوب CYCLOPES) سیله
مقایسه ائتمیش و اودیسه نین یارادیلما سیندا بو بویدان استفاده
اولوندوغونو سؤیله میشدیر . ۱۸۵۹ دا نولدکه داستانی ترجمه ائتمگه
چالیشمیش لکن متنی یاغشی اوغویا بیلمه دیگی ایچون ایشینی تاما ملا -
یا ما میشدیر . صونرا صونرا بئویوک روس عالمی پروفسور بارتولد عمرونو
چوخ حصه سینى بو کتاب اوزه رینده تدقیق و ترجمه ائیله کچیرمیش لکن
حاضرلادیغی ترجمه اونون اولوموندن صونرا ۱۹۵۰ ده باکی دا نشر
اؤدیلمیشدیر .

۱۹۱۶ دا تورکیه ده معلم رفعت دده قورقود کتابینی برلین نسخه سی
اسا سیندا عرب الفباسی ایله نشر ائتمیشدیر . ۱۹۳۸ ده تورک عالمی
اورخان شائق اثری لاتین الفباسیله نشر ائتمیشدیر . ۱۹۵۳ ده اسکی دوستوم
پروفسور محرم ارگین و ۱۹۵۸ ده پرتونا ئیلی کتابی چاپ ائدیپ و اونو
باره سینده تحقیقی ایشلر آپارمیشلار .

محرم ارگین بیرینجی جلدده دده قورقودون هرایکی نسخه سیندن کلیشه
لرله بزابر متنین تاما مینی لاتین حرفلریله ، بیره ده . تحلیلی نقدینی
نشر ائتمیش (۱۹۵۸) . ایکینجی جلدینی ده کتابین گرامروسؤلرلوگونه
(لغت نامه) حصر ائتمیشدیر .

۱۹۷۳ ده اورخان شائق " دده م قورقودون کتابی " آدیله لاتین حرف
لریله چیخاردیغی متنه دده قورقود داکی سؤزلرین معنی و ایضا حلالرینی
علاوه ائده رک کتاب حقیقنده یازیلان اثرلردن معلومات وئرمیشدیر .

صون ایللرده ایتالیا شرقشناسی اتوره روسی داستانین آیری بیر
ال یازماسینی واتیکان کتابخاناسیندا تاپاراق ۱۹۵۰ ده علم عالمینه
تقدیم ائتمیشدیر .

واتیکاندا اولان ال یازماسی ۷۱x عصره عائددیر و بیرمقدمه ایله
۶ داستانان عبارتدیر . شمالی آذربایجاندا ایلك دفعه پروفیسور حمید
آراسلی ۱۹۳۹ دا کتابی او زامان متداول اولان لاتین یازسیله چاپ
اغتدیرمیشدیر . صونرا ا . دمیرچی زاده ، ع . سلطانعلی ، م . ح . طهما سب م . رفیعی
— ش . جمشیدوف و باشقالاری علمی مقاله لری یازمیشلار و دده قورقود
کتابینی نشر ائتمیشلر .

ایراندا انقلابدان قاباخ دده قورقود داستانلارینین بیر قسیمی
رحمتلی خلق شاعریمیز سهند طرفیندن نظمه چکیلیب "سازیمین سوزو"
آدیله نشر ائدیلیمیشدیر .

فارسجا ترجمه سی انگلیزجه ترجمه لر اساس توتولاراق باباقورقودو
دده قورقود آدلاریله چاپ ونشر ائدیلیمیشدیر (۱۳۵۵ و ۱۳۵۵)
انقلابدان صونرا کتابین متنی بیرمقدمه ایله برابر بوگونکـ
املامبوزلا آقای فرزانه طرفیندن نشر ائدیلدی .

داستانلار آدی گنچ دده قورقود ، خلقین مشکل ایشلرینده مصلحتچی بیر حکیم
دیر . اوغوز قوملرینی تهدید ائدن مختلف دشمنلرین یئنمه یوللارینی
اؤز تمکدن تا اوشاقلارا و قهرمانلارا آد وئرمه ایشینه قدر مختلف وظیفه
لری واردیر . و هر داستانین صونوندا یاد ائدیلیر . او عینی زاماندا
قوبوز چالان بیر اوزان دیر .

جامع التواریخ ده . دده قورقودون دؤرد بووک تورک حکمدارینا مشا —
ورلیک ائتمیش بیر ملت بووگو اولدوغو یازیلیمیشدیر .

کتاب ددهم قورقود علی لسان طائفه اوغوزان آدلی اثرین باش
طرفنده یازیلان مقدمه ده دده قورقود حقنده بئله یازیلیمیشدیر :

"رسول علیه السلام زمانینا یاخین بیات بویوندان قورقود آتا
دئیرلر بیرار قویدی ، اوغوزون اول کیشی تام بیلجیسی ایدی . نه دئیر
ایسه او اولوردی ، غیبدن دورلو خبر سؤیله راییدی . حقتعالی آنین گؤنلو
— نه الهام ائده راییدی ."

"قورقود آتا اوغوز قومونون مشکلینی حل ائده ردی ، هر نه ایش اولسه

قورقود آتایه دانیشمینجه ایشله مزلردی، هر نه کی، بو یورسه قبول ائدر۔
لردی، سوزین توتوب تمام ائده لرردی ."

بو مقدمه ده چوخلی آتالار سوزو ایشله دیلمیش دیر. آلاها، حضرت
محمد، ابوبکره و حضرت علی و شهید اولادلارینا، قران کریمه و اونا اینا۔
ناتلارا، آنا و آتایا محبت افاده ائده ن جمله لردن صورنا قادی نلاری
دورد بولگوبه بولموش و بونلاردا ن یال نیز ائوین دایا غی و دیره کی دئد
- یگی گروبو مدح ائتمیش دیر .

مقدمه ده "آخر زماندا خانلیق گئری قایی یا (قایی قبیله سی) دگه ،
کیسه اللریندن آلمایا، آخر زمان اولوب قیامت قوپونجا، بو دئد و گئی
عثمان نسلی دور، ایشته سریلوب گئده یوریر . "جمله لری حکایه لرین عثما -
نلی خاندانی نین شرقی آنا طولی و غربی آذربایجان منطقه لرینده حاکم
اولدوغو زمان (۷۷ عصرین اکینجی پارسیندا) یازییا آندیغینی
گؤسته ریر .

بو مقدمه دن صورنا اون ایکی حکایه ویا داستان شرح وئرلمیش دیر .
بو داستانلار هر بیر ی آیری بوی اولما قلا برابر و سما نیا ما جرالارین مشترک
طرف لری ده چوخ دور، داستانلارین باین دیرخان زامانیندا باشلاما سی عینی
قهرمانلارین باشقا - باشقا داستانلاردا اولوشو و دده قورقودون هر دات
ستاندا بیر وظیفه ایفا ائتمه سی بودا داستانلارا بیر بوتو اولوک وئر می شدیر .
بارتولد و ارگین یین عقیده لرینه گؤره داستانلاردا کی حادثه لر
آذربایجان اولکه سینده جریان ائتمیش دیر. بورادا گنجه، بردع، الینجه
قالاسی، گؤیجه گولی، درشام، و بوگون تورکیه نین شرق ولایت لری اولان طرا -
بزون، بایبورد و ماردین یئر آدلاری قید ائدیلمیش دیر. اوغوزلار یین
قونشولاری دا گورجی، ارمنی و طرابزون روملاری دیر. وقتیله آذربایجانا
گلمیش عالم و سیاحلاردا دده قورقود حقنده ائشید دیک لرینی ائوز اثر لر -
ینده قید ائدیپ ساغلامیشلار، او جمله دن اون یئددی نچی عصرده آذربایجانا
گلن آلمان سفیری آدام اولفاری و تورک سیاحی اولیا چلبی نی ذکر
ائده بیلیریک، اولیا چلبی ائز سیاحتنا مه سینده دربنده دده قورقودون
قبری اولدوغونو و شیروانلیلارین بو قبره بویوک احترام بسله دیک لرینی
یازیر. بونا مقابل قزاقستان دا، آرال گؤلونون ۱۵۰ مایل شرقند قورقود
آدلانان شهرین یاخینیندا دا دده قورقودا منسوب بیر مقبره واردیر .

بومسئله دده قورقودا مخصوص دگیل بیرچوخ مشهور تاریخی شخصیتلرین ده (یونس امره و...)بیرچوخ یئرلرده قبیرلری اولدوغو ادعا ائد - یلمیشدیر .

دده قورقود داستانلاریندا ایشله دیلن دیل آذربایجان و شرقی آنا طولی دیلینه دیگر تورک دیل و لهجه لریندن داها یاخین دیر، بودا بو داستانلارین بو منطقه ده کی خلق طرفیندن یاران دیغینی ثبوت ائدیر . البته دده قورقود دیلی بوگونکو دیلیمیزدن بیرآز فرقلی دیر لکن ۱۳- ۱۴ - نجی عصرلرده بو منطقه ده یاشایان اوغوزلارین دانیشدیغی دیلین عینی دیر . دده قورقود دیلینده فارسجا و عربجه سؤزلر چوخ آزدیر و اونلارین یئرینه تورکی سؤزلر ایشله دیلمیشدیر. مثلا عاشیق یئرینه ،اوزان و حيله ،یئرینه آل و دعا ،یئرینه آلقیش و مریض ،یئرینه سایرو و اذان ،یئرینه بان ایشله دیلمیشدیر . داستانلاردا کی تورکی سؤز لرین بعضیلری ده بوگونکو دیلیمیزده تغیرتاپمیشدیر: مثلا قانسی یئرینه هانسی و قاچان ،یئرینه هاچان و توتساق ،یئرینه دوستاق کیمی .

دده قورقود داستانلاری تورکی فعل لر ،کلمه لر و جمله لرین زنگین خزینه سی دیر ،کتابین متنینده ایشله دیلن آتالار سؤزو ویا اونو خاطر - لادان جمله لر ،بو جمله لرین تورک دیلی موسیقی سی وگرامرله اولان تام اویغونلوغو، سؤزلرده کی سجع ،قافیه ،ردیف وایچ قافیه لر دده قور- قود دیلینه بدیعی بیرگؤزه للیک و ثرمیشدیر . " با بام آت سگیردیشمه (۱) باقسین قیوانسین (۲) ، اوخ آتیشیما باقسین گووه نسین (۳) ، قیلیچ چالیشیما باقسین سئوینسین ،دشرایدی " (دیرسه خان اوغلو بوغاچ خان بو - یو) ویا " یومرو- یومرو آغلادی ،یانوق جگریمی تاغلادی (داغلادی) " (سالور قازان بویو) ویا " اول زاماندا بیگ لرون آلقیشی آلقیش ، قارقیشی قارقیش ایدی " (بامسی بئیرک بویو) . بونوع یاریم وایچ قافیه لر و آلتیراسیوانلار بوندان ۹۵۵ ایل قاباخ یوسف خاص صاحب طرفیندن تورکستاندا یازیلان " قوتادقوبیلیگ " ده موجود دور . آشاغیدا کی منظوم پارچادا بیرنوع آلتیراسیونون نمونه سینگی گؤروروک : قار اوزه رینه قان تاممیش (دا ملامیش) کیمی قیزیل یا ناقلم .

قوشا بادام سیغما یان (یئرلشمه یین) تار (دار) آغیزلوم .

(۱) آت اوینا تماق ، آت چاپماق (۳) اعتما داغتسین (۴) فخر اقسین .

(۴) آلتیراسیون = عینی صامتین تکراری .

قلمچیلر چالدوغی قارا قاشلوم .
 قورومسی قیرق توتام (اوووج) قاراساچلوم . (قان تورالی بویو)
 دده قورقود داستانلاریندا آتالار سۆزلرینین نمونه لرینه ده راست
 گلیریک :

گول تپه جیک (تیکان ، چالی) اولماز .
 اؤلن آدام دیریلمهز .
 اسکی پامبوق بئز اولماز .
 قاری دشمن دوست اولماز .
 آتیلان اوخ گفیری قلییتماز .

بو کیمی آتالار سۆزلرینین آز قالا مین یاشی واردیر .
 منظوم پارچالاردا حاکم وزن ، بعضا پوزولموش اولماقلا برابر ، هئجا
 وزنی دیر و یا خود آزاد شعر شکلینده دیر .

یوجه لردن یوجه سن یا وارام یا وارما یام
 کیسه بیلمز نهجه سن یا گلم یا کلمه یم

دده قورقود نشرینده تورکی نین فاعل + مفعول + فعل ردیف لری
 محافظه ائدیلمیشدیر . و حتی منظوم پارچالاردا داخی تورک جمله ترکیبی
 قایدالاری مراعات ائدیلمیش لکن هیجان و حسین غالب گلدیکی جمله لرده
 فعل یاشا گلمیشدیر :

چیخسین متیم گؤرور گؤزوم آ دیرسه خان یامان سگیریر .
 کیسلسین اوغلان امن سود دنا ماریم یامان سیزلاییر .

دده قورقود بویلاریندا اوغوز تورک لرینین گورجی لر ، آبا زلار ، طرا -
 بزون روملاری ایله و حتی اغوز آرالاریندا کی ساواشلاری شرح وئریلییر . لکن
 همان بویلاردا اسکی داستانلاردا ن قالما خاطره لر واردیر . دده قورقود
 داستانلارینین دا بعضی قهرمانلاری اوغوز داستانیندا کی کیمی ، خلقه
 اذیت ائدن بیر جانا و ازی اؤلدوروب شهرت قازانیرلار (با سات - تپه گؤز
 بویو کیمی) .

دده قورقود قهرمانلاری دا آتلارینی ، قادینلارینی و سلاحلارینی نا -
 موسلاری بیللیب سئویرلر ، داستانلاردا خانلارخانی بایندرخان اوغوزخانی
 نین نوه سی دیر و اونون کیمی بیرچوخ بیگ لره خانلارا حکم ائدیر . لکن
 بیغنی وطنده کی ماجرالارین قهرمانلاری اولان یعنی شخصیت لرده واردیر .

مثلاً قان تورالی بونلارین باشیندا دیر، بئله نظره گلیرکی قان تورال آق قویونلو دولتینی قوران تورعلی بیگ دیر (۱) خانین اقوینین (چادیری - نین) یغماسی دا اسکی دن قالان عادت دیر. بئله یغمالاردا ائل رئیس چادرینا قیمتلی شئیلر ییغار و بیگ لرینه وئردیکی بؤیوک توی دا (قوناخلیق دا) بو چادری یغما ائتدیردی. بو عادت صوراکی عصرلر ده سفره یغمالا ما (خان یغما) شکلینده دوام اتمیشدیر. (۲) بو یغما عنعنه سی مال و وارلیغین بیرونوع عدالتله توزیعی طریقه سی کیمی تورک لر - یین داها چوخ داخلی حیاتلاریندا جاری اولان عادت لردندیر.

دده قورقود داستانلاریندا تورک بویلارینین (طایفه) اجتماعی یا شا - مالاری چوخ جانلی و بدیع شکیلده کؤسته ریلیمیشدیر.

دلی دومرول داستانی عائله آراسینداکی باغ و شوگی نین تورک لرده نه درجه قوتلی و محکم اولدوغونو کؤسته ریر. تانری یه قارشی بیرگناه ایشله دیگی ایچون اؤلومه محکوم اولان دلی دومرول، جانینی آلمانا گلن عزرائیله "سن آرادان چیخ! منیم جانیمی آلاجا قسا تانری آل سین" دئییز و آلاه طرفیندن عفو ائدیلمیر بوشرط له کی، دلی دومرول جانی یئرینه آیری جان تا پا جاق و اؤز جانی آزاد اولاجاق دیر. دلی دومرول هرکسه مراجعت ائدیر اونون یئرینه اؤلمه گه حاضر اولمور حتی آنا و آتاسی دا دنیا شیرین و جان عزیز دئییر لر "صونوندا دلی دومرول مایوس اولورو آروادینا مراجعت ائدیر و اؤلندن صوراً آروادینین تازادان ائولنمه گینه رضایت وئریب آنجاق ایکی اوغلانلارینی باشسیز قویما ما - سینی ایسته ییر. قادین بوسؤزلره عصیان ائدیر و بئله دئییر:

صونرا او جاسله بئله دوام ائدیر:	نه دئرسین، نه سؤیلسین
آلتون آقچام خار جایور اولسام	کؤز آچوبان گوردو گوم
منیم کفنیم اولسون	کؤنول وئروب سئودو گوم
طا ولا - طا ولا (طویله) شاهباز آتون	قوچ پیگیدوم، شاه پیگیدوم
بینهر اولسام منیم تابوتوم اولسون	قارشی یاتان قارا داغلاری
سندن صوراً بیر اییگیدی	سندن صوراً من نیلهرم
سئوب وارسام بیله یاتسام	یایلار اولسام منیم کؤروم اولسون
آلا ییلان اولوب منی سوکسون (ساجسین)	صووق - صووق صولارون
سنون اول مختث آنان - بابان	ایچه را اولسام منیم قانوم اولسون

۱- رسیله تورک ادبیات آرنجی جلد ۶ نهد سایی نماره ۲- خان بنو دئیمی نین کؤله، عبدالقادر اینان، تورک ادبیات گیسین، ۱۹۸۰

بیرجاندا نه وارکی سنه قیاما میشلار
 عرش تانیق (شاهد) اولسون، کرسی تانیق اولسون
 یئر تانیق اولسون، گؤک تانیق اولسون
 قادر تانری تانیق اولسون، منیم جانیم سنین جانینا قوربان اولسون.
 و اری نین یئرینه اولمه گه راضی اولور. لکن اری اونون اولمه گینه
 راضی اولمور و آلاها بیله یالو آریر :
 آیر ایسن ایکیمیزین جانین بیله (برابر) آگیل
 قوری سن ایکیمیزین جانین بیله قورگیل
 کرمی چوخ قادر تانری .

ن
 آلاه دا بونلارین بودرجه بیر- بیرینه باغلی وفداکارا ولماغیندا
 خوشی گلیر و ایکسی نی ده یاشادیر !
 دده تورقود داستانلاریندا قادینا وئرین اعتبار و اهمیتده
 شایان توجه واسکی بیر عنعنه نین خصوصیت لریندن دیر . کیشی لر یال نیز
 بیر قادین آیر وتعدد زوجات هنوز مرسوم اولما میشدیر. قادین اسکی
 تورک و آذربایجان خلقلری آراسیندا کیشی کیمی دیرو اونونلا هرجه تدن
 اورتاق بیر حیثات یاشیر، قادین آتا مینیر، سلاح باغلیر و ارلر کیمی
 ساواشا گئدیر .

سلجان خاتون (۶- نجی داستان) تک باشینا دشمن آتلیلارینا هجوم
 ائدیر و اونلاری تاروما ر ائدیر . بورلا خاتون (ایکینجی داستان) دشمن
 الینده اسیرکن هر دورلو اشکنجه و اذیته دوزور لکن تسلیم اولمور .
 بو قهرمان قادین ۴ - نجی داستاندا اوغلونو زنداندان قورتارماق
 ایچون اوز آداملاریله دشمنه هجوم ائدیر و اونلاری قیلیجیله اولدورور
 و اوغلونو آزاد ائدیر .

چیچک بانو (۳ - نجو داستان) بیر کیشی ایله آت چاپماق و اوخ
 آتماق سابقه سینه گیریر و حتی اونونلا گوله شیر .
 قادین خان قیزی دا اولسا ان بؤیوک شرفی آنا خصوصا اوغول آنا -
 سی اولما قدیر . آنالار بالالارینی اوزلری امیزدیریر و تربیه ائدیرلر .
 اوشاق بیر آز بؤیویندن صورنا اونا اوخ آتماق، آتا مینمک و اووا گتمک
 و ساواشدا قلیج چکمک اؤگره دیرلر . اوشاقلار بؤیوک اولاندا * صورنا دا
 آنا بابالاری نین سوزلرینه قولاق آسماغی بیردینی وجیهه کیمی صایرلار .

دده قورقود داستانلاریندا تک تانری یا اینام (اعتقاد) واسلام
دینی چوخ قوتلی دیر لکن اسکی کؤچه به اینانیشلاری و شامانیزم دئوری
عادت و خاطرهلزی ده هنوز یا شاماقدادیر .

مثلا اوغوللارینا ایلک دفعه اوو اولادیدقان منورا جشن توتورلار،
بیرایگیت ویا قهرمان اولنده اونون آتینی اولدوروب جنازه مراسمی
توتورلار (۴ و ۱۵ - نجی داستان) ، بشیرهک اولدوگو زامان آتلارینین
قویروغونون کسيلمه سیننی ایسته بیر، بیراوغلان آنجاق ساواشدا جسارت و
ایگیدلیک گؤسته رینجه اونا آد قویولور و صو، آغاچ وداغاحرمت بسله
- بیرلر و هنوز بوز قورد مبارک صاییلیر (۲- نجی داستان) و هرایل
خانین اثوینی یغما ائدیرلر .

اسلامدان قاباخکی زامانلاردا تورکلر آراسیندا عزیز و مقـدس
صاییلان ایشیق ، صو، آغاچ و آت دده قورقود بویلاریندا مکرر صورتده او
- وولموش واسلامی رنگ الیمیشدیر مثلا قازانین اوغلو اوروز اسبیر
دوشدوغو زامان آغاچا بئله خطاب ائدیر :

آغاچ - آغاچ درایسم سننه آرانما آغاچ

مکه ایله مدینه نین قاپوسی آغاچ

موسی کلیمین عصاسی آغاچ

بؤیوک - بؤیوک مولارین کؤپروسی آغاچ

قارا - قارا دنیزلرین گمیسی آغاچ

شاه مردان علی نین دولدولونون اگری آغاچ

ذوالفقارین قینی ایله قبضه سی آغاچ

شاه حسن له ، حسینون بخشگی آغاچ

اگر ار دور، اگر آروات دور، قورخوسو آغاچ

باشون آلا باخار اولسام باش سوز آغاچ

دیبین آلا باخار اولسام دیب سوز آغاچ

منی سنه آسارلار ، گؤتورمه گیل آغاچ

گؤتوره جک اولورایسن بیگیت لیگیم سنی توتسون آغاچ

بیزیم اولده گرهک ایدون آغاچ .

قارا هندو قوللاریما بویورایدیم آغاچ

سنی پاره پاره دوغرایالاریدی آغاچ

آت دهمه زم سنه قارداش ديهرم

قارداشيمدان يئگ !

باشيما ايش گلدی ،

يولداش ديهرم ، يولداشيمدان يئگ . (بامسی بئيرهک داستاينندا)
اوغوزلار دشمنلرينه کافر دئييرلرو اونلارلا ساواشماغي جهاد کيمي
تلقي اقديرلر . ايگيت لر دشمن ايله ساواشدا دارداق ائلاندا آري صو دان
(آبدست) آليب ايکي رکعت نماز قيلير وحضرت محمدين آدينا صلوات
چئويرير و بئله جه دشمنه غلبه چاليرلار . لکن تويلاردا و شنليک مجلس
لرينده ده شراب ايچيرلر و بونودا گناه صايميرلار . آند ايچهرکن ديني
مقدساتا يوخ ، اسگي دن بری مقدس صايديقلاري سلاحلارينا و بوکيمي شئي
لره آند ايچيرلر :

قيليجيما دوغرانا يين . (قليجیما دوغرانیم)

اوخوما سانجیلا يين .

يئر کيمي کرتيله يين (يئرکيمي ياريليم)

تورباق کيمي ساورولا يين .

اوغلوم دوغماسين ، دوغسا ، اون گونه وارماسين .

اسلامدان قاباق تورک لر آراسيندا آت اتي يئمک و اوندان احسان
وئرک ، تانري آدينا قوربان وئرک عادت ايدی . هله ميلاددان قاباق بو
- نا هرودوت اشاره ائتميشدير .

داستانلاردا آدلاري کئچن قهرمانلار و ديگر شخصيتلرين آدلاري اسگي
تورک آدلاري دير (ديرسه خان ، باينديرخان ، سالورقازان ، دلي دومرول و
سايره) بو کيمي خصوصيتلر بيرچوخ محقلري (بارتولد ، جفري لوييس ،
علي بگ زاده و باشقالاري) بو عقیده يه سوق ائتميشديرکي ، دده تورقود
داستانني ان ياخين ۶- ۷ - نجی ميلادی عصرلرين يادگاري اولوب صونرا
دان اسلامي رنگي الميش و آذربايجان منطقه سينده وقوعه گلن حادثه لرله
انکشاف ائتميش و يازييا آلينديغي زامان صون شکليني آلميشدير .

داستانلاردا ، موسيقي نين خلقين حياتيندا فوق العاده مهم ويايغين
اولدوغو گوزه چارپير . قهرمانلار ساواشلاردا و تک به تک دؤيوشلرده
قوپوزلاريني چالا - چالا قهرمانليق شعرلري اوخوياراق ساواشا گيريرلر
اونلاري ، آروادلاري و يولداشلاري توپلو حالدا اوخودوقلاري قهرمانليق
شعرلريله شوقه گتيريرلر . عشق ، محبت و آيريليق سؤزلريني ده قوپوزچالا

چالا آھنگلى سۆزلرلە بيان ائىدىرلر. مىلى سازلارى اولان قوپوز اولنلار يىن
آراسىندا او قدر عزىز و مقدسدىركى، اليندە قوپوز اولان رقىبە قىلج
چكىمرلر (سئىرك داستانى)

دە قورقود داستانلارىندا خلق آراسىندا كۆك سالمىش اولان دوغرو
- لوق و عدالت مفھومى دا مھم دىر. بونون بىر مىثال يىنى دىرسە خانىسن
بويوندا گۆروروك : دىرسە خانىن محافظ گاردىنى تشكيل وئرن ۴۰ يىگىد^۱
اونون تىكجە اوغلو بوغا جا گىجىك لرى گلىب اونون حقىندە آغىرافترا
لار دئىب، دىرسە خانى اوغلونو اؤلدورمگە مجبور ائدىرلر. آتاسى بىر
اوخلا اوغلونو ووزور و صورنا افترالار ميدانا چىخىر و عىنى آداملار
دىرسە خانى توتوب اسىركىمى ساتماق ايستە يىرلر. اؤلومدن قورتولان
اوغلو آتاسىنى قورتارماغا گلندە آتاسى اونو تانىمىر و بوسۆزلىرى
دئىير: "مىنى قورتارماغا گلدىن سە، اوغلانچىغىمى اؤلدورموشم يىگىت
دون گىت . "

سالورقازانىن ائوى يىمالاندىغى بويدا نىچە مھم نكتە گۆزە چارپر:
اولا وطنپوروليك مفھومى دقتىمىزى جلب ائدىر. قازان خان اوز يوردونو
قورويور لىكىن دشمنلرىن غفلتا "باسقىنىنى ائشىدن بوتون اوغوزبھادر-
لارى (دلورلرى) آياغا قالخىر وقازان خانىن آتاسى، آروادى، اوغلوو
باشقا آداملارىنى اسارتدن خلاص ائدىر .

ايكىنچى مھم نكتە آنا - اولاد محبتى وناموس، شرف مدافىسى دىر .
دشمنلر قازان خان دان انتقام آلماق ايچون اسىر ائدىلمىش آروادىن
مجلسە گتيرىب ساقى كىمى شراب گزدىرمەسىنى ايستە يىرلر. لىكىن بوذكى
و اوسلو (عقللى) قاداتىن تدبىرلە قىرخ اينجە بئلى قىز بىر آغىزدان
اؤزلىرىنى بورلاخاتون اولدوغونو سؤيلە يىزلىر. شوكلو ملك باشقا بىر حىلە
ايشلە يىر و قازان اوغلو اوروزو دوغرا يىب اتىندن كىباب حاضرا سىنلار
دئىير، كىم يىشمە سە او، اوروزون آتاسى دىر. آنا اوغلونون دوغرا يىب
كىباب ائدىلمەسىنە دۆزە بىلمە يىب اوغلونا مصلحت دانىشىر. اوغلو
دشمنلر طرفىندن دوغرا يىب كىباب ائدىلمەسىنە راضى اولور لىكىن آتاسى نىن
دشمنلرە ساقى اولماغىنا هىچ بىر شكىلدە راضى اولمور و آناسىنا بئله
دئىير: دشمنلر منىم اتىمدن كىباب پىشىرىرسەلر باشقالارى بىر يىسە
سن ايكى يى، بودا بىزىم اجدادىمىزدا ناموسون جانان داها عزىز
اولدوغونو گۆستە رىر .

بورادا بیرنکتهده شایان توجه دیر. قازان خان اسیردوشموش آناسنی بوتون اسیرلردن و دولتیندن عزیز صاییر، دشمنه چاتان کیمی آق بیرچکد لی آناسنی ایسته ییر: "مره شوکلو ملک! آغیر خزینهم، بول آخچامی گتیرمیسن سنه خرچلیک اولسون، قیرخ اینجه بئغلی قیزلا بورلاختون—و گتیریسن سنه یئسیر اولسون، قیرخ ایگیدیلها و غلوم اوروزو گتیریسن سنه مینیت اولسون، قاریجیق آنامی گتیریسن، مره کافر! آنامی وئر — گیل منه، سا و اشامدان، ووروشمادان قاییداییم گئری دؤنه ییم، گئده — ییم ."

بو بویدا ان جالب سیمالارین بیری قاراجا چوبان دیر. او، امکچی خلقین نماینده سی دیر. اوندکی خارق العاده گوج، خلق گوجودور. اساساً "بیزده چوبان عقلی، با جاریفی، تدبیر و سخاوتیله مشهور دور. آتالاریمیز دشمنلر: "یورولدون ساربان، آجیدین چوبانا." او، قازانین قویونلاری — نی دشمنه تسلیم ائتمه مک ایچون اونلارین وعده لرین قبول ائتمه ییب آلتی یوز کیشی ایله ساواشیر و ایکی قارداشینین شهید وئردیگی حالدا اونلارلا ساواشا دوام ائدیر. بو خارق العاده قوته صاحب اولان بیگییت چوبان قازان طرفیندن آغا جا باغلاناندا هئچ بیر مقاومت گؤسته رمیر. بونولا بئله قازانی تک قویماق ایچون باغلانیدیگی آغا جی یئریندن قوپاریب قازانی تعقیب ائدیر.

کتاب دده قورقود و دده قورقود بویلاری صونراکی خلق داستانلار صونراکی خلق میمیزا مهم تاثیر گؤسته رمیشدیر. ایسته ر داستانلاریمیز قهرمانلیق، ایسته رسه محبت داستانلاریمیز شکل اعتباریله کتاب دده قورقود کیمی قورولموش دور. بونا ان یاخشی مثال کوراوغلو داستانی، اصلی و کرم و عاشق غریب داستانلاری دیر.

دده قورقود دا ۱۲ بوی، کوراوغلودا ۱۸ بوی واردیر، هر بیر بویدا بیر قهرمان تصویر اولونور لکن بوتون بویلاردا دده قورقود کیمی کوراوغلو دا اشتراک ائدیر و دلی لر چتینلیگه دوشنده کوراوغلو اونلارین هارایینا چاتیر. یالنیز کوراوغلو اساساً قهرمان دیر، دده قورقود ایسه بیلجی، آق ساققال و اوزان دیر.

بوتون خلق داستانلاریمیز دده قورقود داستانلاری کیمی نثرونظمده شکل ائتمیشدیر. دده قورقود بویلاریندا اولدوغو کیمی کوراوغلودا د قهرمانلار دلی آدلانیلار.

کورا و غلودا ستانیندا حمزه نین قیرآتی قاچیرماسی و کورا و غلونون عاشق پالتاریندا حسن پاشانین مجلسینده ائتدیک لری بامسی بیره گین اوزان پالتاریندا طوی مجلسیتده ائتدیک لرینه چوخ بنزه بیر. حسن پاشا دا کورا و غلونا اجازه وئیرکی گئدیب یئییب ایچسین و دو یسون صورنا مجلسه گلسین. قازان خان دابامسی بئیره گه اجازه وئیرکی، ایسته دیگی کیمی یئسین ایچسین و صورنا مجلسه گلسین. بئیره ک حبشدن قورتولان کیمی آت نین یانینا گلیر. بوزآت اوتاننیر و کیشه نیر و بئیره ک اونو اویور کورا و غلودا اوزآت حقینده کئچل حمزه یه دئییر: حمزه آتی یا خشی سا خلا، آت ایکیدین قارداشی دیر.

بوتون بونلار گؤسته ریزکی قهرمانلیق داستا نلاریمیزدا خصوصیله کورا و غلودا قدیم داستا نلاریمیزیمیزدان اولان دده قورقود عنعنه لریندن گئنیش شکیلده استفاده ائدیلمیشدیر. بودا کورا و غلونو یارادان عاشیقا - رین دوغرو داندان، اوزانلارین خلفی اولدوغونو ثبوت ائدیر. دده قورقود بویلا ریله محبت داستا نلاری آراسیندا کی بنزه رلیک لرده چوخ جالب دیر. بونلار داهم شکیل همده مضمون جهتن اوخشارلیق چوخ دور. مثلا (عاشق غریب) داستا نی موضوع و قهرمانلارین طالعی نین تصویری نقطه نظریندن "بامسی بئیره ک" بویا و زهرینده قورولموش دور. بورادا عاشق غریب وطنیندن احتیاجدان اؤتورو اوزاق دوشموش حال بوکی بئیره ک دشمنلره اسیردوشوب اوزاقلارا آپاریلیمیشدیر. بئیره ک قهرمانلیغی ایله دقتیمیزی جلب ائدیر عاشق غریب ایسه صنعتکار عاشیق دیر. نشا نلانیب ائوله نمک ایسته یین بانو چیچک له بئیره گین اوخ آتیب آت چاپماسی، گوله شمه سی ده شاه اسماعیل ایله عرب زنگی احوالاتینی خاطرلادیر.

دده قورقود بویلا ریندان " با ساتین تپه گؤز و اؤلدورمه سی بویو" نورو ز داستا نینا بنزر. نورو ز داستا نیندا کله گؤز یول کناریندا دورور و گلن - گئده نی صویوب غارت ائدیر. نورو ز اوتونلار و ورشور و اونو اؤلدورور.

دده قورقود داستا نلاری نین صورندا دده قورقود گلیب قوپوز (ساز) چالیر، بعضا آدقویوریا خود دابیرخیرخواه آق سا ققال کیمی خیر دعا ائدیر: " دده قورقود گلدی، شادلیق چالدی، بوی بویلا دی، صوی سؤیله دی، بو اوغوزنا مه نی دوزدو، قوشدو بؤیله دئدی: بیئرلی قارا دا غلارین ییخیلما^{سین}

کولگه لیجه قابا آغاجین کسيلمه سین! چا پارکن آق بوز آتین بودره مه سین، چالیشاندا قاراپولاد اوز قیلجین کوتمه سین... "وسایره، بئله صنلوقلار صورا یارانان خلق داستان و حکایه لریمیزده ده واردیر. قهرمانلار اوزاق سفردن قاییدیر، ائوز شوگیلی سینی ده گتیریر، بئویوک شادلیق اولور، بوزمان عاشیق گلیب اونلارین طویونو ائدیر و دووا ق قاپما سؤیله ییر، داستانلارین اوللرینده بئویوک نذیر- نیاز دان صورنا اوشاقلارین دنیا یا کلمه سی مسئله سی ده دده قورقود دان صورنا یارانان داستانلاردا (اصلی و کرم، لیلی و مجنون، شاه اسماعیل، عباس و گول گز وسایره) دا تکرار ائدیلمیشدیر.

صون اولراق دده قورقود حقیقینده یا زدیقلاریمی آشاغیداکی سؤزلرله قورتارماق ایسته ییرم:

دده قورقود کتابینی اوخودوقدان صورنا اونون حقیقینده یا زیلان مختلف اثرلری مطالعه ائتدیم صورنا دده قورقود داستانلارین متنینی تدقیق ائتدیم متن ده کی سؤزلر و جمله لری بوگونکو آذری و آناطولی تور - کجه لریله مقایسه لی اولراق گؤزدن کئچیر. دیم همچین یئرلرین آد- لارینا و داستانلارین موضوعلارینا دقت ائتدیم و دیگر محققلرین وئردیگی معلوماتی دانظرده توتاراق بونتیجه یه گلدیم:

دده قورقود داستانلاری اوغوزلارین، ریشه سی اورتا آسیا یا قدر اوزا- نان و آذربایجاندا و شرقی آناطولی دا جریان ائدن حادثه و ماجرالار- ین انکشاف ائتمیش شکیل لری دیر. دلیل باخیمیندان آذری و آناطولی تورکجه سی نین داها بیر- بیریندن آیریلما میش زامانا عاقدا ولان اوغوز تورکجه سی دیر. جمله ترکیبی و سؤزلر آذری تورکجه سینی خاطره گتیردیگی کیمی آناطولی دا ایشله دیلن چوخلو سؤزلر و اصطلاحلاری دا حاوی دیر.

یئرلر (گنجه، بردع، الینجه قالاسی، گؤیجه گؤلی، درشام و دربند) آذربایجان اؤلکه سینه عاید دیر. لکن آناطولی نون شرقی ولایتلریندن (طرابزون، بایبورد و ماردین) ده کافر قومشو یئرلری کیمی بحث ائدیلمیر. بودا بیزه حادثه لرین تاریخی حقیقینده تقریبی بیر بیلیگی وئره بیلیر و حادثه لرین بویئرلرین تورک لرترفیندن فتح ائدیلمیش و مسلما نلاشدیریلما سیندان و تورک له شمه سیندن قاباخ یعنی ۱۲- نجی عصرده ویا داها قاباخ جریان ائتدیگینی گؤسته ریر. حادثه لر آذربایجاندا

جریان ائتدیگی حالدا بوگون دده قورقوددا بیزیم بیلمه دیگیمیز سؤزلر داها چوخ دور، بودا دیلیمیزین انکشافیندان آرتیق بویوک حصه سینى ایتیردیگیمیزدن ایره لی کلمیشدیر، بونا گؤره ده ایتیردیگیمیز و اونوتدوغوموز تمیز تورک سؤزلرینی آتالاریمیزدان قالان بوادبی خزینه دن سئجیب یازیلاریمیزدا و حتی دانیشیغیمیزدا ایشلتمه میزلازم دیر .
 بوباره ده وارلیق مجله سی نین تیرآیی ۱۳۶۰ صای سیندا "کتاب دده قورقود، اولمز سؤز خزینه میزدن اینجیلر" آدللی تحقیقی مقاله - میز نشر اشدیلیمشدیر .

منابع :

- ۱ - آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی: بابایوف، پ. افندیوف
 باکی ۱۹۷۰
- ۲- رسیمیلى تورک ادبیاتی : نهادسامی بانارلی، دولت کتاب ائوی -
 استامبول ۱۹۷۱
- ۳- تورک ادبیاتی تاریخی: پروف سورم، فعواد کؤپرولو، ۲ - نجی چاپی
 استامبول ۱۹۸۰
- ۴- ددهم قورقودون کتابی : اورخان شائق گؤک یای، استامبول ۱۹۷۳
- ۵- دده قورقود کتابی: محرم ارگین . مین- تمل اثر ۲ - نجی باسپیش
 استامبول ۱۹۷۱
- ۶- بابا قورقود: جفریل ویس، ترجمه فریبا عزب دفتری و محمد
 حریری اکبری . نشر این سینا- تبریز - ۱۳۵۵
- ۷ - حماسه دده قورقود: اثر انار، ترجمه ابراهیم دارابی، نشر نوپا
 ۱۳۵۵

آبیدہ

آغا جا باخیرام
او گویلره آچیلی مین لرجه اللرینه
قوینوندا بسله دیگی قوجاق - قوجاق ماہنی لارا قولاق وئرشینہ
و گئجه - گوندوز گؤزلہ بیشینہ ،
موسملر دئوره سینده اویناییر
نه حیرصله تیر نه سئوینیر
گونشده ایسینیر
آی ایشیغیندا اوشور
خزل اولور یارپاقلاری دوشور
گوللری اله نیر ، قول قانادی قیریلیر
یارالانیر ، قاناییر ، لکن هئچ آغلاماییر
یئلر باشیندا اسیر
سئلر آیاغینا سریلیر
هئچ کیمسه دن کؤلگه سینى اسیرگه میر
هر دن باخیر اوستونده کی ماوی - ماوی دنیزه
اوردا بولود - بولود گمی لر
بیریاندان - بیر یانا
دالالانا ، دالالانا
کلیب - گئدیرلر .

باخیرام او اوجا آغا جا :
وقارین انتظارین آبیدہ سی
اومیدین سارصیلماز یاشیل سسی
او هر سؤزو ائشیدیر
او هر اولانسی گؤرور
او هر سری آنلاییر
و صبیرله گؤزله بیر
گؤزله دیکنی بیر او بیلیر
بیر ده آیاغیندا دؤرد - دؤوره دؤنن کؤلگه سی .

== صون *==*

معدنچى



ذروه نى توشلايىب ،هتى چىخار ،چىخار
بىرگىدەر ، بىر دۇنرگىرى يەباغار

عمرونو كىچىرمىش داغدا ، معدن دە
نەدەدى ، قوى دىيىم قولاق وئرسن دە :

اليمين آلتىندا چوخلو ايشچىلر
توپلانيب ، معدن دە ايشلەيىردىلر

اوج قران وئىرەردىك دىئىلم توتانا
بئش قران وئىرەردىك گوپون ووراننا

دەدئىم :گوپونون وئىرەردىك اشين چالسين
قوى اوبىرئىچەگون بئش قران آلسين

باشىنى توللادى ، قىزاردى كۆزۇ
عجب دىرا ئىشىتمك سىندەن بوسۇزۇ

من بو آزالىقدا كۆرپويەم مگر
ما باح اولمىه جك من كىمى بشر

قوى آرتىق آلسين اوعىاللى كىشى
اليم دەن آلمانا بو آغىر چكىجى

بىلىرسىز جوانلار داغاچىخانداندا
قوجامان داغچى دا آياقلاشاندا

منىم دە بىز قوجا ، مهندس دوستوم
آه چكىب ، سۇز آچدى اوز كىچمىشىندن

"بىر زمان جنوب دا معدن قازىردىق
هوبىرى بىر ائلدىن ، بىر قىلە دەن

اوزمان پولوموز "بركتلى" ايدى
لاكن گوپون چالماق چوخوزورايستردى

بىرگون بىرگوپونچى سوباي اوغلانا
او ، قورا بالالى ، اهل - عىاللى دىر

او كه بىرغىرتلى وطنداش ايدى
چىمخىرىب ، سۇيلەدى تام غرورىلە

بىرى تا پىدالانسين ، بىرى تا پىداسين
بوگون تا پىدالانان داشدىر ، نەبىلىم

منەبىرئىچە گون دىئىلم مزدى وئر
آماندىر مهندس باشىنا دۇنوم

رباعى



سوسدوم بو قفسده ، آشان تشنه سىيەم دهشتلى ، يامان گونده امان تشنه سىيەم
آزادە ليگىنا سىرقوشى قول قانادىن چىرپىر قفسە دىيىر كە : قان تشنه سىيەم

« شاعر ساوالانا »:

با تیریب من قلمی گۆزیا شیما * یازیرام اوز ساوالان قارداشیما
 بلکه سالسین منی تکزتئزیا دینا * یانماییم بیرداها هجران اودونا
 بیلیرم سن ده یانیرسان بیلیرم * منه قلباً اینانیرسان بیلیرم
 بیلیرم من یونوبیرگون گلجک * آغلايان دردلی کؤنوللر گوله جک

دوینولو معاصر شاعریمیز ساوالان دا خلق شاعری سلیمان رستمین
 ۷۵ یاشینا چاتما سی مناسبتیله آشاغیداکی شعری قوشموش وشعرینده
 بالاش آذر اوغلونو خلق شاعری عنوانینی آلماغینا گۆره تبریک
 ائتمیشدیر .

۵

اودور اوره کدن دئیهرم ،
 یا شا آ قارداشیم یا شا ،
 هپ قوجا قلا سعادتی ،
 اقلینه سوز قوشا - قوشا .

۶

قوی سیزی من تبریک ائدیم ،
 سیز بالاشی تبریک ائدین ،
 آنا میز صوروشوب دئییر ،
 بالامی تبریک ائتمه دین ؟!

۷

دقین کی «ساوالان» سیزه ،
 گووه نهره ک تبریک ائدیر ،
 «خلق شاعری» خلقی سفوره ،
 ائلیمیمیزه بو بئلی دیر .

۸

بو آدا نائل اولماغی ،
 سفونندیریدیر اقلیننی ،
 یاراتدیغی هر اثری ،
 رنگین ائدییدیر دیلیننی .

سۆزله ادب دونیاسی نین
 آ بۈيۈك علوی انسانی
 دوغما ائله قایغو چکن
 شعریمیزین سلیمانی

۲

یا شیرین یغتشمیش بئش ایلین
 تبریک ائدیم اقلیمیزه
 آرزولاییم اوزون یا شا
 اولمزلیک دیله ییم سیزه

۳

صانکی مسیزگول چیچک لی
 خوش عطیرلی باغ سسی دیر
 ذروه سی گۆگه یوکسه لن
 بیرقوجا مان داغ سسی دیر

۴

بو چاغیمدا یازیق منیم
 سفونچیم یقنه ساختادیر
 مسیز گلیر ملهم (۱) کیمی
 آغریلاریمی توختادیر

(۱) ملهم = مرهم

اولدوزلاری یغره اشدیر،
یون، پارلات هئی دور کیمی سوز.

۱۳

سوز اینجی سین ماپا دوزمه،
دوز گونه‌شین صاچاغینا،
آل گتیر آی هلالینی،
سال آنامین بوخاقینا.

۱۴

قالخدین صنعت ذروه سینه،
سوز ملکونون سلیماتنی!
شعری وین بیرجه سطرینه،
دگیشمهرم، بو دونیانی.

۱۵

قوی دیله‌ییم آ قارداشیم،
یاشا، سعادتلی یاشا!
بهره‌لی بیر عومور سوروب،
یاشا یوزلری وئر یاشا...

بیر گون اول سیزین کیمی،
«بختیار»، «علی» (۲)، «بالاشی»،
تبریک ائدهک هر هانسی نین،
یغتمیش‌لری آشپن یاشی.

۱۰

آی قوجا مان سوز اوستاسی،
اقلیم سنیلته ائووونور
قلم وئیزیب، یارادیرسان،
دیلم سنیلته سئووونور.

۱۱

یغنه ده داشقاش کیمی یون
یارات حیات وئرس—ؤزونه
قوی داشی سین معنا یوکون
هریانا، ائلین ائوزونه.

۱۲

آنامیزین بوینونا گل،
شعریله گوزه‌ل اینجی دوز.

(۲) منظور بختیار وها بزاده، علی توده، بالاش آذرا وغلو دور.

آذرا وغلونا، نین قالدی :

قاریاغدی باشیما، توکلر آغاردی
دان یغری سؤکولوب افق قیزاردی
ایندی هدف بیردی، بیردی جماعت
مشکل مین اولسادا قورخماز (هدایت)

آزادلیق، ایشیق‌لیق انتظاریندا
لظه‌لر ساییریق یول کنساریندا
بیغیشیب چؤللردن یولا دوشموشوق
کوره‌دن چیخمیشیق، پولاد اولموشوق

آذربایجانین معاصر گؤرکملی شاعری "بالاش آذرا و غلو" شمالی آذربایجان یا زیجیلار اتفاقی نین یئددینجی کنگره سینده کی چیخیشیندا گونئی آذربایجانلی شاعرویا زیجیلارین شاه رزیمینده کی مبارزه لریندن و تبریزده انقلابی حرکاتدان بحث ائده رکن معاصر شاعر لریمیزدن آقای میرهدایت حصاری نین "وارلیق" دا چیخان (صایی ۱۰ - ۱۳۵۹) "آنادیلین دستانی" آدلی شعریندن بعضی پارچالار اوخوموش و دینله بیجیلر طرفینده نالقیشلانمیشدیر. آذرا و غلونون نطقسی، آذربایجان اینجه صنعت روزنامه سینده درج ائدیلمیش و باکی رادیوسوندا نایا بییئلانمیشدیو.

آقای میرهدایت حصاری آشاغیدا درج ائدیلمن شعری آذر اوغلو نا خطاباً

سؤیله میشدیر : آذرا و غلونا

اوشیتدیم اوتایین باغی، باهاری	بوایل هرایلدن ده تکمیل اولوبدو
بیریرقره بیغیشیب سؤز اوستادلاری،	یئددینجی قورولتای تشکیل اولوبدو
خلق یا زیچیلاری، سؤز قوشانلاری	هریاندان تۆکولوب صحبت آچدیلار
اقل صنعتکارلاری، ادب کانلاری،	شمالدان جنوبدان چوخ دانیشدیلار
سؤزلری سیملرده ن هاوایا گئتدی	داغلاری، دوزلری، چایلاری کئچدی
تبریزده "سلیمان ثالث" اوشیتدی	ضبط ائدیپ گؤنده ردی منه یفتیشدی
پیفنام آپارماغین باد صیانین	بیزیم عصریمیزده ثبوته یفتیشدی
سحر- جادی اولدو، آچدی زبانین	دالغالار سؤزدئدی، اوزاقلیق گئتدی
"بالاش آذرا و غلو" اوز چیخیشیندا	آنا یوردو موزدان صحبتلر آچدی
شاعر دن، شعر دن، اوز باخیشیندا	تصویرلر یاراتدی، حکمت لر آچدی
"یا زیچی زمانین اوغلودور" دئدی	جنوبدان عشقیله صحبت ائله دی
منیمده شعریمدن مثال گتیردی	حقدن، حقیقتدن سؤزلر سؤیله دی
سؤز، سفرائله دی قوش قانادیندا	اقللری دولانیب یانیم گلدی
بودفعه بیر اوستاد شاعر آغزیندا	بزه نیب، بویانیب، یانیم گلدی
"آزاد اوغلانلاردان، قیزلاردان" دئدی	"تونقاللاردا یانان کتابلاردان" دا
"منفور شاه تۆکدو گو قانلارون" دئدی	"سورگون دن، زنجیر دن، زندانلاردان" دا

"بیرزمان سلاخلا، ایندی قلم له —

"باغلانمیش دیل ایله "مین درغمله

تقنگ له، قلم له دؤیوشن شاعر
آنادیلمیزه، وطنه دائیر،

چیخیشین صحبتی بیزه یغتیشدی
کئچن خاطره لر گوزومدن کئچدی

اوشا قکن تانیردیم له من سنی
گورمه میش گوزلریم له ده سنی

"عاشق مجسمه سی" (۱)
"عاشقلار گولو" (۲)
گئنه وقتی گلر، دولدورار چولو

دئمیشدین بیرزمان، جوان چاغیندا
پیشیب برکیمین ائل او چاغیندا

خوش سسین، صحبتین ایندی "کاسئت" ده
قویوب قولاق آسدیق دفعه لر ایله

تشکرده ن آرتیق نه واردی بییزده
بیرقورو سلام دیر بوش الیمیزده

بادصبا کئچسه دوستلار باغیندا
"آذری شعرینین آغ ساقالینا"

گوزل انسانلارا بیزدن آلقیشلار
انسان گئده ر، بیرجه یاخشی آدقارلار

منده ن ده سوروشان قوی دئیم سنه
آزادلیق، انسانلیق، وطن عشقینه

اوتوزا یلده ن چوخ دور شعر دئییه رهم
بلبلیم، قفسده فغان ائیله رهم

۱ — آذرا و غلو (سابق) شاه گولونون باشیندا قویولان (عاشق مجسمه) سینی

گوتوره نندن صورنا قوشدوغو منظومه نین آدیدیر .

۲ — آذرا و غلو شاه گولونون عوضینه پیشنهاد ائتدیگی آد دیر .

مرغی (سا.وه) لسی

تورکمن محمد ———— ود

اصلان گوروللار، دونقوز خوروللار، گئچی بگیری، ائکوز بؤگوری، قویون مه له شی، قوردلار اولاشی، کئوپک واققوری، پیشیک ما ووللار، سیچان جووللار، ائششک آنقورار، آت — یابو کیشنهر، ده وه پوققوللار، قارقا قاروللار.

شوکر اولسون بوگونه تعیین ائشیتمه میشیک، مثلا اعلان کی دیلله حیوانلارین سلطانی دی، ده وه نی پوققوللاما قینی، طا ووقین قاققوللاما قی — نی، ائکوزی بؤگورما قینی و گئچی نی بگیریما قینی غدقن ایله میشلولا. بیر یئرده ائششیدیب و اوخوما موشیک کی، بیرکدخدا، خان، والی، حاکم سلطان، شاه و رئیس جمهور ویا بیردونیانین عمومی ایشلرینه باخان مقام و تشکیلات ده حیوانلارین بیر — بیریدن دانوشان و دئیشن دیلرینی و سس لرینی کسمیش اولا .

اما سازمان ملل ده، دونیانین گوج دئین بوینو یوقون حکومتلری، فقط بعش زوربا مملکتین دیلینی، رسمی تانی ییبلار و آیری دیلری هئچ محله آلماییلار.

دونیانون بوینو یوقون حکومتلرینه باقلانمیش کیچیک مملکتلری حاکملری ده ائزو دنیا اربابلارینه باغیب، ائله، او یولو توتوب و بو نوع مملکتلرین خلقلرینه او ظولملری اربابلاریندان بعش بترروا بیلیم و ائ: دیلرینده دئیشیب، دانیشماقی غدقن ائدیپ حتی وحشی حیوان — لاردا یاخچی، طبیعی، فطری، ابتدائی و معمول اولان حق و موهبتی ده انسان — لاردان مضایقه ایله ییبلر.

ایراندا، پهلوی لر عهدینده بو ضد خلقی خلق و خاصیت چوخ شدتینن رواج وئرلیب و فارس لاردان سعوی، ایراندا یا شایان آیری ایرانلیلا — رین و خلق لرین دیلی ایله دانیشماق و یا زماق منع اولونوب و بو خلق لرین راحت دوشونماق و قانماق و سائلی آلینیب و ترقی و تمدن وانسا — نیتین یوخاری مقاملارینا آسانلیق و تعزلیگینن یعتیشماق امکانی اولاردان سلب اولونوب. پهلوی لر زمانیندا، تخمینا ۱۸ میلیون تورک ایرانلیلارین دیلی، او کسین دیل لردن و تورک یا زیچیلارین قلم لیری اوسینن و گوزلرینه باتان قلم لردن ایدی.

تاریخی درگاهینه شوکر اولسون کی، انقلاب، پهلوی رژیمینی آست۔ اوست ائله دی و قورقوسونو پوزدو و ایران خلق لرینین، بعینین، دیلریندن، قوللاریندان و قیچلاریندان کیجلیقی، قوفولی، غلی و زنجیری، گوتدو و آجدی، نئجه کی الان تورک لر تورکی فکرایله یوب، دانوشیب، ائشیدیب و یازا بیللر. یئریندن قازولمیش، گئچمیش طاغوتی رژیمین دورینده، تورک دیلینی غدقن اولدوقونا گوره یا دانیشانلار اودیلیدن دانیشمادیلار، یا یازانلار و شاعرلر اودیلیدن یازیب پوزمادیلار و یاشر دقدیلر و سؤز یازدیلر، اما یاییلماق و انتشارینی قاباقی کسلمه گه گوره گون - به - گون نه جور، قیمتلی اثرلر قاپولجالاردا و صندوقلاردا و صندوقخانلاردا و میجیری لرده و تیر - پردی لر گوزینده پاورق اولو قیریلیب - توز باسیب - قارالیب چورویوب و آزادان گئدیب .

گئنه آذربایجان تکی اولکه لرده که تورک لری قینا قی چوخ - چوخو - موش و نئجه مین کند و یوزه یا ووخ تورک شهرلری بیر - بیرینی یانیندا وارومیش، پهلوی لرین گوجو چاتما ییب و تورکی دانیشیقی اگریا زیلما - قدان و یاییلماقدان قاباقی کسلیب، اقلادیللرده دانیشیلیب، اما ساوا، همدان، تفریش، قم و اراک تکین اولکه لرده کی، تورک لرین سایی آزا دا دگیل، فارس لار محال لری وسیله سی ایله محاصره و دغوره اولونماقا گوره تورک، اهالی نی دئه - دانیشیقدا گئتدی که فارس لاشیب و یئنگی عمله گلن لر و فارس محال لاری و شمیرلرینه کؤچن لر گورن تورکینی آتیب و فارسی نی توتوبلار .

بوندان قاباق یازمیشیک کی، ساوا محالینده فقط بئش - اون کندو شهرین اؤز اهالی سی فارس دیلرولی یئددی یوزه قولای کندی مخلوقی تمام تورک دیلر و شهرلی لر و او بئش - اون فارس کند ده تورکی نی حالی اولالار و چوخلاری ده تورکی دانوشالار .

بودورکی، ساوا شهرستانی نی اهالی سی دانوشان تورکینی فارسی ده قاتیسی وار - بو قاریشماق پهلوی لر رژیمی عهدینده آرتیب و گئچن عصرلرده ده فارسی دانیشانلارین قونشو اولماقا خاطر، بیلی - بیلیم یی بو سابقه واریمیش، بونا گوره قاجاریه عهدینده اولان ساوانی تور شاعرلرین و یازچی لرین اثرلرینده ده بورگه گورسه نیری .

عزیز وارلیق مجله سینی اردیبهشت سایندا ساوا محالیندن بیر

بغیوک شاعری کی، تورک ادبیات اقیانوسینی چوخ بغیوک نہنگ لریندن و "تلمیم خان" آدلی دی، چوخ ایسته مہلی اوخویانلارا تانیتدیردیق انشالہ اگر اجلدن مہلت اولدو، ساوانین آیری - آغیر قیمتلی تورک شاعرلرینی، بوندان سورا "وارلیق" مجلہ سینی گزیدیرن مقاماتینی توجہیندن هامی ایران و دنیا تورک لرینہ معرفی ایلریک .

بو یولدا "تلمیم خان" و "اکبر رزاقی" آدلی ایکی بغیوک شاعری کی، بیررسی گئچن عصرلرہ وبیررسی دە بوعصرہ و بوگونہ مربوط دیروارلیق وسیلہ سی ایلہ دنیا یہ تانیتدیرمیشیق و گلن آیلاردا دا عزیز تورک لر قیرمیزینلی (۱) "فقیر" مزلقانلی "میرزا داراب" یا (آثم) مزلقانلی "خاکی"، مسلم آبادلی "قدسی"، سنگک لی "رضاعلی" و بندامیرلی "شیخ حسن محترمی" و اولاردان آیری معاصر شاعرلریندن تانوش ایلیہ جاقیک .

ایندی، بیر شیرین دیللی، یانیق اورہک لی، اقل سئوہر، کند محیطیندہ بو یوین وعین حالده عزیز وطنیمیز ایرانین و مقدس اسلامین شرعی مسا- ثلینہ واقف و سؤزلری تورک لرین آدلوم شاعری واقفہ بنزہین، ساوا- نین مزلقان ماحالی نین مرغی کندیندن "تورکمن محمود" آدلی شاعری سیزہ تانیتدیریب و اثرلریندن نمونہ گورسہ شیریک مرہ قیلی بغیوک تلمیم خان آقانی، شرح حالیندہ یازموشدیک کی، (تلمیم خانین بیراوغلی - غلامحسین بیک اونسی (اونون) اوغلی کریم بیک، اونسی اوغلی مرادخان و مرادخانسی دە اوغلی ہمین "میرزا محمود" و اودا شاعر دیر) بوگون میرزا محمود یا تورکمن محمودی بارہ سیندہ، یازیب، اوخویا جاقیک .

دشدیک کی، میرزا محمود سؤزلری تورکون بغیوک شاعری واقفہ اوخشا- دی واردور، تورکمن محمود دا واقف تکین کنددہ مکتبخانہ سی و اریمیش و اوشاقلارا درس وئره ریش و بو بابتدن محلده شہرتی یاییلیب، و ایشینہ گورہ پاخجی سوادسی و خطی و اریمیش و قا جاریہ سلسلہ سی نی اورتا- ییلریندہ و ناصرالدینشاہ و مظفرالدینشاہ عہدیندہ یاشارمیش .

اثرلریندن گورونور کی، شاعر اخلاقی، سیاسی و اجتماعی مسئلہ لرایلہ بیگانہ دگیلمیش، بیلہ کی واقعہ رژی نی گوروب و اسلامین حمایتینہ و مر- حوم میرزای شیرازی نین اطاعتینہ و انگلیس لرین مخالفتینہ و ناصرالدین شاہین استبدادی گئدیشینی قاباقوندان چیخماقا گورہ تنباکونی تحریم اولماقینا و غلیانلاری سیندیریلماق حقیقیندہ بئلہ بو یوروب :

تاریخ هزار و سیصد و نه ده * خوب دوشدو غوغایه باشی غلیانین
 نه جرمینن بیلیم دوشدو بلایه * توتون، سیگار، قوم و خویشی غلیانین
 حکم اولوندو بیربیرینه ووردیلر * گؤزدن سالیب تما مینی قیردیلر
 هر مکاندا بیرغلیانکش گؤردولر * اونو دوتدو هم آتشی غلیانین
 باتدی خوانین لر دریای یاسه * گردن کج گیردیلر غملی لباسه
 حریص لری دوشدو خوف و هراسه * داغیلدیلار یار یولداشی غلیانین
 بعضی ناچنس لر بویان اوپاندا * گیزله نیب چکدیلر کونج و پنهاندا
 یانارلار عقباده نار سوزاندا * ترکین ائتدی عاقل کیشی غلیانین
 گویا کی، فرمایش ایله دی امام * مجتهد اعلم بویوردو حرام
 "تورکمن محمود، دییر خوارا ولسون مدام خوش اولماسین هرگز ایشی غلیانین

○

میرزا محمودا (تورکمن محمود) دشماق، اورادان دی کی، اودا تلیم خان نسلیندندی و تلیم خان احوالاتیندا دشمشیک کی، معروف دی بئشش تورکمن قارداش مزلقانین مره غی کندینده ساکن اولوبلار و تلیم خان اولار دان و تورکمن محمود دا تلیم خان دن توره ییب - اما عزیز اوخویانلار بیلسینلر کی، بیزیم مزلقان وساوا محالیندا دانوشولان تورکی آذربایجان تورکی سیندن دی و ادبی یازیلار او جمله میرزا محمودین اثر لری ده بول لهجه یی دن خلق اولوبدیر .

میرزا محمودین سؤزلری عاشقانه، اجتماعی، حیات و طبیعتین وصفینه مربوط اولان مضمونلاری وار مختلف شکیلده دشیلیب و یازیلیب و اونی دا تلیم خان تکی شعر صنعتلرینده مهارتی و اریمیش و بی نقطه و معما و وجود نامه فورمینده ده شعر دشیب، عاشقانه شعرلریندن بیرسی بودور :

فرقتیندن ایشیم اولوب آه وزار * گؤزلریمدن جیحون کیمی قان گذر
 خدنگ مژگانین یاده دوشنده * اوره کیمی جرحی بیذرمان گذر
 سوزون دشیر قلبینده و دلیلنده * دوشگون اولدوم غصه وغم الینده
 ایندی بیلدیم بی وفا یار الینده * پرواز ائدر، چیخار مرغ جان گذر
 دادا ایله رم یوخ یشتیشن دادیما * ایندی قولاق و شرین بو فریادیما
 آلا گؤزلو یاریم دوشوب یادیما * اوندان اوترو جیگریمدن قان گذر
 مطلب حاصل اولماز قلبیم داش اولدو * یار هر جیندن گؤزوم دولویاش اولدو

منی درده سالان قلم قاش اولدو * غم توکنمه ز، فرصت وئر مزجان گئدر
 نازلی یار، گلگینن بیرثواب ائله * منی قان دیرگینان پها جواب ائله
 "تورکمن محمود"ی سن کامیاب ائله * وعده چاتار هامی دنیا دان گئدر

تورکمن محمودین شعرلریندن حدود اللی قطعه اله گلیب وها موسی
 یوکسک سوپه ده و گؤز دولدوران و اورهک دویدوراندى، باخون :
 محنت خسته سیم، هجران دوشگونى * جانیم قاصد نازلی یاره دئ گلسین
 قاشلاری کمانه، تیر مزگانه * خالی پروین، گؤز خماره دئ گلسین
 درد دلیم شرح ائتگینن جانانه * سینه سی مرمره، نار پستانه
 لبی لعل و عارض، گل خندانه * مهر طلعت ماهپاره دئ گلسین
 طغیان محنتیم کما تمک ایچون * قلبیمن غم لرین توکمک ایچون
 بختیمی یوخودان اویاتمک ایچون * زولفو سنبل، مشکبارة دئ گلسین
 قدم رنجه قیلسا اول شه خوبان * قویارام یولوندا مال و ملک وجان
 اگر کافریدیم اولدوم مسلمان * قد سرو جویبارة دئ گلسین
 علاج ائتسین کنج غمده قال میاشام * انتظارام، گؤز یولونا سالمیشام
 "محمود" دئییر، فرقتینده اولموشام * بختی قاره، شوم ستاره دئ گلسین

بو آشا قادا گلن شعرده گورون گؤزه ل ککلیک لردن الهاملاناراق
 اوز معشوقه سینه نه گؤزه ل دئییر :
 نه گیریب سیز خسته جانیم قصدینه * دام او ستونده دوران قوشا ککلیک لر
 رحمانله بین، نظر سالین گؤزومدن * دایم آخان قانلی یاشا ککلیک لر
 غمزه بینن قصد جانیم قیلمه بین * ناحق قانی بقله آسان بیلمه بین
 غم خسته سین کنج غمه سالمه بین * هدف اتمون کمان قاشا ککلیک لر
 اولدورسه لر ال گؤتورم من سیزدن * قیوریم تغلدن، پروین خالدان گول وژدن
 مسلسل زولفلردن، او شهلا گؤزدن * عالم بیلسین اتمم حاشا ککلیک لر
 عشق آتشی قلبیم غمه یاخیب دیر * اختیار و صبریم الدن چیخیب دیر
 تیر هجران باغ ریم اوستن آخیب دیر * شان - شان اعدیب یاشدان - باشا ککلیک لر
 چرخ فلک گردیشیندن دادای داد * غم اهلینی، بیردم اتمم قلبی شاد
 "تورکمن محمود"گون چیخاند اچک فریاد * اوغرا یوبیدر اشدان داشا ککلیک لر

مشروطه انقلابی نین عرفه سینده آذربایجاندا

یعنی اصول دا مدرسه لرین قورولوشو

«مدرسه معرفت خامنه»

۱۲۶۵ هـ. قمری ده دارالفنون اساسی میرزاتقیخان امیرکبیرین ابتکا - ريله تهراندا قویولدو و هابئله ناصرالدين شاهين سلطنتی نین آخر لرینده ده آیری بیر دارالفنون داتبریزده تأسیس تاپدی کی، بونلارین هرایکیسی دهاچوخ اعیان و اشراف بالالاری ایچون ایدی .

۱۳۰۶ هـ. قمری ده رحمتلی حاج میرزا حسن رشديه یعنی اصولدا مدرسه نی ایلک دفعه تبریزده شکیلان محله سینده دایر ائتدی .

حاج آخوند میرزا حسن رشديه نین قارداشی دا تک آغزی تبریزی - "مقصودیه" میدانی نین مسجدينده بیر مکتب دایر ائتدی کی، بیر آغزی، او بیری مکتب لردن فرقلی ایدی، بئله کی تنفس ساعت لرینده شاگردلری حیطة گتیر - بر دیلر و شاگردلردن بیری اوجا سس ایله بوشعری اوخویاردی :

الا ای عزیزان دشت صباوت * به بیرون روید از برای سیاحت
۱۵ دقیقه دن صونرا گینه همان شاگرد بوشعری اوخویوب شاگردلر صف
باغلابیب کلاسا قاییداردیلار :

هر آنکو پی علم ودانائی است * بدانند که وقت صف آرائی است
ولی بیر ایلدن صونرا محله نین پیشنمازی مدرسه یه اولونان کؤمک لیغی
تحريم ائتدی و حتی اجازه و ثرمه دی کی، بیر کس ائوین مدرسه ایچون اونا
اجاره یه وئرسین (وارلیق صایی ۷ - ایل ۱۳۵۹ - ص . سرداری نیا) .

مرحوم رشديه تبریزده یعنی اصول مدرسه نین قورولوشوندا دفعه لرله
فکری قیسا و مغرض آداملارین مخالفتیله قارشیلانندی، حتی بیر دفعه اونو
گولله ایله ووروب یارالادیلار. دفعه لرله مدرسه سی غارت و اغزی ده اغلومه
تهدید اولوندو حتی بو ماجرا ده اوشاقلاردان بیری ده آرادا اولدو .

مرحوم رشديه چوخ زحمت و مشقت لرین قارشیسیندا دورانندان صونرا ۱۳۱۱ هـ. قمری ده جبه خانه کوجه سینده یعنی اصول دا مدرسه نی تأسیس ائتمگه
موفق اولدو (وارلیق صایی ۷ - ایل ۱۳۵۹ - ص . سرداری نیا) .

بومدرسه نین باره سینده " ناصری " روزنامه سی (بیرینجی ایل ۵ - نجی صایی سیندا) بیله یازیر: " بومدرسه آز بیرمده بیویوک ترقی لره نایل اولدی ، ولی بیرعه مفرض و عوام فریب آداملار کنار - گوشه ده شایع ائتد - یلر کی ، رشديه بابی و دین سیزدیر و بومدرسه نین ده هدفی دین سیزلیق ولامذهب لیغی ترویج ائتمک دیر . نتیجه ده رشديه مورد طعن و لعن قرار تاپیر ، گون - به - گون مدرسه نین شاگردلریندن آزالیر ، نهایت ، مدرسه باغلانیر و رشديه مجبوری حالدا تهرانا عزیمت ائدیر .

رشديه حج زیارتیندن قایدانان صورنا ۱۳۲۵ هـ قمری ده تهراندا دارالفنون مقابلینده " مکتب " آدلی بیرمدرسه دایر ائدیر و ۱۳۲۳ هـ . قمری ده " تنبیه الغافلین " آدلی کتابین یازانان صورنا ، عین الدوله طرفیندن اونون توتولوب و حبسه سالینماسی صادر اولور ، نیرالدوله تهران حاکمی اونو توتدور و کلات زندانینا سالیر و رشديه مشروطیت فرمانی صادر اولاناجان کلات زندانیندا قالیر .

یوخا ریداکی مقدمه دن یاخشی آنلاشیلیر کی ، بیله بیر زماندا و بیر بیله شرایط ده ایراندا یعنی اصولدا مدرسه قورماق نه قدر چتین بیر ایش ایدی و بیر بیله چتین ایشه اقدام ائتمک نه قدر اهمیته مالک ایدی .

مرحوم حاج اسدالله معرفت خامنه (فتح الله اوف) اموزی سوادسیز اولسادا ، ولی فکری آچیق بیر آذربایجانلی ایدی (نجه ای کی ، آذربایجا - نلیلار فرهنگی و ادبی قسمتده ، چاپخانه دایر ائتمکده ، روزنامه چیخا تماقدا امونجو (پیشقدم) اولوب سبقت گوین ایرانین آیری بیرولایتلریندن آیار - یبلار ، یعنی اصولدا مدرسه دایر ائتمکده ده پیشقدم اولموشلار . او ۱۳۲۵ - ۱۳۱۷ هـ قمری ایلری نین فاصله سینده آذربایجاندا ، اموز آنا یورد اولان خامنه ده و مسلمانلارین مقدس مذهبی شهری ساییلان مشهدده (*) و بیر قول ایلمن رشت ده و پطروسکه (ایندی کی ماخاچ قالا) دا ، اوردا یا شایان ایرا - نلیلار ایچون مدرسه قورماغا اقدام ائله دی .

(*) . . . اینک در این اوقات خجسته ساعات در ظل عنایت حضرت سلطان سلاطین و هشتمین ائمه دین مبین علی بن موسی الرضا علیه آلاف التحیه و الثناء جنابا مستطابان عمده التجار و الاعیان حاج اسدالله تا جرحا منهی که از جمله ، وطنپرستان واقعی و ملت دوستان حقیقی می باشند و تا بحال در راه خدمت به وطن همه قسم همراهی نموده اند ، چنانچه در چند سال قبل در " خامنه " —

مرحوم حاج اسدالله معرفت ۱۲۵۶ هـ. قمری ده تبریز شهری نین گون با -
 تانیندا، ارومیه گولی (دریاچه‌سی) نین گون چیخانیندا و میشوغداغی -
 نین گونشی اتگینده یئرله‌شن "خامنه" ده آنادان اولموش، او زمان
 او دا مین لرجه‌ایرانلیلار کیمی ایشا و چون اوز وطنین ترک ائشیدیب
 روسیمه گئدیر، پطروسکه‌ده تجارتله مشغول اولور، فعال بیرآدام اولدو
 - غو ایچون آز بیرمدتده اورانین خوشنام و معتبر تاجرلریندن اولور،
 اوزجه سوادسیز اولدوغو ایچون سوادسیزلیغین ضررلرینی یاخشی بیلیردی
 خارجه‌ده یعنی اصدادا مدرسه‌لرین قورولوشونو گورونجه میلیونلار لای
 هموطن لرینین سوادسیزلیغی و محرومیت دریا سینده بوغولوب ال - آیا
 چالیدیغی یادینا دوشوردو، او، روسیه دولت ما مورلاری نین گمرک و بانک
 یشرینده ایرانلیلاری سوادسیزلیق جهتینه تحقیر ائتمه‌لرینه شاهد
 اولوب، اوزوده بیربول بانک دا چک یاراندا بانک ما موری طرفیندن
 سوادسیزلیق جهتینه تحقیر ائدیلیمیشدی، بونا گوره همت اتگی بغلینه
 ووروب، ایراندا معارفی تعمیم وفرمک اوچون ۱۳۲۵ - ۱۳۱۷ - نجی
 هجری قمری ایلیری نین فاصله سینده یوخاریدا یازدیغیمیز کیمی نئچه
 یئرده اوز خرجیله "مدرسه" مجانی معرفت "آدلی مدرسه‌لرتا سیس ائدیر

که وطن اصلی ایشان است یکباب مدرسه بنام "معرفت مجانی" با ترتیبات جد -
 یده دایر کرده‌اند و در این ایام هم که بعثت به بوسی آستانه مقدسه رضویه
 مشرف شدند محض خدمت هموطنان یکباب "مدرسه معرفت مجانی" مفتوح و
 دایر فرمودند که نخستین اساس تربیت است در مشهد مقدس و دومین بنای
 معرفت است از بانی محترم خدا ایشان موفق و مؤید بدارد و در دنیا و آخرت اجر
 جمیل کرامت کند...

*** این مدرسه به ریاست جنابان حاج اسدالله خامنه‌ای مفتوح شده و بدون
 شرکت احدی، و تمام مخارج آن از هر قبیل و لوازم تحریر و درس و کتاب شاگر -
 دان کلیه در عهده جنابان معزالیهاست و معاونت و همراهی از احدی
 نخواهد خواست و از اولیای اطفال نیز به هتج اسم چیزی نخواهد گرفت .
 (از مقدمه نظامنامه مدرسه - بخط میرزا محمدعلی ذاکری خامنه ۵ رجب
 ۱۳۲۵ هـ. قمری) . توضیح : شادروان حاج میرزا موسی احمدی (متوفی خرداد
 ۱۳۶۵ شمسی) که در تهیه این مقاله از اطلاعات وی استفاده شده است اظهار
 می‌داشت مدرسه‌ای که مرحوم معرفت در مشهد تا سیس کرد بنام "تربیت" بوده است

مرحوم حاج اسدالله معرفت معلم لری یعنی اصولاً آشنا ائتمک اوچون
 مرحوم حاجی میرزا حبیب وایقانینی (صونرالار، سجل وشرهنده اودا اؤزینه
 معرفت فامیلی آلمیشدی) مدرسه نین مدیریتی اوچون تعیین ائدییر او،
 بطورسگده یعنی تعلیم گؤره ندن صونرا خامنه یه اعزام اولونور بوشرطله
 کی، قیرخ نفری بیضاغت شاگردلرون تعلیم و تربیه سیننی عهده سیننه آلیب
 و هر بیر نفرین بابتیندن ایلده بیش تومن حقوق آلسین و بوندان علاوه
 مدرسه اوطاقلاری نین هر نه قدر توتاری اولسا آرتیق شاگرد قبول ائدییب
 و اونلارین دا حق تعلیمی بابتیندن ایلده بیش تومن آلیب و لازم اولان
 معلمی خامنه دن و تبریزدن گتیرسین .

خامنه نین اهالیسی علم تحصیلینه علاقمند ائدییر، یعنی اصول دا
 مدرسه ده کی، دوشکجه یئرینه میزونیمکت قویولموشدو و کلاسلا تحصیل جهت
 – پندن مختلف درجه لره آیریلمیشدی و درس و تنفس ساعت لری مدرسه نین
 مخصوص نظامه سی نین اوزیلن اجرا اولونوردی (***) و کهنه اصول یئر –
 ینه ریاضیات – تاریخ – جغرافی – صرف و نحو – قرائت قران – لغت
 قران – دفتر داری و... تدریس اولونوردی، اوز گتیردییر .

اوزمان خامنه ده مشهدی ملامحمد، ملا نوروز علی، ملا آقا، ملا نصراله،
 ملا احمد و مشهدی ملا محمود، مشهدی میرزا محمد علی احمدی و مشهدی محمد
 علی ایمانی طرفیندن اوغلان او شاققلاری ایچون و مرحومه ملا باجی، ملا
 خانم و ملا ربا به طرفیندن قیز او شاققلاری اوچون مکتب لر دائرایی،
 بونلار هر بیر یسی آیری – آیری وهره آموز سلیقه سیله اؤزا شوینده ویا مسجد
 لرین زاویه سینده او شاققلارا کهنه اولدا درس و شریب و اونلاری اوزمانین
 فرهنگلی ایله آشنا ائدییردییر .

بیر بقله مجانی مدرسه خامنه ده دایرا ولدوغوا وچون شاگرد لر مکتب
 لری ترک ائدییب مدرسه یه وز گتیردییر . بونون اوچون مغرض آداملا تکفیر
 چوماغینی مرحوم حاج اسدالله بین اوستونه قوزا بییرلار . لکن او مرحوم بیر عده
 حق سکوت و شرمگ ایلن مخالف لرین آغزینی یومدو . بیرا و قدر گؤچمه دی کی،
 شاگرد لرین صاییسی او قدر چوخالدی کی، مرحوم حاج میرزا حبیب وایقانسی

(***) شاگرد ها روزی ۴ مرتبه درس خواهند داشت، هر درس یک ساعت ونیم مشغول
 درس خواهند بود بعد بقدر نیم ساعت برای تفریح در صحن مدرسه با همدیگر راه
 رفته در کمال سهولت تفریح خواهند کرد بعد از آن با یک ساعت ونیم مشغول درس
 خواهند بود بعد از آن گناهان رزده می شود بعد از ظهر هم همینطور (نظامه منا مه مدرسه)

مجبورا ولدی مرحوم میرزا محمداخی جهانینی واوندان ضونرا میرزا ابراهیم تبریزی و ملا هاشم وایقانینی و مشهدعلی ایمانینی معلمیک سمتینه استخدام ائله سین .

مرحوم حاج اسداله معرفت پطروسکه دن نمونه ایچون میزونیمکت و دوسقا (تخته سیاه) کتیرمیشدی . اوزا ماندا ورزش و فنون نظامی تعلیمی اوچون ده آقا بالا وکیلی استخدام ائتمیشدی .

اوزمان کی، چوخ مکتب لرده اوشاقلاری فلکه باغلایب تنبیه ائدیردی لر و بوجهتدن چوخ اوشاقلار مکتبی ترک ائدیب سوادسیزقالیردی لر، لکن مرحوم حاج اسداله معرفت تنبیه یین مثبت جنبه سیندن استفاده ائده رک شاگرد لری تشویق ائتمک اوچون "آفرین" و "امتیاز" بلیطی چاپ ائتمیشدی و بو تحسین بلیط لری عبارت ایدی ته قبض و خود قبضدن بوجمله لرا وندایاز - یلمیشدی:

لَيْسَ الْيَتِيمَ قَدْ مَاتَ وَالْيَدُ
إِنَّ الْيَتِيمَ يُتِيمُ الْعِلْمَ وَالْأَدَبَ .

درساعات و توفیق و فضل و علم و اهل وطن
گشاده بررخ نوبا و گان اهل وطن

اسداله خامنه ۱۳۲۲

مدرسه اول مرحوم حاج اسداله معرفتین آموز حیه طینده تأسیس تا پیر بیرمدت صورنا مدرسه ایچون بغیوک بنا تکلییر .

مرحوم حاج اسداله تانه قدر آموزی ساغ ایدی مدرسه نین خرجین و شاگرد- لرین درسلیک کتا بلارین و تحصیل لوازماتینی و معلم لرین و سایر ازانین حقوقین مرتب گونده رردی . مدرسه نین اداره سی اوچون روسیه ده بیرنقچه مغازه وقف ائتمیشدی . او اولندن صورنا تا ۱۹۱۸ میلادی یه قدر اونون منسوبلاری مغازه لرین گلیریندن خامنه یه گونده رردیلر . لکن روسیه ده رژیم دگی شیلندن صورنا مدرسه نین گلیری داخی کسلیر (۱۲۹۹ شمسی ده) و تاریخ ۱۳۰۵ شمسی ده مدرسه دولتی اولور . مایه ۳۰ تا سفا ایدی کی ، مدرسه نین آدین "دگی شیب" دبستان دولتی نثار خامنه "آدلان دیریرلار ، نثار کیم ولدو- فو معلوم دگیل ، دگییرلر ، گویا "نثار" بیر فارس شاعرین آدی . ایمش (بو زمان احمد محسنی آدلی بیر شخص آذربایجاندا وزارت فرهنگ طرفیندن رئیس معارف ایدی .)

ایندی همان مدرسه نین یفرینده "مدرسه" راهنمایی حاج اسداله معرفت" دایر دیر .

مرحوم حاج اسداله معرفت شاگردلرا و چون مخصوص کمر بندلر و بیورک نشا - نلاری تهیه اتمیشدی کی، اولارین اوستینده بوجمله "مدرسه" معرفت خامنه " نقش اولموشدو .

مرحوم حاج اسداله معرفت تاریخ ۱۳۳۲ هـ. قمری ده (مطابق ۱۲۹۳ شمسی ده) ۷۶ یاشیندا گوز بودنیادان یومدی و آللاهین رحمتینه گشتدی و اوزیندن یاغشی بیر آد قویدو .

بیر آشاغیدا بیر نجه ماده اونون مترقی نظامنا مهسیتدن کی، بیسر مقدمه، اون فصل و بیر اعتذاردان عیارتدیر و مرحوم میرزا محمد علی ذاکری خامنه اینین قلمی ایله تاریخ ۵ / شهر رجب المرجب / ۱۳۲۵ هـ. قمری ده مدرسه - سه اوچون یا زلیب، وها بیله بیر قطعه عکس کی، مرحوم حاج اسداله علامتی ایله مشخص دیر و شایده تاریخ ۱۳۲۴ ده مدرسه نین جشن پایان تحصیلیه ده گوتو - رولوب محترم اوخوچولارین نظرینه چا تدبیر یریق، تاریخ ۱۳۲۶ هـ. قمری ده مرحوم حاج اسداله مشهد زیارتیندن خامنه یه گلنده حاج میرزا حبیب معرفت شاگردلرین بیر لیکده اونون پیشوا زینه گشدیر حسینقلی کنعانی آدلسی بیر شاگرد مرحوم حاج اسداله خطاها بوشعر لری اوخویور :

قبله گاه، نه عجب یا ده سالوب سوز وطنی * منجه مدتدی یا دوزدان چیخا دو بسوزو
سرفراز ایله می سوز ایندی دعا گولروز * کی، قبول ایله سین آلاسه اوزیا رتلروز
سیز بیزیم بوینوموز احق قویوب امداد ائله دوز

مکتب و مدرسه نی خامنه ده ایجاد ائله دوز

بار آنها بو وجودی بیره چوخ گورمه کیلن
اولسا بدخواهی، اونون خوارو زبون ائیله

ملاندا دولت وجاه و جلالون پایدار اولسون

امیر المؤمنین حیدر سنه عالمده یا ز اولسون

آلون توتسون ولی الله اول ساقی کوثر

نگهدارون، نگهبانون سنون پروردگار اولسون

بیر نجه ماده نظامنامه نین مختلف فصل لریندن :

(از فصل اول - در تکالیف عموم اجزاء) ۶۰۰ - اجزاء مدرسه به هیچ اسم و رسم چیزی آزشاگردان مطالبه نخواهند کرد ۷۰ - مواجب تمام اجزاء به دو قسط پرداخته خواهد شد. یکی نیمه و دیگری سلخ و غیر از این دو وقت احدی حق مطالبه شهریه ندارد

(از فصل دوم - در تکالیف ناظم) ۱- ناظم مدرسه باید پیش از همه شاگردان وارد مدرسه شده و بعد از همه خارج شود ۴۰۰- ناظم باید همه اوقات مواظب حرکات شاگردان باشد و در هنگام تنفس مراقب باشد که حرکات ناشایسته از آنها ناشی نشود ۵۰- ناظم باید بدرجات تحصیل و اخلاق آنها همه روزه رسیدگی نموده هر کدام شایسته تمجید باشند آنها را "بلیط آفرین" داده و هر کدام مقصر باشد مواخذه و تنبیه نماید ۶۰- ناظم یا معلم حق ندارد در تنبیه شاگردان از قرارداد معینه تخلف نماید .

(از فصل سوم - در تکالیف معلمین) ۳۰۰- معلم باید همه شاگردها را به یک چشم نگاه کرده و با آنها بالسویه رفتار نماید و پستی و بلندی آنها را از درجه درس آنها بدانند ۵۰۰- معلم باید با شاگردها در عین ملائمت و رافت (رفتار نموده) استیلا و قدرت خود را از دست ندهد ۶۰- معلم در اتاقدرس نباید شاگردها را چوب بزند بلکه (باید) با کمال ادب و احترام رفتار نماید ۱۱۰۰- معلمین تا مدت یکسال حق استعفا از کار خود ندارند چنانچه در بین یکسال یا در آخر یکسال بخواهند از خدمت مدرسه استعفا بدهند باید چهار ماه قبل اطلاع دهند ۱۲- اگر یکی از معلمین را مانع شرعی پیش آید باید سایرین در کار او بدون مضایقه عذر همراهی نمایند .
(از فصل چهارم - در شرایط قبول شاگردان) ۱- شاگرد از ۷ سال کمتر و ۱۴ سال بیشتر قبول نمی شود ۲- چنانچه شاگردی دارای امراض مسریه

از قبیل کچلی و کوفت و غیره باشد قبول نخواهد شد ۳- چنانچه دارای اخلاق فاسده باشد پذیرفته نمی شود ۴۰۰- ۶- چنانچه ولی شاگرد بخواهد مخالف ترتیبات درس مدرسه رفتار نماید یا اینکه دخل و تصرف در ترتیبات مدرسه نماید چنین شاگردی قبول نخواهد شد .

(در تکالیف شاگردها) ۳۰۰- ۳- شاگردها حق مفاخرت به هم دیگر ندارند و در نظر معلم و سایر اجزاء بالسویه خواهند بود به هیچ قسم درجه نسبت آنها موجب امتیاز آنها نخواهد شد ۴۰۰- ۷- درپا و رقی صفحات پیش نوشته شد .
۸- شاگردها همه روزه بعد از ظهر با جماعت نماز خواهند خواند یکی از آنها را معلم برای پیش نمازی معین خواهد کرد ۱۰۰- ۱۰- شاگردها همیشه باید مواظب نظافت خود و اسباب خود باشند که دست و پا و لباس و کتاب و دفتر آنها کثیف نباشد ۱۱- شاگردها در مدرسه حق ندارند خرید و فروش یا یکدیگر بنمایند یا قرض و معاوضه نمایند ۱۰۰- ۱۵- شاگردها باید اطاعت معلم را در مدرسه همچون اطاعت پدر و مادر در خانه واجب دانند .
۱۶- شاگردها باید هفته یک مرتبه روزهای شنبه و رقه نظام نامه را که روز پنجشنبه به آنها داده شده با مضای اولیای خودشان رسانیده بیاورند و الا مقصر خواهند بود ۱۰۰- ۱۸- شاگردها مادامی که در مدرسه اند کمال مواظبت و نگاهداری از آنها خواهد شد وقتی که خارج شدند (مواظبت آنها) با اولیای آنهاست .

(از فصل پنجم - در تکالیف مستخدمین) ۲۰۰- ۲- خادم باید کمال مواظبت در خدمات مراجعه داشته باشد و نیز مواظب باشد که در وقت تنفس شاگرد از مدرسه خارج شود ...

(از فصل ششم - در ترتیب درس مدرسه) ۳۰۰- اتاق (کلاس) سوم - قرائت قرآن شریف با تجوید - تاریخ ایران - حساب (ریاضیات) - جغرافی - صرف و نحو - لغت قرآن - دفتر داری ...

(از فصل هشتم - در امتیازات شاگردان محصل) ۱- هریک از شاگردان - محصل در درس و مشق و اخلاق نمره اعلا که (۱۴) است داشته باشند از طرف مدرسه امتیازات به آنها داده خواهد شد ۲- امتیازات مدرسه فعلا منحصر است به "بلیط آفرین" و "ورقه امتیاز" ۳- هر شاگردی که دارای ۱۰ بلیط آفرین شد، آن ۱۰ بلیط را داده یک ورقه امتیاز درازا = آن خواهد گرفت ۴- هر شاگردی که دارای ۱۰ ورقه امتیاز باشد در آخر سال در روز جشن مدرسه، عطیه به او داده خواهد شد. از قبیل کتاب و قلمدان و نقشه و ۰۰۰ ۶- اگر شاگردی فقط از اخلاق صاحب نمره اعلا باشد پس از گذشتن ۶ ماه از طرف مدرسه به او نشان افتخار مرحمت خواهد شد .

(از فصل نهم - در امتحانات مدرسه) ۱- اول امتحانی است که همه روزه معلم از شاگرد مدرسه می‌کند. ۲- امتحانی است که رئیس مدرسه به هر چند روز از شاگردان می‌نماید. ۳- امتحانی است که در سر هر سه ماه با اطلاع چند نفر می‌شود ۴- امتحانی است که در آخر سال در حضور تمام اولیای اطفال می‌شود که باید از درس یکساله شاگرد سؤال شود .

(فصل دهم - در ایام تعطیل مدرسه) ۱- روزهای جمعه ۲- عید غدیر ۳- عید فطر ۴- عید اضحی ۵- عید مولود پیغمبر (ص) ۶- مولود امیر - المؤمنین (ع) ۷- مولود فاطمه زهرا (ع) ۸- تولد حسین (ع) ۹- روز وفات پیغمبر (ص) ۱۰- روز وفات امیر المؤمنین (ع) ۱۱- روز شهادت حضرت حسین علیه السلام (۳ روز) ۱۲- روز تولد صاحب الزمان (ع) ۱۳- روز تولد حضرت رضا (ع) ۱۴- روز وفات آنحضرت ۱۵- چند روز در عید نوروز .

(اعتذار) مسلم است هرکاری در آغاز آن بی عیب و نقص نمیشود خاصه امر مدرسه و تعلیمات جدید، آن هم در خانه که تا به حال کسی به این خیال نبوده و غرض ما هم از نوشتن این نظام مناسبت نوشتن چیزی است که هست نه آنچه باید باشد. بنا بر این از صاحب نظران خواهشمندیم که بر نواقص آن خرده‌نگیر - ند و عذر ما را بپذیرند و عذر عند کرام الناس مقبول .
حرره اقل الذاکرین محمد علی خان منتهای مرحوم حاجی ملا حاجی بابا بتا - ریخ ۵/شهر رجب المرجب / ۱۳۲۰ هـ قمری. التماس دعا دارم از خواننده .



وطن و خلق محبتی

آزاد وطن، آزاد الهام، بوا یکی آنلایش بیر- بیریندهن آسلی و بیر- بیرینه با غلیدیر. وطن سیز شاعر همیشه سیخلمیش، اوزونو دار بیر قفسده حن ائده رهک، قلبی آزادلیق دو یغولاری، وطن و خلق محبتیله چیرپینمیشدیر. چونکه، کونول جاندان آیریلایلمه دیگی کیمی، انساندا اوز وطنیندهن آیریلایلمز. شرفله باشی او جاشا ما ق انسان اوچون آنجاق اوز وطنینده ممکندور. وطن سیز انسان، آنا سیز، کورپه بیرا و شاغا بنزه ر. بونون اوچون ده، صنعتیمیز، خلقمیز وطنی هر شقی دهن اوستون دوتور. بونا کوره دیرکه، آذربایجان ادبیاتی تاریخ بویو بیر صیرا استیلالارا، با سفینلارا معروض قالدیغینا باخما یاراق، اوزملتی خصوصیتینی حفظ اتمیشدیر. وطن و خلقه درین سئوگی و حرمت بیزیم ادبیاتیمیزین ان نجیب خصوصیتلریندهن بیر ا و لموشدور. ان بویوک متفکر و کلاسیکلریمیز، نظامی، مهستی خانم، خاقانی، خاکی، صائب تبریزی، فضولی و سا ثر لری نی- یازا دیجیلینگی وطن و خلق ایله باغلی و لموشدور. هله سگیز یوزایل بوندان قاباق یا شامیش خاقانی اوز دوغما یوردو "شیروان" دان آیریلماغا مجبور اولدوغو زمان،

وطن حسرتیله تئوکوب گوزیا شی آه، وطن دئیهره م هر سوزون باشی .

بوتون دنیا بیلیر یا غلییام اونا شیروان آتا دیر سا، تبریز دیر آنا .

آتادان کوسرسه بیر اوغول بللی، آنا قوجا غیندا تا پار تسللی .

دئیهره، یازدیغی شعرینده شاعرین قلبی وطن محبتیله نه درجه ده چیرپیندیغینی

ونه قدر وطنه باغلی و لدوغونو گوروروک . او، دوغولدوغو، بویودویو شیروانی

سئومکله قالما بیر، بلکه ده وطنی آذربایجانی، تبریزی ده سئویر .

آذربایجان شعرین نین فخری اولان فضولی،

ائده من ترک فضولی سرکونین یازین - وطنیمدیر، وطنیمدیر، وطنیمدیر، وطنیم

دشملکه، وطنی هر شقی دهن یوکسک دوتور .

اون یخدی نجی عصرده یا شامیش صائب تبریزی "اگر سعدی شیرازین پالچیفیندان-

دیرسا، من تبریزین پاک توپراغیندا نام" دشملکه اوز عزیز وطنی تبریز ایله فخر ائدیر

خلقینی سونسوز بیر محبتله سئوه ن، اوندان آیریلماغی اوزونه اولوم بیلن مشهور

معارف خادمی حسن بیگ زردابی یازیر: "بیرگون متوسطه مکتبی رئیسینه معلوم

اقتصادی که، سردارین حکمونه گۆره من "یئقا تفرینودار" شهری نین متوسطه مکتبینه معلم گئتدیم. اونا گۆره من عریضه و فریب خدمتدن چیخدیم. چونکه، من باکی دان چیخیب، مسلمان ایشلریندن کنار اولماغی اؤزومه اولوم حساب اقدیردیم.

جلیل محمدقلی زاده. (ملانصرالدین) ۱۹۱۷ نجی ایلده روسیه ده یا شایان خلقلر آزادلیق و استقلالیت اوغروندا مبارزه یه قالخیب تزار مطلقیتینی تارمار اقتصادیکلری، آزادو دموکراتیک بیرحیا ته کئچدیکلری زمان، "آذربایجان" آدلی فلنیا تونوندا "آخا ونودولموش وطن، آخ یا زیق وطن" دئییه، جهالت، اسارت پنجه سینده بوغولان وطن و خلقیتین حالینا آجی بیر، "آخ، گۆزه ل آذربا- یجان وطنیم! هاردا قالمیسان؟ گل، گل، گل، ...، واللہ عقلیم چاشیر. آخر دنیا و عالم دگیشدی، هرشی قایدیب اؤزیرینی تاپدی. هر مطلبه ال وورولدو، گلین بیزده کئچه پا پاقلاریمیزی اورتالینا قویوب بیر آز فکرلشک، گۆره ک هارادیر بیزیم وطنیمیز." دئییه رک، خلقی وطنین استقلالینا، خلق آزادلیغینا و تمدنه چا غیریردی.

شاعرو معلم "صحت" عمرو اوزونو خلقینین مدنی ترقی سینه چالیشیدیر. او، وطنی هرشعی ده ن یوکسک و مقدس دوتاراق یا زیر:

کونلومون سئوگیلئی محبوبی منیم، وطنیم دیر، وطنیم دیر، وطنیم.
منی خلق ائله میش اولجه خدا سونرا و فرمیش وطنیم نشو و نما.

تحصیلینی فارسجا آلیب، اوزون ایللر استانبولدا یا شادلیغینا باخما یاراق وطن و خلقینه اولان جوشغون محبتی تأثیریندن، هئج بیر تائره قاپیلما یان معجز، آنا دیلینده شعرلری را تمیشدیر. هر جور فشارلارا معروض قالسا دا، یاد، ضررلی فکرلر اونون مقدس ملتی دو یغو و شعورینه اوستون گله بیلمه میشدیر. او، آذربا- یجان دیلینده یا زماغی نین سببینی ایضاح ائده رک یا زیر: "من آذربا یجانجا اونا گۆره یا زیرام که، منیم هموطنلریم آنجا ق بودیلی بیلیر. باشقا دیلده یا زد- یقدا طبیعی دیرکه، اولار فکری با شاد و شومورلر." بخله لیکله او، اؤز اثرلرینی آنا دیلینده یا زماقلا، خلقینی آیلتماغا - با شالماغا و مبارزه یوللارینسی اؤگره تمکه چالیشیر.

ستارخان، شیخ محمد خیا بانی کیمی تاریخی سیمالار، معارف خادمی رشديه، متفکر، و یا زیچیلاریمیزدان میرزا فتحعلی آخوندوف، وزیروفه باکی خانوف، و ما برکیمی یوزلرجه دموکراتیک، مبارز شخصیتلر اؤز حیات و یارادیجیلیقلارینی وطن و خلق

آزادلیغی، خلق شرفی و سعادتی نه صرفاً اتمیشلر .

وطن و خلقه محبت یا لئیزیازیلی ادبیا تیمیزدا دگیل ، خلقیمیزین تاریخی قدهر قدیم اولان شفاهی ادبیا تیمیزدا اساس بیرهدف اولراق ، اوزونو-گوستر میشدیر . " دده قورقود " ، " کورا و غلو " ، " قاچاق نبی " کیمی داستا نلاریمیز و ناغیللاریمیز با شان - باها یاد اشغالچیلاراقارشی خلقیمیزین مبارزه و قهرمانلیقلاری نین ، آزادلیق و وطن اوغروندا چالیشمالاری نین بیرنمونه سی کیمی ، گوزوموزون اونونده جانلانا قدا دیر .

وطن و خلقه درین محبت آذربایجان ادبیا تی تاریخینده گوزهل بیـــــر خصوصیت اولراق همیشه اوزونوگوستر میشدیر . بو خصوصیت بوگونکو ، معاصر شاعریا زیچیلاریمیزدا ، داهادا قوتلی بیبرطرزده انکشاف اتمکده دیر . قوجا مان شاعریمیز قطرت " وطنیم " آدلی شعرینده یازیر :

عاشقم من سنه جانان وطنیم !

شاکرم گر سنین عشقینده وفره جان وطنیم !

بند - بندیم دن اگر نفی کیمی دوغرانسام من ،

سنین اوغروندا دوزوب اتمه ره افغان وطنیم !

بغله لیکله ، شاعرین وطنه اولان سونسوز محبتی و اونون یولوندا جانیندان بغله کچمه یه حاضر اولدوغونو گوروروک . چونکه ، او ، وطن مفهومونون درین معناسی - نی آنلا ییر .

اوزوطن و خلقینی منغور ارتجاعین ظلموندن خلاص اتمک اوچون ، اوزشعر لری یله بیر انقلاب جا رچینسی کیمی ، میدان آتیلیب ، اوزقلمینی کسگین بیرسلاحه چؤیره ن آقای بیریا " وطنه خطاب " شعرینده یازیر :

ای نازلی وطن ! سن منی عالیده یا شاتدین ،

وفر دین آنا تک تربیه مه دهرده امکان .

منن ده سنی حفظ اتمک اوچون سینه می گردیم ،

اوغروندا قویا ردیم قارا یقلر کیمی طوفان .

قدرتلی شاعریمیز " اعتماد " دوغما آذربایجان " آدلی شعرینده دئییر :

هئج قوه جهاندا آبی رانماز سنی منده ن

ممکن می آبی رماق اولا بی ر روحی بدن دن ؟

اوغلانلارینین فکری مرامی بودور آنجاق ،

داقم یا شا ای عزتیمیز ، ای آنا تورپاق !

شاعرین سۆزلری وطن و خلقینه باغلی اولان ، اؤز حیات و سعادتینی ، اونون ترقی و تکاملینه باغلی بیلن ضیالی لاری میزین صاف اوره ک سۆزلری کیمی ، ترنم ائدیلمیش دیر .

آذربایجان شاعرلری ایچری سینده درین مضمونلو و بدیع شعرلری ایله تانینمیش شاعرلری میزدن آذرا و غلو یا زیر :
بو حقیقت دی ، دئییر لر وطنین حقی آرتیق دی سنه بیر آنادان .
وطن اوغروندا جانیندا کچه نین قالاجاقدیر آدی تاریخده اینان !
شاعر ، بونود تمکله چوخ حقلی اولاراق انسانین اوزرینده وطنین حقی آنادان چوخ اولدوغونو گؤسته ریر .

قابا قچیل شاعرلری میزدن آقای امینی وطنین آزادلیغیندا ، مدنی ترقی سینده ، خلقین شن و آزاد حیاتیندا الهام آلاراق "وطن ، ای وطن !" آدلی شعرینده یا زیر :

شو گیلیم ! فرحمن ، ده شیرین دلیل .

آچیلیب باغیندا چیچکین ، گولون .

وصفینده اوخویور نغمه بلبلون .

جلالیم ، شوکتیم وطن ، ای وطن !

ما 'ضراعزه میز حکیمه خانم بلوری صاف الهاملی بیر محبتله وطنینه باغلی اولوب ، هموطنلری نین سعادتینی ایسته یه رک یا زیر :

وطن شویر اوره گیم هم وطن سعادتینی

وطن ! سرور دل و قلب پر ملالیم سن .

وطن ! منیم اوره گیم ، عشق بی زوالیم سن .

وطن ! منیم هوسیم همده خوش خیالیم سن .

حقیقت آده بخله دیر . آنانی سئومیه ن ، آنایا حرمت بسله میه ن اولاد ،

حیاتدا ، ان آچاق و یاراما زبیر مخلوق دور . وطنین حقی آنادان داهما

دا مقدس دیر . وطنسیز بیر انسانین حیاتی دوشگون و شرفسیز بیر حیات دیر .

اؤز وطن و خلقینی سئومیه نه انسان دتمک اولماز . آنجا ق ساتقینلار اؤز

وطنینی سئومیه بیلر . شاعریمیز علی توده :

شاعر ! وطنین شو بیرجان کیمی .

عزیز دوت اونو بیرارمغان کیمی .

یوردونو ، خلقینی سئومیه نلرین ،

حیاتی داغیلار بیر دومان کیمی .

همین پارچادا، شاعر، یوردونو، خلقینی سئومیه نلرین حیاتی بیردومان کیمی
داغیلار دئییه، یوروتدویو فکر تام حقیقت دیر .

استعدادلی شاعره مدینه خانم گولگون "وطن عشقی" شعرینده :

قوی ائشیتسین بونوعالم وطنیمدیر جانان منه .

قوجاغیندان اوزاق گقتسم زندان اولور هریان منه .

دئمکله، نه درجه ده وطنه باغلی اولدوغونو، وطن و خلقیندن آیری یا شایا -
بیلیمه جگینی صاف بیراوره کله اظهار ائدیر .

وطن و خلق محبتی یالنیزیازیلی ادبیاتیمیز چرچیوه سینده قالما ییر،

شفاهی خلق ادبیاتیمیزدا، عاشق ادبیاتیندا داها دا بدیعی و دولغون افاده لر

عکس ائتدیر یلمیش و ائتدیر یلمکده دیر . خلق آرتیستی عاشق حسین (جوان)

یا زیر : قورخما ریق هئج آغ کفن دن ال چکمه ریک بیز وطن دن

خوش آرزو موز بودور سندن اول سن آزاد بیزیم تبریز .

بوکیمی بدیعی پارچالاردان یارادجیلاریمیزین پاک دو یغو و وطنه اولان محبت لر

بیر بلبل نغمه سی کیمی، اوره کلری اوخشا ییر .

بو جور وطن و خلقینی صمیمی، اولدو بیر محبتله سئوه ن، وطنین گؤزه للیگیندن

خلقیمیزین بیر لیک و سار سیلما زاراده سیندن الهام الراق، ادبیاتیمیزی سؤز

اینجیلر یله زنگینله دن آقای کاشف، محزون، بورچالی، نیک نام، شیدا، خشکنا بی،

قهرمان زاده و ساغره ... کیمی یوز لجه شاعر و یازجیلاریمیز واردیر که، بونلار آزاد

وطن، آزاد الهام شرایطینده یازیب یارادیرلار . عشق اولسون وطن و خلق محبتیله

دؤیونن اوره کلره !

تبریز - ۱۳۲۵ شمسی

حسینعلی رئیس سقاقتی

معرفت یولو

کر معرفت اولسا کوز اولیم قان توکر اولماز
بیماره لرین آه و قنالی کویه چیمیار
بمیلر تک اولار بئرین قاننی سوزماز
قرانی ایتب غریبلره سجده گتیرمز
بیر لحظه بو کحیم انا نظر ایلمه اولار
قاندا که نه چون عرصه یه کلک نیکلک
کر عشق و صفا عالمینی سیر ائده ن اولسا
قانان قان و سوزون سوز یانقدن اولماز

طالب باپار آجیز ایولون «رنگدز» املار

حرف اولانین کونلو بو دنیا یا درو اولماز

خط غلامین سیکدی غنیر

آنکارا دان آقاي برهان بخارالي آديندا اوخوجوموزدان " شهریارا
سلام " عنوانلی شعرینی آدیق واستاد شهریارا گونده رديک .شعرچوخ
گۆزل و دویقولو اولدوغو اوچون دؤرد بندینی بورادا درج اقدیریک :

شهریارا سلام

=====

شعیرینی اوخویونجا حسلندیم .
قلم آدیم من ده سنه سسلندیم .
جواب وئرسین سمرقندیم طاشکندیم

اسمیش دینمیش بیر دلجه یئل می بیک
کیمسه بیلمز تانیشما دیق اقلمی بیک

تورکی سؤیله حیدربابا کوسمه سین
دوست باغیندا خویرات یئلی اسمه سین
اوستانبولدان دویولیور گور سسین

سؤیله !سؤیله هفی دیلینی سفودیگیم
یئرین یوردون هفی اقلینی سفودیگیم

شعیرینده بورام - بورام حسرت وار
اوخیاندا صلا قوخار یول قوخار
حیدربابا بیلزله تک یادگار

دیله ریم شاعریم عمرون اوزاسین
اوجا ملتینه داستان یازاسین

شعیرینی باش التیما توخودوم
دویامادیم دؤندوم ،دؤندوم اوخودوم
ماغانی چولپانی آندیم اوخودوم

شهریاریم بیرگون بیزه قوناخ گل
آدین دیلده گوزوم یولدا چاپوخ گل

***** ————— * ————— *****

تقدیم به استاد شهریار

در اقتضای غزل استاد بی‌مطلع :

"بازیکم نامه‌ای از کوی یار آورده است

با ز نقشی دل‌نشین از آن نگار آورده است"

مادرم تبریز

XX

تا پیرستوم مؤده فصل بهار آورده است

گلستان از گل بسی نقش و نگار آورده است

تا فرو شوید غبار غم ز چهر باغ و راغ

ابر دریا دل هزاران آیشار آورده است

قطره‌های ابر نیسانی ز زهدان چمن

صدهزاران لاله و سنبل ببار آورده است

درزی اردیبهشت از تار و پود برگ و گل

جامه رنگین برای شاخسار آورده است

تابه یاد من بیارد قامت دلجوی دوست

جویباران سرو نازی در کنار آورده است

بوی روج افزای جانان برم شام می‌رسد

نکبتهی گوئی صبا از زلف یار آورده است

و عده وصلی بمن در نوبهاران داده بود

مؤده وصلش کنونم نوبهار آورده است

انتظار از مرگ بدتر باشد و من منتظر

"گرچه عمر ما بسر این انتظار آورده است" (۱)

ای بنازم (خشگنا بی) را که برآزادگان

شاعر آزاده‌ای چون (شهریار) آورده است

مادرم تبریز، ای شهریلان قهرمان

بازکن در (حامد) ات جانی‌نثار آورده است

حمید سیدنقوی (حامد) تبریزی

۱ - این مصراع از استاد شهریار است .

آذربایجان زادگاه شعر نو

(۲)

در اینجا لازم به یادآوری است همانطوریکه آذربایجان در تمام قسمت های فرهنگی و ادبی پرچمدار بوده و هست چنانکه در تاسیس مدارس و ایجاد چاپخانه و نشر کتاب و روزنامه گوی سبقت از سایر استانها و شهرستانهای ایران ربوده در ارائه شعر نو هم به جامعه ایران پیشقدم بوده است و در زمانی که هنوز در هیچ یک از شهرهای ایران شعر نو به ذهن هیچ کسی خطور نمی کرد فرزندان غیور آذربایجان بانوگرافی در زمینه شعر و ادبیات توانستند در این زمینه هم نام خود را بعنوان پیشکسوت و پیشگام در تاریخ ادبیات این مرز و بوم به ثبت برسانند و از این راه خدمت بس مهمی بجای آورده اند .

نوگرایان که همگی از مشروطه خواهان بنام و مبارزان دوآتشفرازه آزاد بودند چنانکه در شرح حالشان خواهد آمد از نزدیکترین افراد شیخ محمد خیابانی رهبر فرقه دموکرات آذربایجان و ستاره درخشان آسمان حریت و آزادی ایران بودند بطوریکه میرزاتقی خان رفعت که یکی از شاعران نوپرداز بوده دست راست شیخ محمد خیابانی و سردبیر روزنامه تجدد و مدیر مجله آزادستان بوده و در حقیقت یکی از مغزهای متفکران قزاق آذربایجان بشمار می رفت

جعفر خا منهای

بنا به گفته یحیی آرین پور ادیب و پژوهشگر ارزشمند معاصر در کتاب "از صبا تا نیما" پیش از سال ۱۳۳۲ هجری قمری یعنی در حدود سال ۱۲۹۲ شمسی (۶۹ سال پیش) جعفر خا منهای یکی از جوانان روشنفکر و آزادخواه و مبارز آذربایجان که زبان فرانسه را پنهان از پدر متعصب خود، خود آموخته و به ادبیات نوین ترکان عثمانی نیز آشنایی داشت، از شکل معمول اشعار فارسی عدول کرده و قطعه های بی امضاء با قافیه بندی جدید

وبی سابقه و مضمونهای نسبتاً تازه انتشار می داد. یکی از این قطعه‌ها که ادوارد براون در تالیف خود "تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران نو" نقل کرده است، چنین است:

به وطن

هر روز به یک منظر خونین به در آئی
محصور عدو مانده تو چون نقطه پرگار
هر دم متجلی توبه یک جلوه جانسوز
محصور عدو، یا خود اگر راست بگویم
از سوز غمت مرغ دلم هر شب و هر روز
ای شیر، زبون کرده تو را روبه ترسو
با نغمه نوتاز که کند نوحه سرایی
شمشیر جفا آخته روی تو زهر سو
ای طلعت افسرده وای صورت مجروح
تا چند خوابی؟ بیگشا چشم خود از هم
آماج سیوف ستم، آه ای وطن زار
بوخیز یکی صولت شیرانه نشان ده
هر سو نگریم خیمه زده لشکر اندوه
یا جان بستان یا که در این معرکه جان^{۵۵}
قطعه دیگری نیز از جعفر خا منهای ابتدا در سال ۱۳۳۴ ه. ق در یکی
از جراید تهران و بعد در شماره نوروزی روزنامه "تجدد تبریز" به تاریخ
۱۳ جمادی الاخر ۱۳۳۵ ه. ق درج شده است:

به قرن بیستم

ای بیستمین عصر جفا پرور منحوس
خونها که به هر ناحیه ناحق شده مسفوح
ای آبدیه* وحشت و تظالم فجایع
بر ناحیه عصر هنر لکه سودا ...
برتاب ز ما آن رخ آلوده به کابوس
نفرین به تو، ای عصر فریبنده و غدار
ساعات سیاهت همه لبریز فضا یح
لعنت بتو، ای خصم بشر، دشمن عمران
دیدار تو دهشت را ز انقاص** مقایر
ای بوم، فروکش نفس، ای داعی خسوان
شالوده ات از آتش و پیرایه ات از خون
ز این پس مشوان در پی ویرانی آثار
هر آن تو با ما تم صد عاقله مشحون
آن روز که زادی، چه نویدی که ندادی؟
از جور تو بنیان سعادت شده بایر
امروز که رستی، تو ز خون یکسره هستی
ز این مذهب خونین که به گیتی شده برپا
زینسان که توره بسپری، ای آفت هستی
روح مدنیت شده آزرده و مجروح
فردا به وجود آری یک تل رمادی***
جعفر خا منهای سالها پیش از نیمایوشیج این اشعار را به سبک نوسرود
و به قول روزنامه "تجدد" سدسدید محافظه کاری را در عالم ادبیات و شعر شکسته
است.

* آبدیه = بنای یادگار *** انقاص = باقی مانده، خرابه *** رماد = خاکست

جعفرخا منهای پسر حاج شیخ علی اکبرخا منهای ازبازرگانان خوشنام تبریز بود. وی در سال ۱۳۰۴ هجری قمری بوابر با سال ۱۲۶۶ شمسی در شهر تبریز به دنیا آمد و در آنجا تحصیل کرد. اشعار پرشور او در "حبل المتین" و "چهره نما" و "عصر جدید" و "شمس" و "بعدها در مجله" دانشکده "منتشر می شد. بطوریکه قبلاً هم اشاره شد نوپردازان آذربایجان همه اهل ادب و سیاست و فرهنگ بودند، جعفرخا منهای هم علاوه بر اینکه ادیب و شاعر بود - مشروطه خواه و مرد سیاست هم بوده بطوریکه احمد کسروی در کتاب زندگانی من او را یکی از دوستان شیخ محمد خیابانی معرفی می کند و اضافه می کند که جعفرخا منهای بود که او را با شیخ محمد خیابانی آشنا کرده است و لازمست که عین نوشته^۱ شادروان احمد کسروی نقل شود :

"یکی از دوستانی که پیدا کردم آقای میرزا محمد علی صفوت و دیگری میرزا ابوالقاسم فیوضات، و دیگری میرزا جعفرخا منهای بود. در همان روز شادروان خیابانی که پس از بهم خوردن دارالشوری از تهران به قفقاز رفته بوده تبریز درآمد. به میانجیگری آقایان صفوت و خا منهای با او نیز آشنا - بی یافتن اینان نیز گاهی به نشستهای ما آمدندی، بسیار شبها نیز در خانه^۲ حاج شیخ علی اکبر آقا (پدر میرزا جعفر آقا) فراهم آمدیمی، این حاج شیخ یکی ازبازرگانان بسیار نیکوکار تبریزی بود. در تاریخ مشروطه یاد او کرده شده، میرزا جعفر آقا جوانی با دانش می بود که شعر نیز می سرود" (۱)

احمد کسروی در تاریخ مشروطه هم از جعفرخا منهای بعنوان مترجم یاد می کند :

"تا سال ۱۲۸۵ شمسی که مظفرالدین شاه مشروطه را داد دبستان را رواج بسیار یافته. کمتر شهری بود که یک یا دو دبستان یا بیشتر در آن نباشد. دلبستگی مردم به اینها به جایی رسید که کار به گزافه اندیشی کشید و بسیاری از ایشان چنین پنداشتند که تنها چاره^۳ دردهای کشور همان دبستان است، و چون جوانانی از آن بیرون آیند همه درماندگی ها از میان خواهد برخاست. هر زمان که جشنی می گرفتند آگهی از آن در روزنامه ها می نوشتند و شادمانی های بی اندازه می نمودند و نویدها به خود می دادند، به جایی رسید که احمد بیگ آقا یوف نویسنده^۴ روزنامه "حیات" قفقاز، که خود مردی دانشمند می بود و به کارهای ایران دلبستگی نشان می داد، به زبان آمدوخا می این اندیشه

(۱) - زندگانی من - نوشته^۱ احمد کسروی - ص ۴۹

ایرانیان را با زنمود (آن گفتار "خیات" را آقائ جعفرخا منه‌ای از ترکی ترجمه کرده و در یکی از شماره‌های حبل‌المتین کلکته به چاپ رسیده است)^۱ میرزا جعفرخا منه‌ای با روزنامه‌های مردمی و ضد استبدادی همکاری نزدیکی داشت و با سرودن اشعار افشاگرانه و با چاپ و نشر آن‌ها در جراید آن روز مرتجعین و مستبدین را بشدت می‌کوبید برای نمونه یکی از اشعاری را که در نکوهش اسلامیه نشینان سروده و در همان روزها در روزنامه "ملت" چاپ رسیده و در بین مردم به زبان‌ها افتاده بیت‌هایی را در پائین می‌آوریم :

من ای خدا به تونالم ز زاهدان ریائی * که عالمی بفریبند با قباوردایی
 بخلق حرمت می‌میکنند ذکر ولی خود * ز خون بی‌گنهان مست هر صبا و مسایی
 به گاه موعظه آزار مور را نپسندند * به قتل و غارت شهری کنند حکمروایی
 دهند مردم بیچاره را به پنجه جلا * نه شرمشان ز پیمبر نه بیمشان ز خدایی
 بیا که خون شده جاری بجای آب^۲ تبریز * بحکم شاه و به فتوای چند شیخ کذایی
 به بندگان خدا بسته گشته راه معیشت * ولایتی شده مفلوک و مبتلا به گدایی
 خدا که امر عبادش حواله کرده به شوری * حرام بشمر داین ابلهان ریش‌حنایی
 بلی زگا و مجسم مجو فضیلت انسان * که آدمی نه به ریش است و نی قبا و کلایی
 مصرع اول بیت آخر "بلی زگا و مجسم مجو فضیلت انسان" جمله است که حاج شیخ عبدالله مازندرانی به حاج میرزا حسن مجتهد تبریزی نوشته . حاج میرزا حسن هنگامی که از تبریز با خشم بیرون آمده تلگرافی یا نامه‌ای به نجف فرستاده و در آن پس از بدگویی از مشروطه خواهان چنین گفته : "باید مشروطه مشروعه باشد" . حاج شیخ در پاسخ او گفته : "ای گاو مجسم مشروطه مشروعه نمی‌شود" . این داستان آن زمان به زبان‌ها افتاد و جعفرخا منه‌ای نیز در اشعارش به این صورت داخل کرد "بلی زگا و مجسم مجو فضیلت انسان"^۳

شمس کسمائی

در میان نوپردازان آن زمان، زنی هم قید و بند عروض و قافیه را از پای شعرش برداشته است، او نخستین زنی است که به نوپردازی گرایش نشان داده و مانند دیگر نوپردازان پیش از نیما به گمنامان پیوسته است .
 این بانوی نوگرا "شمس کسمائی" نام داشت وی که جزو یکی از نادرده‌زنان^۴ روشنفکر و دانشمند تاریخ معاصر ایران بشمار می‌رود نخستین زنی است که

(۱) - تاریخ مشروطه - احمد کسروی - ص ۳۹ - ۲) احمد کسروی - تاریخ مشروطه - چاپ دوازدهم ص ۲۸۷ و ۲۳۳

قید و بند عروض و قافیہ را از پهای شعر برداشته و نوگرایی را در این زمیــنه پذیرفته و رواج داده است. او یک زن انقلابی و روشنفکر بود که با نوشتن مقالمهای تند سیاسی در روزنامه‌های تبریز با استیلای بیگانگان و استبداد حکامان با سرسختی مبارزه می‌کرد.

خاندان شمس‌کسماقی از روستای کسمای گیلان بودند و از همان روستا به چند نقطه ایران از جمله به آذربایجان و یزد رفتند. پدر بزرگ شمس‌کسماقی (حاج محمد صادق) برای تجارت به یزد رفت و در آنجا ماندگار شده و ازدواج کرد و پسرش خلیل پدر شمس‌کسماقی در یزد با خانمی بنام همایون ازدواج می‌کند که شمس‌کسماقی از این بانو در سال ۱۲۶۲ شمسی در یزد متولد می‌شود و در همان شهر با شادروان حسین ارباب‌زاده ازدواج می‌کند. ارباب‌زاده بعد از ازدواج با شمس‌کسماقی برای تجارت چای به عشق آباد می‌رود و مدت ۱۵ سال در آنجا زندگی می‌کند و در همین مدت علاوه بر فعالیت‌های تجاری به فرهنگ و معارف ایران هم در آنجا خدماتی می‌کند و به عنوان تقدیر از خدماتش از طرف دولت ایران به دریافت مدالی مفتخر می‌شود.

بعد از شروع جنگ جهانی اول در سال ۱۹۱۴ میلادی حسین ارباب‌زاده ورشکست شده و مجبور به ترک عشق آباد می‌شود و به ایران برمی‌گردد یعنی از راه تفلیس به آذربایجان مراجعت کرده و در تبریز سکونت اختیار می‌کند و در همان موقع که راه آهن آذربایجان به دست روس‌ها اداره می‌شد وی در اداره راه آهن تبریز استخدام و بکار مشغول می‌شود.

در آن موقع وضع مملکت خیلی آشفته و نگران‌کننده بود و در داخل کشور آشوب‌هایی به پا شده بود. در طول جنگ جهانی اول و بعد از پایانش با زدولت‌های بزرگ دست از تعدی به کشورمان برنداشته بودند چنانکه دولت استعماری انگلیس با تحمیل قرارداد معروف ۱۹۱۹ می‌خواست به یکباره استقلال کشورمان را از بین برده و ایران را برای همیشه مستعمره خود کند ولی هوشیاران و ازجانب گذشته‌های مردم میهن پرست اجازه نداد که این نقشه‌های خائنانه در عمل پیاده شده و استقلالمان را از بین ببرند. بطوریکه در تمام نقاط کشور اعتراض‌ها و طغیان‌هایی بر علیه آن قرارداد منحوس شروع شد از جمله آذربایجان هم برای جلوگیری از اجرای آن قرارداد ننگین یکپارچه آتش شد و در همین گیرودار شمس‌کسماقی هم مقاله‌های تندی می‌نوشت و با امضای خودش در مطبوعات تبریز به چاپ می‌رساند و آن شماره‌ها به خاطر مقاله‌های وی

که خیلی تند نوشته می شدند توقیف می گردید. و همراه با این مقاله ها شعر-
هایی هم می سرود و در همان روزنامه ها به چاپ می رساند و در همین موقع است
که وی دست نوپز زان را با صمیمیت فشرده و به این نهضت تجدید طلبی در
زمینه شعر رونق خاصی بخشید.

اینک نمونه هایی از اشعار شمس کسماپی که در شماره ۴ چهارم ۲۱ شهریور
ماه سال ۱۲۹۹ شمسی در مجله ۴ آزادستان منتشر شده است :

پرورش طبیعت

ز بسیاری آتش مهرونا زونوازش

از این شدت گرمی و روشنایی و تابش

گلستان فکرم

نه یارای خیرم

خراب و پیریشان شد افسوس

نه تیرونه تیغم بودنیست دندان تیزم

چو گلهای افسرده افکار بکرم

نه پای گریزم

صفا و طراوت ز کف داده گشتند ما یوس

از این رود دست همجنس خود درفش ارم

بلی، پای بردا من و سر به زانو نشینم

زدنیا و از سلیک دنیا پرستان کنارم

که چون نیم وحشی گرفتار یک سرزمینم

بر آنم که از دامن مادر مهربان سر بر ارم

این اشعار هم با عنوان "مدال افتخار" در شماره ۳ بیستم مرداد ماه

سال ۱۲۹۹ شمسی از شمس کسماپی در مجله ۴ آزادستان چاپ شده است :

تا تکیه گاه نوع بشرسیم و زربود

مخفی کشیده تیغ طمع در قفای ما

هرگز ممکن توقع عهد برادری

مقصودشان تصرف شمس و قمر بود

تا اینکه حق به قوه ندارد برابری

حاشا به التماس بر آید صدای ما

غفلت برای ملت مشرق خطر بود

باشد همیشه غیرت ما متکای ما

آنها که چشم دوخته در زیر پای ما

ایرانی از نژاد خودش مفتخر بود

این ابیات هم تحت عنوان "فلسفه امید" در شماره ۲ پانزدهم تیر ماه

۱۲۹۹ از زنده یاد شمس کسماپی در مجله ۴ آزادستان به چاپ رسیده است :

ما در این پنج روز نوبت خویش

گاه گیرنده گاه بخشنده

چه بسا کشتزارها دیدیدیم

گاه مظلوم، گهی درخشنده

نیکبختان خوشه ها چیدیم

گرچه جمعیم و گر پراکنده

که ز جان کاشتند مردم پیش

در طبیعت که هست پاینده

زارعین گذشته ما بودیم

گردمی محو، باز موجودیم

باز ما راست کشت آینه

زنده یاد شمس کسمایی این اشعار را در تاریخ ۲ مهرماه سال ۱۳۱۰ شمسی خطاب به دخترش خانم صفا ارباب زاده با خط و امضای خودش در دفترچه یادداشت دخترش نوشته و امضاء کرده است .

شمس کسمایی که به زبانهای ترکی، فارسی و روسی تسلط کامل داشت یکی از شیرزنان روشن فکر و دانشمند تاریخ معاصر ایران بشمار می رود، و به واسطه همین آزادگی و آزاداندیشی از طرف مردم روشنفکر تبریز مورد استقبال قرار گرفت .

بعد از شروع قیام شیخ محمد خیابانی که بیشتر بر علیه قزاقان ۱۹۱۹ مبارزه می کرد این زن دانشمند و متفکر نیز با سرودن اشعار انقلابی و نوشتن مقاله های سیاسی در جراید تبریز از رهبران انقلاب پشتیبانی می کرد و در نهضت آزادی خواهی و حریت طلبی آذربایجان نیز نقش مهمی ایفا می نمود و خانه اش در تبریز محل نویسندگان و آزاداندیشان تبریز بود .

در این زمان یعنی در اوج قیام شیخ محمد خیابانی در محوطه ارک تبریز گاردن پارتی هایی تشکیل می شد و یک تور از وسط می کشیدند که یک سوی آن مردها و طرف دیگرش خانمها با چادر می نشستند و خانم صفا دختر شمس کسمایی که در آن زمان ۵ - ۶ سال بیشتر نداشت روی یک میزی که در روی سن گذاشته می شد می ایستاد و اشعار مادرش را می خواند و گرداننده این صحنه ها آقای سر تیب زاده بود .

شمس کسمایی تا آخر عمر در تهران در خانه ای در خیابان دانشگاه زندگی کرد و در تاریخ ۱۲ آبان ماه سال ۱۳۴۰ شمسی در سن ۷۸ سالگی در اثر پیری زودرس بدون هیچگونه عارضه و بیماری درگذشت و در گورستان وادی السلام شهر قم با خاک هم آغوش شد .

يئبى كىتاب لار

قازى بوھان الدىن ديوانىندان، سىچمەلر كىتابى چىخىدى:

۱۴- اينچى مىلادى عصرىن كۆر كىملىسى آذرى شاعرى ، اورتا، آناطولىدا قازى و وزير اولوب صوراً دولت قوزموش و صونوندا آق قوبونابو امىرى ايلسه ساشدا اولدور و لموشدور (۱۳۹۸-۱۳۵۳). قازى برهان الدين ۶۰۸ صفحه لىك شعر ديوانىنى آذرى تور كىچە سىلە يازمىشىدىر. ديوانىن يىكانە اليازماسى لندن ده برىتىش موزئومده دىر و ۱۳۱۳ غزل، ۲۰ رباعى و ۱۱۶ تويوغ احتوا ائتمىكده دىر و ۱۹۳۳ده تورك دىل قوردومو T. D. K. طرفىندان تور كىده چاپ اولموشدور قازى برهان الدين آذرى شاعر لىرىن اۇنجو (پىشتاز) لرىنىدىر و نىمى، فضولى و ساير شاعر لرىمىزده اونون تىئىرى اولموشدور . تويوغ نوع دۇرد لوكلرىن مبتكرى اودور. قازى برهان الدين ديوانىندان سىچمەلر آدلى كىتاب دكتور هلى، آلى اصلان طرفىندان حاضر لائىب تور كىده كولتور باخانىلىنى (وزارتى) طرفىندان مىن تىل اثر سىرى سى نىن ۷۳ ضابى سىلە و لاتىن حرفلر بىلە نشر ائدىلمىشىدىر . بو اثر ده شاعرىن تىرىمەلى حالى و يوزغزلى، يئدى رباعى و ۱۸ تويوغوايضا حالار بىلە بىرلىكده نشر ائدىلمىشىدىر . بو كىتاب بۇيوك شاعر بىمىزىن ادبى شخصىتىنى حقندە ايناك حىملىسى ائىر اولدوغوايچون ادبىمىزى نائىمتا جىرسانىندا چىوخ اهمىتلى حادىئە دىر .

توجه

۱- آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰-نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو. غوموز اوچون بو عصرده کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه‌ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعر و یازیچی و آذری ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلر یحیزدن بو باره‌ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لرله برابیر تانیدیقلاری دیگر شاعر لریمیزین ده ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لرگؤندرمه لرینی خواهش ائدیریک «وارلیق»

۲- خواستاران ایشراک می توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هر یک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا پضمیمه نشانی خود یادرس مجله (خیابان مصدق کوچه پیدای شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.

۳- شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله تهیه نمایند.

۴- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریه‌های علاقمند می‌توانند از انتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۵- مجموعه ده شماره سالیانه مجله در یک جلد منتشر شد علاقمندان می‌توانند هرچه زودتر قبل از اتمام آن از دفتر مجله و یا انتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا روبروی دانشگاه تهیه نمایند.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(بهزبانهای فارسی و ترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه پیدی شماره ۱۷

تلفن } ۶۳۵۱۱۷
 } ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال